CC00

Mrt. '89

Negatiefnummer reserveringen

2038 is laatste nr door Mevr. Delemsen ingevoerd

dus

2039 is repr. foto Bakels
afb. no 7 Hoornsteenkapel

2040 repr. foto Spies
afb. no 8 4/2.

2041 schrijfbeeldje E G kapel
punt 62
(in tekst ms. blz 77 4/2)

2042 schrijfbeeld E G
punt 63
(idem)

+ 18

gereserveerd 20-4-89
2039 t/m 2060

Opmerkingen voor de zetter

Er is in de tekst sprake van "Zuiderzijbeuk" en "zuiderzijbeuk", "Zuiderportaal" en "zuiderportaal", "Kerkmeesterskamer" en "kerkmeesterskamer". Hiermee worden verschillende ruimten bedoeld, dus dit moet zo blijven.

Onderstreepte woorden cursief zetten en niet onderstrepen.

De verwijzingen naar tekst op andere bladzijden geeft tussen haakjes de nummering van het manuscript. Dit moet achteraf worden aangepast aan de paginering van het drukwerk.

Nummers van "Afb." of "Tek." in de marge zijn correct en deze kunnen dus wel worden gezet.

Verwijzingen naar bladzijden of afbeeldingen in deze Beschrijvingsserie staan in de marge. Andere verwijzingen moeten in de lopende tekst blijven.

In het manuscript is hier en daar een andere interlinie toegepast om plaatselijk de tekst nog op een A4 te krijgen. Dit moet worden genegeerd bij het zetten.

In de onderschriften van de fotobladzijden eventuele afkortingen zo mogelijk voluit zetten, behalve "Neg.nº".

Beginnen, door mij laten corrigeren en daarna afwerken de fotobladen s.v.p.

A. van Rooijen
Provincialeweg 44
4031 JM Ingen

Tel.: 03443-1572

Zuiderzijbeek.
Doopkapel

X

de Heeren
Mevr. Heubers

foto Bakels

± 1939

foto no 6464

foto Rijksdienst

nr 40142

Doophapel

foto Zwart Juni '66

20-9-'89
30-11-'89

Oude Kerk

✓ 1. negatieven retour

✓ 2. meenemen: een plattegrondcalque 1:300, t.b.v. tek nº 1 beschr.Hz. (te omcirkelen)
bv dezelfde als voor beschr.Z.portaal is gebruikt.

15/20 ✓ 3. T.b.v. tek.nº 5, Hz.: positie toognagelgat van gewelfkrommer in muurgording

✓ 4. Opbergen in tekeningenlade: bedaderende profielschetsen, n.a.v. opmetingen Janse

5. Heeft Zwart in zijn dagboeken Jan'74 iets genoteerd over de zogenaamd aanwezige scheg tussen sleutelstuk en trekbalk 26(-46)?

✓ 6. T.b.v. beschr. E.G.: Nazien foto's lichtbeuk Schip boven punt 28, in nieuwe foto-indeling! Het gaat om het triforiumpoortje naar de voormalige traptoren.

X 7. Beschrijving raam Hamburgerkapel overnemen.

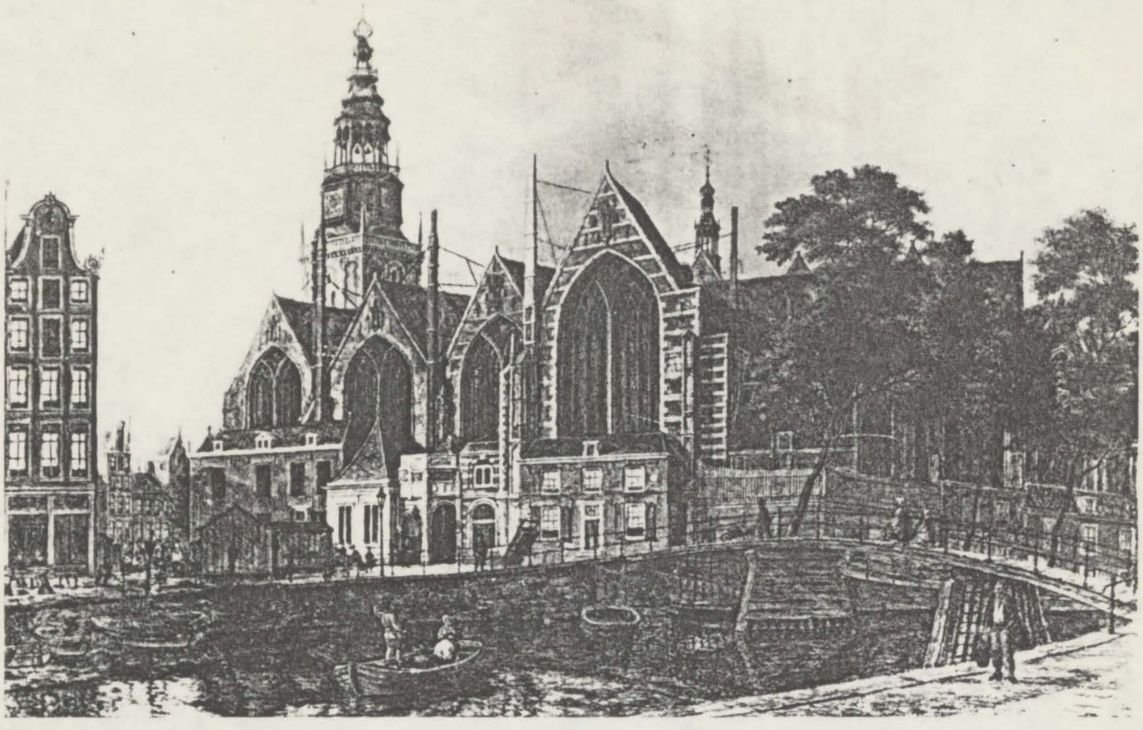

101

A. WALDORP

99 Zeilschepen langs de oever van een rivier met rechts huizen op een kade.
Getekend met initialen. Paneel. 23,5 x 32

A. WALDORP

100 Trekschuit op een rivier bij een dorpje.
Getekend en '50. Paneel. 51 x 73

A. WIJNANTZ

101 Gezicht op het Oudekerksplein met de Oude Kerk vanaf de overzijde van de Oudezijdsvoorburgwal gezien.
Getekend en 1845. Paneel. 33 x 42,5
Zie de afbeelding hierboven.

Tentoonstelling: „De Oude Kerk", Amsterdam 1939–40, No. 104.
Collectie: Dreesmann, Cat. I, p. 15.
Veiling: Frederik Muller, Amsterdam. Coll. Dreesmann 22–25 maart 1960. Cat. no. 63, met afb.

J. ZOETELIEF TROMP

102 „Kransjes vlechten". Doek. 34,5 x 49,5

---

zie blz [11]

Elisabeth Gauenkapel

Steenhouwersmerken op ~~kolom~~ muurzuil 46!

1. Herkomst van het kunstwerk

De beide marmeren epitafen zijn speciaal voor hun plaats in de Oude Kerk ontworpen. Ze bevinden zich in meest westelijke zijkapellen. Het epitaaf voor Willem van der Zaan is ingemetseld en verankerd in de westmuur van de Hamburgerkapel, aan de noordzijde. Het epitaaf voor Abraham van der Hulst is opgenomen in de oostmuur van de Elisabeth Gaevenkapel, aan de zuidzijde.

2. Het belang van het kunstwerk

Het epitaaf voor Van der Hulst schijnt het enig bekende werkstuk te zijn van de Amsterdamse beeldhouwer Artus de Wit, ingeschreven in het St Lucasgilde in 1661, die zich inspireerde op de vroege stijl van Rombout Verhulst. Men kan zeggen dat dit epitaaf geen harmonieus werkstuk is, maar wel een boeiende compositie van incongruente onderdelen. Het heeft een schilderachtige aanpak en staat op dit punt in tegenstelling tot het epitaaf voor Willem van der Zaan door Rombout Verhulst, in diens rijpe stijl, dat een duidelijke architectonische opbouw vertoont.

3. Het belang voor het Nederlands openbaar kunstbezit.

Dit belang is tweeërlei. Enerzijds ligt het voornamelijk in de persoon van de bekende beeldhouwer Rombout Verhulst (geboren te Mechelen 15 Jan.1624 - begraven te 's Gravenhage 27-11-1698), de belangrijkste medewerker van Artus Quellinus I in diens opdracht tot opluisteringvan het raadhuis van Amsterdam. Rombout Verhulst is ook de schepper van talrijke praalgraven, o.a. voor M.A. de Ruyter in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.
Anderzijds ligt het belang dezer epitafen in het feit dat ze zijn gemaakt om de herinnering levend te houden aan personen die een tot de verbeelding sprekende rol speelden in de Nederlandse geschiedenis en die om deze reden dan ook beiden zijn geportretteerd. Het zijn de vlootvoogden Willem van der Zaan, in de rang van schout-bij-nacht gesneuveld in de slag bij Kaap Tres Forkas (1669) tegen de Algerijnse zeerovers, en Abraham van der Hulst, in de rang van vice-admiraal gesneuveld in de Vierdaagse Zeeslag (1666) tegen de Engelsen en begraven op 25 Juni 1666 in de Elisabeth Gaevenkapel. Zijn zerk draagt een vers van Joost van den Vondel.

4. Belang voor het museum

Behalve in het historische vlak is het belang van de epitafen voor de Oude Kerk gelegen in het feit dat de talrijke bezoekers gewoonlijk, meer dan voor de bijzondere ruimte, vooral oog hebben voor de daarin opgenomen objecten, die plaatselijk plastische accenten leggen waarbij voorts iets te lezen en te leren valt.
Van belang daarvoor is ook de positie van de epitafen. Het epitaaf voor Van der Zaan is bij het betreden van het gebouw vanaf grote afstand zichtbaar en trekt als het ware de bezoeker door de diagonaal van de kerkruimte. Dit staat in tegenstelling tot de waarnemingsmogelijkheid van het epitaaf voor Van der Hulst dat, door zijn positie die in contrast staat tot zijn pompeus karakter, een zeer verrassend effect maakt.

5. Nadere opmerkingen

De twee epitafen waarvoor een bijdrage in de restauratiekosten wordt gevraagd maken deel uit van een hele 'serie' epitafen, graftekens en gedenkstenen voor meer of minder bekende Nederlanders. Wij noemen in dit verband slechts het in goede staat verkerende epitaaf voor de vice-admiraal Isaäc Sweers, eveneens van de hand van Rombout Verhulst, dat is opgenomen in de westwand van de Elisabeth Gaevenkapel, recht tegenover het epitaaf voor Van der Hulst.

Tekening grafiekken door Mej. Bijlelaar 1953
Lysbet Gavenkapel
Tek. K 116-17 N 26918 - 9 x 12
Topografische Atlas G.A.

links.

Grafiek van Lysbet van Ootshoorn, stichtres van Lysbet Gavenkapel † 10 Dec. 1515
(Zerk vernieuwd ± 1600)

rechts

Grafiek van Heer Jacop Evertzoen priester in de Oude Kerk, begin 16 de eeuw.

deze afb. opnemen in beschrijving.

(no) 15

merk

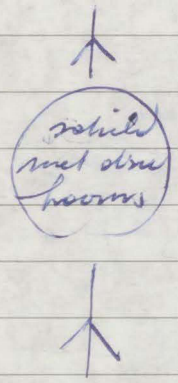

tek. 'onleesbaar'
wapenschild
afb. miskelk.
restant randschrift
daar onder merk

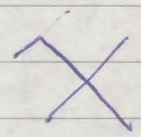

Het is zerk positie nummer 4.

enz. Tek. Lysb. G kapel, map 15

S T I C H T I N G D E O U D E K E R K

T E A M S T E R D A M

BESCHRIJVING

ELISABETH GAEVENKAPEL EN

NAASTGELEGEN DEEL ZUIDERZIJBEUK

door

A.van Rooijen

RESTAURATIE

VAN DE

OUDE KERK

TE

AMSTERDAM

20..

~~19~~..

ARCHITECTEN: PROF.IR.C.WEGENER SLEESWIJK EN D.VERHEUS

Zie voor lettertypen voorbeeldblad
andere beschrijvingen

Van het onderhavige deel van de Zuidersybeek is het leien dak te zien, waarin enkele dakkapellen zijn opgenomen welke worden beschreven in de § Kapconstructie.

De westgevel van de Zuidersybeek is geheel opgemetseld als een tuitgevel uit een bruin/paarse 18 de eeuwse steen in de periode als de ommantelling van de Toren 1738 - 1747 (?)

? Is het een bekleding en is de kerkrijde nog 14 de eeuws? Een 1½ steens vallaag die enkele centimeters overkraagt dekt de gevel af.

Het metselwerk omvat een halfcirkelvormig gestoten raam met bentheimer geschilderde houten vorktracering, gevormd door 2 montants beset met glas in loodpanelen gevat tussen 8 brugstaven. Dit ~~raam~~ neemt de plaats in van het 14 de eeuwse raam dat zich aanvankelijk op deze plaats bevond en waarvan de onderdorpel zich lager bevond. Blijkens ~~een oude afbeelding~~ het schilderij van Van Strack (na 1678, voor 1719)

Afb. 9 zie bl. [7 8 9] Oorspronkelijk ~~zal~~ bevond de onderdorpel van dit raam zich waarschijnlijk ten hoogte van de waterlijst, zoals bij nog het geval is met het raam in de oostgevel van de Zuidersybeek. Deze dorpel ~~zijn~~ moet zijn verhoogd t.g.v. ~~de bouw van~~ een aanbouw t.g.v. huisje 17 en de verdere evolutie van dit gebouwtje, dat ~~pas na de slaaf van de Troptoren~~ zijn tegenwoordige gedaante zal hebben gekregen, al was de hoofdvorm al eerder aanwezig (1681)

Afb. 5

~~Op~~ Tot het begin van de restauratie werd de gevel door een muur ca 1½ m onder de top verbonden

Afb. 12 of met de zuidgevel van de Toren, ~~terwijl zich~~ afgedekt met een met lood of zink bekleede vallaag van dezelfde waarde.

Omdat deze muur de architectuur van de kalkbeek
ernstig geweld aandeed is dit gedeelte direct bij het
Afb. 13 begin v.d. rest. verwijderd doch nog niet afgewerkt.
Een met een schoorsteen (?) plaats afgedekt schouder-
stuk omvat een poortvormige opening waardoor
de rookgoot tussen lichtbeek en Zuidbeekkamp zijn
water loost in een grote vergaarbak. De h.h. afvoer loos
2. door het huis heen op het Gemeentebrood (?)
De opening is gesloten met een hoofdzakelijk vormige
vallaag.

De ommanteling van de toren en de bekleding (?)
van de gevel moeten ramen ~~vallen~~ ~~waarschijnlijk ramen~~ met de
verdwijning van de traptoren.

Onderstaande steen bevatte deze muur een schoorsteen
van hoogte 17 welke tot enkele decimeters boven de verbindende muur
was opgevoerd en ~~met vel~~ drie 4 vormige ankers aan
de muur was verbonden. Deze schoorsteen komt nog voor
Afb. 11 op een foto uit 1939 en is verdwenen op een foto uit
Afb. 12 19(53 (!)

Een andere bijzonderheid van de west gevel v.d.
Zuidbeek werd gevormd door een sprong in het metselwerk
van het gedeelte tenzuiden v.h. raam boven de Doopkapel

OUDE KERK
AMSTERDAM

RESTAURATIEPLAN ZERKEN EL. GAEVENKAPEL

BLAD R 127

50

193

Van 193 Z. zijbeuk

48 **47**

In een rechthoekig marmeren inlegsel de alliantiewapens van Isaäc Sweers en zijn vrouw Constantia Bloemaert.

(Isaäc Sweers, vice-admiraal, gesneuveld bij Kijkduin, en begraven in de Oude kerk 29-8-1673.)

11-11-1732 Isaäc Sweers, commandeur
Anr Isaäc Sweers
vroed, schepen,
en hoofdschout.
13-6-1772

46

45

57

44

Priesterzerk
begin 16de eeuw; één rand onleesbaar geworden, middelste Er is nog een boog zichtbaar, waarin een kelk gestaan moet hebben; daaronder sporen van een wapen en ornament.

43

nieuwe zerk

367 42

schild met merk

(Aechtgen Harten Apen, eigenares 1598 van graf 367 z. Zijbeuk.)

398

41

Door Bremer zandsteen

40

382 **381**

In een ovaal de alliantiewapens van Slicher en van Loon

(Wigbold Slicher, schout, begr. 24-2-1730 en zijn tweede vrouw Wendela van Loon, begr. 23-1-1732, zijn zoon Willem Slicher, commissaris, begr. 11-9-1769, en diens vrouw Agnes Josina van Loon, begr. 26-4-1766.)

Deze zerk dekte oorspr. de graven 381 en 382 der N. zijbeuk, doch is wegens basrelief verplaatst.

37 **36**

Zerk van Jan Martsz. 1584
Tekst zeer afgesleten.

3

Lag oorspr. op 238/239 z. zijbeuk

ADR IZN STARF

35

Initialen van Jan Graef

Wegnemen

Tot 17e eeuw op graf 109 Hoge Koor

56

34

Nieuwe zerk

33

K

Oorspronkelijk no. verwijderd. In het midden een schild met krwab ornament, waarop de nrorden: Disce mori, en het monogram

RAB

verhaard en gelegd

32

K

Oorspronkelijk no. en opschrift weggewerkt. In een ovaal een half afgesleten wapen, waarop een keper zichtbaar is; helmteken een zwaan met uitgespreide vlengels.

31

De Erfgenamen van / Weltien de Lange

(Weltien de Lange kocht het graf na de dood van haar man, Dr. Gerrit de Payck, begr. 13-5-1632.)

30 **29**

Onder een herenkroon de alliantiewapens van Boreel en Coymans.
Rechts: 8 kwartieren van de man: Boreel, Casal, Grimmerik, Grootenhuys, Kuyven, Hudde, Rommerswael, Heerman.
Links: 8 kwartieren van de vrouw: Coymans, Trip, Picker, Adriaens Spinelli, Elias, Pruys, Heymans.
(Jacob Boreel werd eigenaar 12-6-1668.)

28

De oorspronkelijke zerk n° 11 met een schildje met afgesleten merk en met een ovaal, waarin wapen van Lijsbeth Gijsbertsdr in de Halve Haen: 2 gekruiste zwaarden waaronder een zespuntige ster. Helmteken twee gekruiste zwaarden.
(1ste helft 17de eeuw)

27 **26**

Hier leyt begraven de Edele Manhaften Heer Gilles Schey Vice admirael van Hollant en West Vrieslant (bronzen plaat)
Op de steen een groot wapen, gevierendeeld; links boven en rechts onder 2 wassenaars, waar tussen een zwaard; boven de punt van het zwaard een zespuntige ster; rechts boven en links onder een kromzwaard. Helmteken een geharnaste arm met een kromzwaard.
(Gilles Schey is begr. 20-6-1703)

25

24

In een ovaal een wapenschild met merk.

C B

(merk van Cornelis Hermansz. Boode op Ceulen eigenaar graf 23 26-11-1619)

23

NK

E 7J

Van 16 Seb. kapel

22

K

21

Eytien Cornelis Weltien Cornelis Giertie Heyndriks

(Het merk is van Willem Cornelisz. Stickel, schepen 1539)

20 **19**

Op deze zerk is misschien een grote metalen plaat bevestigd geweest, blijkens de moeten en gaten. Op de steen zelf staat niets. Moet uit een ander gedeelte van de kerk afkomstig zijn.

18

Nieuwe zerk

17

Willem van der Meer / Yda Keeling

(Willem van der Meer is begr. 25-1-1734; zijn vrouw Yda Keeling 28-4-1744.)

zerk vrkeerd om gelegd

16

In een cirkel een wapenschild vertoonende 3 hoornen. Onder het schild een merk:

(Deze zerk heeft in 1645 de oorspronkelijke zerk van gele zandsteen vervangen; was van Willem Andriesz. † 1505, gek. met Lijsbeth Jansdr. van Outshoorn.)

15

In een cirkel een wapenschild vertoonende 3 hoornen. Onder het schild een merk:

(Deze zerk heeft in 1645 de oorspronkelijke blauwe zerk vervangen; was van Lijsbeth Jansdr. van Outshoorn, ook genaamd Lijsbeth Gijsbertsdr. van Leeuwen naar haar eerste man Gaef Benning Stichters van deze kapel; † 10-12-1575)

14

66
K

9 K

Van 66 Seb. kapel

13

Van 67 Seb. kapel

12

Hier leit begraven / Jacop Haesbaert in den Heere gerust den / 15 October A° 1653 out 74 iaren.

Daaronder in een cirkelvormige lauwerkrans een lopende haas.

Nieuw stuk

11

Een banderol waarop in schrijfletters: Jan Nissingh
Daaronder een ovaal met afgesleten wapen.
(Jan Nissingh is begr. 21-8-1720)

10

(Merk van Bonaventura Broen, eigenaar 22-8 1641; † vóór 1667)

Van 5

9

Van 8

9

Nieuwe zerk

7 **6**

In het midden een cirkel met de alliantiewapens van Abraham van der Hulst en zijn vrouw Anna Menlage. Boven en onder een opschrift:
1°: Hier rust de onsterfelycke heelt / Abraham van der Hulst / vice Admirael van Hollandt en West-vrieslant / onder den Heeraet t' Amsterdam, synde glorieuselyck / in syn devoir overleden in de bevochte victorie tegen / de Engelsche den XII Junii
CIↃ IↃ CLXVI
2°: Hier slumert Hulst, de schrick der Britsche zeebaniers / Bemoeyt in slach en slach, in bloet, in vloet, in vier. De groote Heeraet kroont dien vaderlants beschermer / De Faem des braven helts graveert met staal en marmer
J. v. Vondel
(Letters in witte kit)

Nieuwe zerk

5

Van 9

Nieuw stuk

Zerk van heer Jacop Evertsz., altarist in de Oude Kerk (16de eeuw)

3

2

K

1

1 K

(Wat in het schild stond, is afgesleten. Waarschijnlijk het merk van Cornelis Walenz. kannenmaker, aan wie dit graf in 1523 toebehoorde)

46

SCHAAL 1:20

GEWIJZIGD: A - APRIL 1957

JANUARI 1957
GETEKEND B. BUTELAAR

R 127

R E S T A U R A T I E V A N D E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M

BESCHRIJVING VAN ELISABETH GAEVENKAPEL, NAASTGELEGEN DEEL ZUIDERZIJ'-BEUK EN HET HUIS OUDEKERKSPLEIN 23

blz.

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

12-10-92

1. Beschrijving van de toestand na restauratie en van vondsten tijdens de werkzaamheden

Positie en benaming 1
Exterieur Elisabeth Gaevenkapel 1
- Exterieur Zuiderzijbeuk 8
~~Exterieur Oudekerksplein 23~~
Interieur Elisabeth Gaevenkapel 13
Interieur Zuiderzijbeuk 21
~~Interieur Oudekerksplein 23~~
Gewelf Elisabeth Gaevenkapel 27
Gewelf Zuiderzijbeuk 22
- Beelden 25
Gewelfschotels 30
Gewelfschilderingen 34
Beschildering gewelfgraten en randschilderingen 34
Beschildering trekbalkjukken
- Kapconstructie Elisabeth Gaevenkapel
- Kapconstructie Zuiderzijbeuk
Exterieur Oudekerksplein 23 8
- Interieur Oudekerksplein 23
Kapconstructie Oudekerksplein 23

2. Overzichten deelonderzoeken

a. Bewoners van het huis Oudekerksplein 23, voornamelijk samengesteld uit door Mej. Bijtelaar verzamelde gegevens

b. Rapport door B. van Slooten en J. Gihaux van fa. D. Schoonekamp betreffende "Restauratie Elisabeth Gaevenkapel in de zuid-west kant", 25-11-1976.

A. 3. Geschreven bronnen

J. Wagenaar - Geschiedenis van Amsterdam II blz.97 1765

Mr.P.A.J.van den Brandeler - De wapens van de Magistraten der Stad Amsterdam sedert 1306 tot 1672, 1890

Mej.B.M.Bijtelaar - Verbouwingen in 1611

- Uittreksels van archieven bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn 1952

- Verschillende bijzonderheden uit de 19de eeuw

- Huizen aan de Oude Kerk 1971

- Lysbeth Gaevenkapel in de Oude Kerk, 63ste Jb.Amstelodamum 1971

Idem. 54e Jb Amstelodamum 1972

deelonderzoeken

Prof.Dr.J.J.M.Timmers - Symboliek en Iconographie der Christelijke Kunst 1947

Winkler Prins Encyclopaedie - 11de deel (Van der Holst) 1951
17de deel (Sweers) 1953
16de deel (Schey) 1953

W.Kloek - Gewelfschilderingen in de Oude Kerk te Amsterdam 1975

S.A.C.Dudok van Heel - Amsterdamse portretten uit de zestiende eeuw (III), (Jan Jan Evertsznzn en Katrijn Dircksdr ?)

Maandblad Amstelodamum Mei/Juni 1986

- Notulen directievergaderingen tijdens de restauratie, 1975-1977
betreffende de restauratie van

A. 4. Beschrijving van de oude afbeeldingen

a. Processievaandel der Heilige Stede 1555

b. Loterijprent 1558

c. Gravure door C.J.Visscher na 1611

d. Gravure door F.de Wit, getekend door P.H.Schut 1669

e. Plattegrond van de Oude Kerk door J.Vingboons, gravure naar opmeting in 1681 voor 1706

f. Aquarel door J.Schouten 1778

g. Interieur Zuiderzijbeuk gezien naar het noorden, tekening door C.Pronk naar een schilderij door E.de Witte 1659 ?

h. Interieur Zuiderzijbeuk, Doopkapel, Elisabeth Gaevenkapel, schilderij door Hendrik van Streek na 1678

i. Zuiderzijbeuk en Elisabeth Gaevenkapel, gezien naar het westen, aquarel door J.Schouten ± 1750

j. Interieur van de Oude Kerk, gezien naar het westen, aquarel door H.P.Schouten 1786

A. 5. Afbeeldingen

a. Tekeningen

1. Plattegrond van de Oude Kerk, schaal 1:300 1955

2. Bouwfasen (?)

3. Restauratieplan zerken Elisabeth Gaevenkapel door Mej.B.M.Bijtelaar 1957

4. Profielenblad

b. Foto's

1.	Processievaandel der Heilige Stede	1555	A.H.M. B 1652	K 517
2.	Loterijprent, detail	1558	Gem.Archief	7894
3.	Zuidzijde van de Oude Kerk door C.J.Visscher, detail	na 1611	Gem.Archief	15610
4.	Zuidzijde van de Oude Kerk, getekend door P.H.Schut, gravure door F.de Wit, detail	1669	?	
5.	Plattegrond Oude Kerk, detail	voor 1706	Gem.Archief	E 345
6.	Zuidzijde van de Oude Kerk, aquarel door J.Schouten, detail	1778	Gem.Archief	20124
7.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het noorden, tekening door C.Pronk naar een schilderij door E.de Witte	1659?	K.O.G.	
8.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen, schilderij door H.van Streek,	na 1678	?	L 18718
9.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen, aquarel door J.Schouten	± 1750	?	
10.	Interieur Schip naar het westen, aquarel door H.P.Schouten, detail Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg	1786		80767
11.	Westgevel Zuiderzijbeuk naar het noordoosten Foto: J.M.Bakels	± 1939?	Rest.bur.Neg.nº	?
12.	Westgevel Zuiderzijbeuk naar het oosten Foto: ~~H.Janse~~ Rijksdienst voor de Monumentenzorg	~~1953~~	~~Rest.bur.Neg.nº~~	40142
13.	Westgevel Zuiderzijbeuk naar het oosten Foto: P.Zwart	1966	Rest.bur.Neg.nº	
14.	Steunberen 99 en 98 naar het noorden Foto: J.M.Bakels	1936	Rest.bur.Neg.nº	
15.	De drie zuidelijke zijkapellen naar het noordoosten Foto: H.Janse	1957	Rest.bur.	
16.	De drie zuidelijke zijkapellen en het huis Oudekerksplein 23 naar het noordoosten	(1943?)	Gem.Archief	10715-42
17.	Huis Oudekerksplein 23 naar het noordwesten	?	Gem.Archief B	1499
18.	Steunbeer 98, details Foto's: R.C.Nieuwenhuis	1989	Rest.bur.Neg.nº	2046 2047
19.	Westgevel Zuiderzijbeuk Foto's: R.C.N.	1975	Rest.bur.Neg.nº	1614 1613 1606 1615 1608 1610
20.	Voegwerk gevel Elisabeth Gaevenkapel Foto's: Gerard de Vries	1978	Rest.bur.Neg.nº	1842 1841

21.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen Foto:Rijksdienst voor de Monumentenzorg	1961	60668 of 60663	
22.	Interieur Elisabeth Gaevenkapel naar het zuidwesten Foto: Henk Jonker	1957	?	
23.	Westwand Elisabeth Gaevenkapel en toegang Doopkapel Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg	?	?	
24.	Interieur Schip, Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel naar het zuiden Foto: Lichtbeeldeninstituut	1929		CCLI77
25.	Interieur Elisabeth Gaevenkapel naar het zuidwesten Gem.Buro Han van Gool Foto: ~~Rijksdienst voor de~~ Monumentenzorg	1979		1286
26.	Kapiteel en basement muurzuil 46 Foto's: Rijksdienst voor de Monumentenzorg en R.C.N.	? 1989 1958 1989	? Rest.bur.Neg.nº 53122 Rest.bur.Neg.nº	2059 2050
27.	Grafmonument Van der Hulst, foto Hemsing Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg	1911	4533	
28.	Schraagbeeldje 47 na restauratie Foto's: R.C.N.	1989	Rest.bur.Neg.nº	1787 1789 1788
29.	Schraagbeeld 62 Foto: R.C.N.	1989	Rest.bur.Neg.nº	2041
30.	Schraagbeeld 63 Foto's: R.C.N.	1989	Rest.bur.Neg.nº	2055 2042
31.	~~Trekbalkkop 46(-47)~~ Steunpunt 46 Foto's: R.C.N.	1972	Rest.bur.Neg.nº	1027
	~~Trekbalkkop 46(-47)~~ ~~Foto's: R.C.N.~~	~~1972~~		1050
	~~Steunpunt 46~~ ~~Foto's: R.C.N.~~	~~1972~~		1649
	~~Steunpunt 46~~ ~~Foto's: R.C.N.~~	~~1972~~		1054
32.	Kolonnet 27 Foto's: A.v.R. R.C.N.	1966 1974	Rest.bur. Rest.bur.Neg.nº	1300 1303 1299
33.	Schraagbeeld 46 NwW Foto's: R.C.N.	1976		1784 1785 1786
34.	Gewelfschotels Elisabeth Gaevenkapel Foto's: R.C.N.	1976 1975	Rest.bur.Neg.nº	1653 1652 1536 1580 1529

35. Gewelfschotels Zuiderzijbeuk
Foto's: R.C.N. 1975 Rest.bur.Neg.nº 1530
1579
1532
1654
1651
1647

36. Beschildering op noordelijk gewelfveld
Zuiderzijbeuk 27-26
Foto: R.C.N.? ? ?

37. Randschilderingen gewelfinsteek
in Zuiderzijbeuk
Foto's: R.C.N. Rest.bur.Neg.nº 1282
1249
1256
1285
1281

38. Beschildering trekbalk 46-47
Foto's: R.C.N. 1976 Rest.bur.Neg.nº 1801
1803
1805
1806

39. Beschildering trekbalk 46-26
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1347
1350
1544
1972 1061

40. L8de eeuwse beschildering trekbalkstoel
46(-26)
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1349
1346
1345

41. Middenmotief beschildering trekbalk 46-26
Foto: R.C.N. 1974 Rest,bur.Neg.nº ?

42. Trekbalkstoel 26(-46)
Foto!s: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1262
1258
1259
1261

43. Trekbalkstoel 46(-26)
Foto's: R.C.N. 1972 Rest.bur.Neg.nº 1058
1057

44. Kapconstructie Zuiderzijbeuk
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1297
1298

45. Resten doorgang naar voormalige traptoren
Foto's: R.C.N. 1975 Rest.bur.Neg.nº 1496
1492
1499
1498
1490
1493
1485
1487
1494
1495
1491
1497

46. Strijkspant boven punt 28
Foto's: R.C.N. 1975 Rest.bur.Neg.nº 1540
1541
1538
1539

47. Huis Oudekerksplein 23, gang belétage
Foto's: R.C.N. 1977 Rest.bur.Neg.nº 1770
1768
1769

48. Huis Oudekerksplein 23, kapconstructie
Foto's: R.C.N. 1976 Rest.bur Neg.nº 1672
1675
1680
1677
1673
1673

49. Huis Oudekerksplein 23, noordwand belétage
Foto's: R.C.N. 1977 Rest.bur.Neg.nº 1774
1773
1777
1776
1772

50. Pothuis Oudekerksplein 23 bij Kerkmeesterskamer
Foto: Mej.B.M.Bijtelaar (?) 1959?Rest.bur.Neg.nº 1848

51. Huis Oudekerksplein 23, souterrain
Foto's: R.C.N. 1978 Rest.bur.Neg.nº 1832
1829
1834
1834

B. BOUWPERIODEN

Bouwvolgorde zijkapellen

Initiatiefnemers zijkapellenplan

Gang van zaken tijdens de bouw van de Elisabeth Gaevenkapel

Inrichting kapel. Altaar, meubilair, glasschilderingen.

Trekbalkschildering 46-26 in Zuiderzijbeuk

Schildering in Zuiderzijbeuk, travee 27-26.

Plaatsing Grafmonumenten vlootvoogden.

Latere verbouwingen (doorgangen)

Het doodgravershuis, Oudekerksplein 23

Tijdschema

Noten en aantekeningen

Literatuurlijst (?)

C. RESTAURATIE

Algemeen

Elisabeth Gaevenkapel en Zuiderzijbeuk

Timmerwerken

Metsel- en steenhouwwerke

Beschilderingen

Funderingonderzoek
(travee 2-3-26-27 van
het Schip door IPP)

Restauratie Oude Kerk te Amsterdam
Beschrijving Elisabeth Gaevenkapel
en naastgelegen met Tuindersybeek

A Beschrijving van de gegevens

1. Beschrijving toestand na restauratie.

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING VAN DE TOESTAND NA RESTAURATIE EN VAN VONDSTEN TIJDENS DE RESTAURATIEWERKZAAMHEDEN

Positie en benaming

De Elisabeth Gaevenkapel vormt de uiterste zuidwesthoek van het Oude Kerk-complex en dankt zijn naam aan Lysbeth van Outshoorn, aanvankelijk gehuwd met Gaeff Benningh Gerritsz.. Zijn ontstaan dankt de kapel echter aan het tweede huwelijk van Elisabeth, en wel met Willem Andriesz., burgemeester van Amsterdam.

De kapel is een van de zes zijkapellen die grotendeels kort voor 1500 werden gebouwd. Hij is opgetrokken tegelijk met de Huiszittenkapel, waarvan bekend is dat deze in 1497 gereed was.

De kapel omvatte het Verrijzenisaltaar en werd in het begin van de 16de eeuw door de Memoriemeesters 'capella ressurectionis' - Verrijzeniskapel - genoemd.

Nog een andere gangbare benaming was 'koor van de tiende mis', hetgeen volgens Mej.Bijtelaar betekent dat daar iedere morgen om 10 uur de mis werd gelezen.

Het onderste deel van de voorgevel gaat schuil achter de kosterswoning Oudekerksplein 23. Het onderste deel van de hoeksteunberen en van de zijgevel is opgenomen in de woning Oudekerksplein 19/21. Uitwendig beeindigt de Doopkapel de zijgevel aan de noordzijde.

Elisabeth Gaevenkapel

Exterieur Zuidgevel

Aan de zuidzijde is de Elisabeth Gaevenkapel kenbaar als de meest westelijke van de drie topgevels der zijkapellen, waarvan de achterliggende kappen zijn ingestoken in de west-oost gerichte kap van de Zuiderzijbeuk.

De gevel is gevat tussen de steunberen 98 en 97 en heeft een bekleding van Gobertanger- en Ledesteenblokjes.

Aan de bovenzijde wordt de gevel afgesloten door een overstekende geprofileerde zandstenen afdeklijst, waarin 13 hogels van

Muschelkalksteen zijn opgenomen, gescheiden door tussenlijsten waarvan het boveneinde de bladaanzet van de hogel bevat. De afdeklijsten worden bij hun ontmoeting bekroond door een topstuk met kruisbloem en piron. De topgevel is onderaan aan beide zijden geschouderd, waarbij de afdeklijst dit bekoop volgt en het profiel naar achteren is omgestoken.

Tussen de oostelijke schouder van de kapel en de westelijke van de Huiszittenkapel blijft tot het bovenvlak van de steunbeer 97 een smalle opening over waardoor de zakgoot tussen beide kapellen is gevoerd, uitlopend in een vergaarbak die in de oostelijke hoek van de steunbeer is bevestigd en het water door middel van een loden buis door de kosterswoning heen loost op het gemeenteriool.

Steunberen 98 en 97 ?

De steunberen 98 en 97 hebben zijvlakken die met Ledesteen- en Gobertangerblokjes zijn bekleed. De kern is echter van baksteen (?)

?

Het .. maal terugspringende voorvlak heeft een bekleding van grote zandsteenplaten, waarvan in principe het middenvlak is verdiept, en waarvan in ieder(?) geleding een beeldconsole en -baldakijn was opgenomen. Deze zijn echter thans alleen nog in de bovenste geleding aanwezig. De scheiding tussen de geledingen wordt geaccentueerd door een overstekende lijst welke aan de onderzijde van een druipkant is voorzien. De zijvlakken van de steunberen hebben geen versnijdingen en dus ook geen lijsten. Elke steunbeer wordt afgedekt door een uit verscheidene zandsteenblokken samengestelde steunbeerkop. Die van steunbeer 97 is geheel nieuw, daar voor de restauratie de zandstenen afdekking geheel was verdwenen en vervangen door een bekleding in lood. Een en ander hield verband met de vroegere aanwezigheid van schoorstenen, die aan beide zijden van deze steunbeer daartegen waren gebouwd en boven de steunbeerromp daarop steunden.

Afb.

De kop van steunbeer 98 verkeerde voor de restauratie nog in redelijk goede staat. Thans bevinden zich hierin slechts enkele ingezette blokken van Muschelkalksteen(?). De afdekking heeft een

kielboogvormige doorsnede met smalle vlakke nok en aan de onderzijde een geprofileerde druiplijst. Op de beide bovenvlakken bevindt zich op ongeveer de helft van de noklengte een overhoeks geplaatste pinakelaanzet, waarvan de steensnede op de nokhoogte van de afdekking ligt. Hierop is het eerste blok van de eigenlijke pinakel geplaatst, waarboven door een profilering verjongd, een gedeelte van de verdiepte schacht zichtbaar is.

Het voorvlak van de steunbeerkop wordt begrensd door de kielboogvormig lopende geprofileerde lijst die een spiegel omsluit, waarop een driepasmotief is aangebracht. De top van de kielboog wordt, tevens als beeindiging van de nok, geaccentueerd door een achtzijdige piron welke in de nok door een achtzijdige aanzet is voorbereid.

Raam

Tussen de steunberen, doch daarvan gescheiden door een gevelvlak van ongeveer 1½ m. breedte rijst het grote raam op dat sinds de restauratie een tracering omvat waarvan het beloop overeenkomt met de raamtracering van de Hamburgerkapel, die gespiegeld ten opzichte van de symmetrie-as van de kerk aan de noordzijde van het gebouw deel uitmaakt. In beide gevallen is uitgangspunt voor het ontwerp van de tracering de gravure door C.J.Visscher geweest, welke dateert van na 1611.

In de Hamburgerkapel wordt de aandacht echter vooral opgeëist door het fraaie raam met gedrukte spitsboog in de Noordgevel (tek. no.6), uitgevoerd in de Franse kalksteen Eaverolles. Het raam wordt gedeeld door een middenmontant welke zich ter hoogte van de aanzet der spitsboog splitst en welks profilering vervolgens in de gelijke profilering van de gebogen kantstijlen grijpt. De middenmontant sluit met een klein basement, voorzien van gecanneleerde zijden aan op de onderdorpel, welke zadelvormig van doorsnede is.

In elke raamhelft gaan drie stijlen omhoog welke in de tracering in kielboogvormen met elkaar worden vervlochten. De tracering wordt door een brugstaaf verstijfd. De onregelmatige ruitvorm welke in de top van het raam overblijft - de vlieger - is in hoofdzaak gevuld met een cirkel, waarbinnen drie visblaasmotieven zijn beschreven. De montants worden door 11 bronzen brugstaven gekoppeld. Deze dienen voorts om er met dekstrippen en revetbouten de glas-in-lood-panelen aan te bevestigen. De panelen worden op hun beurt verstijfd door horizontale bronzen bindroeden, waaraan ze door getwijnde loden stripjes zijn verbonden. De einden van de bindroeden klemmen in de glas-in-loodsponning van de montants. Ieder paneel is verdeeld in vijf bij vijf rechthoekige ruitjes van groenachtig getint glas - Cordelé in de tinten D en F - staand in het raam geplaatst. In het glas-in-loodwerk is het jaartal 1956 opgenomen.

Boven de verblinding die vier raamvakken in beslag neemt en aan de bovenzijde wordt afgesloten door een tussendorpel van Muschelkalksteen zijn er .. brugstaven, waarvan de bovenste zich bevindt ter hoogte van de geboorte van de boog.

De zware veelvuldig geprofileerde middenmontant splitst zich op deze hoogte in tweeën, zodat van het raam boven deze zogenaamde 'vork' een vliegervorm overblijft, die met een tracering is gevuld hetgeen ook het geval is met de top van de beide door de vork mede gevormde raamhelften.

De kantblokken van het raam zijn van zandsteen met hier en daar een enkele herstelling in Muschelkalksteen. In de kantblokken is een nieuwe Muschelkalkstenen kantmontant ingelaten. Dit is ook het geval met de boogblokken en met de oude blokken van de vork. De sponning in de oude blokken is in het begin van de 18de eeuw ontstaan door het wegkappen van de oude zandstenen kantmontants ten behoeve van de invulling van het raam met een bakstenen vorktracering, voor welker kantmontants noodzakelijk een sponning moest worden geformeerd. Het rechte deel van de middenmontant is geheel nieuw, van Muschelkalksteen. De kantmontants hier zijn om reden van gemakkelijker vervanging(?) eveneens in een sponning gevat en niet uit een stuk met de rest van het blok zoals de oorspronkelijke situatie was(?)

De slagdorpel

De tracering

Beeldnis topgevel

Boven het raam bevindt zich in de gevel een beeldnis bestaande uit een zandstenen omlijsting en een vlak gehouden achterwand van Ledesteen. De bodem van de nis wordt gevormd door een zandstenen console, welke aan de onderzijde van sterk verweerd gebeeldhouwd bladwerk is voorzien. Daarboven bevinden zich de kantblokken waaraan door verzwaring en profilering basementjes zijn gevormd. Een groot blok zandsteen sluit de nis aan de bovenzijde af door middel van een veelvoudig geprofileerde ezelsrugboog, aan de bovenzijde voorzien van drie hogels aan elke zijde en de aanzet van een kruisbloem aan de top. De eigenlijke twee-armige kruisbloem maakt deel uit van het daarboven geplaatste blok. Genoemde ornamenten steken enkele centimeters voor het gevelvlak uit, terwijl de rest van de blokken is teruggehakt tot het gevelvlak. De binnenzijde van de boog vertoont in hoofdzaak de profilering van de kantblokken, is echter geen kielboog maar een spitsboog en ~~doch~~ als het ware hier overheen is een verhoogd driepasmotief aangebracht door middel van een halfrond bandje. Ter plaatse van de toten lijkt bij wijze van achtergrond enig baldwerk in reliëf te zijn aangebracht.

Functie

Hoewel positie en vorm van de nis aanduiden dat oorspronkelijk hierin een beeld (van de patroonheilige? Van Breen, blz.83) is gedacht, ziet het er niet naar uit dat dit ooit het geval is geweest. Anders dan bij sommige steunberen van de Oude Kerk zijn er geen sporen van bevestigingspunten aangetroffen. Het architectonisch gegeven van de beeldnis is vermoedelijk door vormintimidatie overgenomen van de Franse kerkbouw en tot een ornament geworden.

Boven een raam is de nis overigens een bij Nederlandse kerken zelden voorkomende samenstelling. Bij de St Jacobskerk te Den Haag zijn er geen beeldnissen, doch meer dan gewoon gearticuleerde zolderramen (1434-1455). Het enig mij bekende andere voorbeeld bevindt zich in de zuidgevel van de librije van de Grote Kerk te Edam, waar het echter geen raam doch een ingang is die op vergelijkbare wijze met een beeldnis is gecombineerd (eerste kwart 16de eeuw, voor 1538).

Van Breen vergelijkt de versiering van de beeldnis met die van kapiteel 46.

Vergelijking beeldnissen

De beeldnis van de Elisabeth Gaevenkapel is qua vorm en afmetingen gelijk aan die van de Huiszittenkapel. Wat de nissen van de andere zijkapelgevels betreft, die van de Binnenlandvaarders vertoont nog de meeste overeenkomst met dit tweetal, maar de kielboog is veel meer ingezwenkt en de bekroning was bij het begin van de restauratie verdwenen en daarbij weer aangebracht.

Een vergelijking dringt zich eveneens op met de beeldnis van de Weitkoperskapelgevel. Als belangrijkste verschil kan worden opgemerkt dat de beeldconsole niet onder de nis, doch er in is geplaatst, tussen de basementjes van de omlijsting. Een ander verschil is, dat de binnenste boog van de omlijsting een rondboog is en niet meegaat met de kielboogvorm, terwijl tevens daarop geen driepas is aangebracht. Nog een verschil is, dat geen kruisbloem is gesuggereerd in de bekroning, doch een drievoudig gelede pinakel. De beeldnis van de Hamburgerkapel is aan deze grotendeels(?) identiek. ?

De beeldnissen van de St.Joriskapel, waarvan de gevel vermoedelijk omstreeks 1500 werd bekleed en gedetailleerd, en van de Smidskapel, die vermoedelijk van de zijkapellen als laatste is gereedgekomen, hebben, ook onderling, een geheel afwijkend karakter.

Een conclusie van deze vergelijkingen zou kunnen zijn dat, met de bouw van zes zijkapellen in het vooruitzicht, vooraf in een werkplaats merkwaardigerwijs toch slechts twee van deze gevelelementen zijn gereedgemaakt, terwijl misschien de andere vier meer naar bevind van zaken en door verschillende steenhouwers zijn tot stand gekomen. Het is een bewijs te meer dat de Elisabeth Gaeven- en de Huiszittenkapel tweelingkapellen zijn, hetgeen overigens vooral tot uitdrukking komt in de gemeenschappelijke kapvoet. Het lijkt tevens te bewijzen dat er bij de bouw der kapellen, hoewel van te voren vastgesteld, weinig contact is geweest tussen de verschillende uitvoerders, althans geen samenhangende uitvoering.

Dit zou verklaard kunnen worden door de verschillende jaren waarin de kapellen werden uitgevoerd, hetgeen weer ~~zou~~ moet samenhangen met de verschillende achtergronden van waaruit gefinancierd werd.

Het spreekt vanzelf dat er in deze veronderstellingen vanuit wordt gegaan dat niet op dit punt bewust naar verschillende vormen is gestreefd.

Zolderramen Aan beide zijden van de beeldnis bevindt zich een zolderraam van rechthoekige vorm, overdekt door een lang paramentblok. Hier is de overdekking dus niet halfcirkelvormig in zandsteen gerealiseerd zoals dat bij de Huiszittenkapel is gedaan. Het is niet duidelijk waaruit zo'n ~~klein verschil~~ verschillende behandeling voortkomt.

Vergelijking zolderramen Alle andere kapellen hebben eveneens rechthoekige zolderramen met uitzondering van de Smidskapel, waar ~~dexboog~~ een halve cirkelboog is uitgevoerd als een rollaag~~xxxxxx~~ van baksteen, en de St. Sebastiaanskapel, waar in de rollaag drie spekblokjes van zandsteen zijn opgenomen; in beide gevallen is de onderdorpel van zandsteen.

Uit deze verschillen kan geen andere conclusie worden getrokken dan dat men blijkbaar terzake van zulke ondergeschikte details de vorm bepaalde afhankelijk van het beschikbare materiaal. Het is echter wel duidelijk dat qua vormgeving de zolderraampjes van Smids- en St.Sebastiaanskapel het dichtst bij elkaar staan

De lichtopeningen van de Elisabeth Gaevenkapel worden gesloten door een luik met lichtraampje, geplaatst in een (bak)steensponning aan de binnenzijde en vastgehouden door een bommeltje. De muurdikte bedraagt hier cm; onder de zolderbalklaag komt hier aan de binnenzijde ca. cm bij. Het baksteenformaat van de achterwerkers is (hallenkerkmateriaal?).

Muurankers In de topgevel bevinden zich zeven muurankers. Vier stuks ter hoogte van de zolderbalklaag (twee aan de zolderbalk van het strijkspant, twee aan de gordingen), twee ter hoogte van de hanebalken (aan de daarop liggende gordingen, een ter hoogte van het koppelhout aan de eindstijl van het strijkspant, deze doorborend en aan de achterzijde met een spie vastgezet. Voorts zijn er onder de geboorte van het raam ter hoogte van de muurplaten nog twee ankers.

Westgevel Deze gevel is opgetrokken van baksteen(formaat) afgewisseld door lagen Ledesteen of zandsteen. Deze speklagen corresponderen in principe niet met de speklagen van de muren der Doopkapel(~~versus~~ versus Maach, Mej. B. Doopkapel, blz 14) Van Breen, blz. 105).

Aan de bovenzijde wordt deze gevel afgesloten door een zandstene(?) gootlijst, waarop een zandstenen goot(?), die van een opstaande rand(?) is voorzien en bekleed is met lood. Een vergaarbak bevindt zich in de hoek die steunbeer 99 met deze gevel maakt. De afvoer loost het water door het plat van het huis Oudekerksplein 21 heen op het gemeenteriool.

Steunbeer 99 Deze steunbeer heeft dezelfde detaillering als de steunberen 96, 97 en 98. ~~Doordat~~ doch van het steunbeervoorvlak is meer te zien doordat het betreffende huis lager is. De beeldconsole komt hier goed uit. Het is enz.

In het midden van de westgevel bevond zich tot het begin van de restauratie van dit kerkonderdeel een schoorsteen van het huis nº 19. Deze is afgebroken in en de gevel ter plaatse uitgekapt en ingeboet.

Aan de onderzijde wordt deze gevel afgesloten door het plat achter de kap van het huis Oudekerksplein 19/21. Het daaronder gelegen deel van de muur vertoont enkele aanpassingen aan de woonfunctie zoals een schoorsteen en in de muur uitgekapte van het huisje. Dit wordt behandeld bij de Beschrijving van de Doopkasten alsmede een voormalige doorgang naar de kerk.
kapel.

Exterieur Zuidersijbeuk
Westgevel. . . . .

Exterieur ~~Kosterswoning~~ huis Oudekerksplein 23

Het huis omvat een souterrain, een bel-étage, een verdieping en een zolder. Afgezien van deze opsomming heeft het huis weinig overkomst met de toestand voor de restauratie, waarbij een geheel nieuwe indeling is aangebracht, de zuidgevel er een raam heeft bijgekregen, en de hoogte van de verdieping is verlaagd. De redenen tot deze veranderingen zijn uiteengezet in het hoofdstuk Archivalische gegevens.

Blz.

Het souterrain heeft evenals voor de verbouwing drie ramen met een roedenverdeling. Deze ramen waren oorspronkelijk uitgevoerd als draairamen; thans zijn ze vast(?). Het middelste kozijn is tweemaal zo breed als de andere en heeft een middenstijl.

?

Voor deze ramen bevindt zich een strook van ongeveer een meter breed welke aan de straatzijde is afgesloten door een ijzeren hek, bestaande uit .hoofdbalusters en in elke travee 9 tussenspijlen. Te halver hoogte is ~~er~~ een horizontale strip aangebracht waardoorheen nog 10 aangepu nte korte spijlen steken. De onderstrip...
Het hek dateert vermoedelijk uit de 19de eeuw. Hierover zijn geen archivalische gegevens aangetroffen.

Pothuis west

Het souterrain heeft een eigen toegang door middel van een klein pothuis, afgedekt door een naar de straat toe hellend plat dak gedekt met lood, een gootje en een afvoer. Hieronder bevindt zich een deur, welke...

~~Inxditxpot~~ Aan de oostzijde wordt het pothuis begrensd door de hardstenen stoep van vijf optreden - met inbegrip van het bordes - van

hardsteen. De stoep heeft eenvoudige gietijzeren stoepbalusters. De bovenleuning is met hout omkokerd(?)

Pothuis oost

Aan de oostzijde van de stoep bevond zich voor de restauratie een veel groter pothuis dan aan de westzijde. In een tekening door de architect J.P.L.Petri, gedateerd Juni 1944, betreffende de aanleg van een toilet in de kerk naast de Kerkmeesterskamer, zijn de afmetingen aangeduid. Het inschrift is 'kelder'. Het werd echter ook wel 'keukentje' genoemd (door wie?, Opzichtersdagboek?) Op genoemde tekening bevindt zich tegen de westwand van het pothuis inderdaad een keukenaanrechtje of een uitstortgootsteen. Het heeft een breed raam aan de straat met twee tussenstijlen. Tegen de oostwand bevindt zich een kast met deur; tegen de noordwand lijkt eveneens een kast te zijn geprojecteerd, aansluitend bij een muurverzwaring.

Afb.

Van dit pothuis bestaan enkele oude foto's,(Rijksd.v.d.Mon.-zorg, Collectie Steenbergh, ± 1920), waaruit blijkt dat het dak half-tentvormig xxx. met flauw hellende vlakken, was uitgevoerd, een vorm die een metalen afdekking doet vermoeden. Dit is tevens te zien op een foto van Bakels (1937?). Het dak is met een houten boeiing afgesloten, die eenvoudig is geprofileerd. De westmuur laat enkele voegen boven elkaar zien waaruit men kan opmaken dat deze muur ooit is veranderd of vernieuwd. Het drielichtskozijn rust op een strekkenlaag in het gevelvlak, waaronder zich een rollaag van drieklezoren bevindt..De raamopeningen zijn bezet met raamwerken waarin ijzergaas. Daar doorheen ziet men de raamverdeling in vieren.

Het pothuis is gesloopt in 1959 teneinde te kunnen werken aan de westgevel van de Kerkmeesterskamer. De antieke wandtegels(?) werden van de muren gehaald en daarna werd de kelder dichtgeworpen met zand. Het draagmuurtje van de stoeptreden werd vernieuwd.

Omstreeks 1964 werd de aldus ontstane straatruimte met gele steentjes bestraat. Bij de laatste fase van de restauratie werd de straatruimte enigszins afgesloten door een smeedijzeren horizontaal ingekapt stafijzer met ondersteunende middenpoot.(?)

?

Aan de oostzijde van de stoep bestond de leuning uit een gesmeedijzeren voluut, bevestigd aan de kozijnbetimmering van de hoofdtoegang. Aan de westzijde was de leuning als thans.

Ingang

Deze bestaat uit een kozijn met brede betimmering en architraaf die met lood is bekleed aan de bovenzijde. Een geprofileerd kalf scheidt de deur van het bovenlicht dat voor de restauratie met glas-in-lood was bezet, ongetwijfeld een werkstukje van de glazenier Jansen die hier vroeger zijn woonhuis en werkplaats had.

De deur is een in tweeën gedeelde(doorsneden) paneeldeur met bossponning sing en spiegel, omgeven door een geprofileerde lijst. De

?

Er was voorheen een Franse voordeursluiting(?)

scharnierzijde is en was de westzijde. Het niveau van het interieur ligt nog een trede hoger dan dat van het bordes, welk verschil wordt overbrugd door een hardstenen trede met profiel in de doorgang, tussen(?) de neuten(?).

??

De beletage heeft ten westen van de toegang drie raamkozijnen, waarvan de middelste bij de restauratie is toegevoegd (zijn de andere verplaatst?). Ten oosten van de toegang bevindt zich één raam. Alle kozijnen rusten op een bij het gevelvlak terugliggende strekkenlaag, terwijl onder en boven een rollaag de overgang naar het gevelvlak vormt.

De nog aanwezige duimen aan elke kozijnstijl wijzen erop dat de oude kozijnen vroeger voorzien waren van blinden of luiken, die Rd.v.d.M. bovendien voorkomen op een oude foto. Het eigenlijke raam bestaat uit een onder- en bovenschuifraam, beweegbaar door middel van gewichten. Elk schuifraam heeft een roedenverdeling en zes kleine ruitjes. De roeden verdeling van het raam ten oosten van de toegang was voor de restauratie bezet met glas-in-lood.

Het gevelgedeelte van de beletage wordt aan beide einden afgesloten door verspringende hoekblokjes van zand(?)steen. Deze blokjes passen bij de architectuur van het huis met de drielichtramen Afb. en zonder verdieping dat is afgebeeld door Schut, en dat zal dateren uit het midden van de 17de eeuw.

De balklaag van de beletage heeft geen gevelankers; de verdiepingsbalklaag heeft er vijf, die corresponderen met de vroegere indeling: ~~xxxxxxxxxxx~~ ter plaatse van de balken die met een anker aan de gevel bevestigd zijn bevond zich vroeger een scheidingswand.

De zolderbalklaag heeft zeven gevelankers.

De verdieping vertoont dezelfde gevelindeling als de beletage. Bij de restauratie is ook hier een nieuw raam toegevoegd. De kozijnen zijn minder hoog dan die van de beletage en de ramen hebben in overeenstemming hiermee een andere roedenverdeling van twee bij vier ruitjes per schuifraam. Boven de buitendeur bevindt zich een smal kozijn, eveneens voorzien van onder- en bovenschuifraam, elk met vier ruitjes in roeden.

Geen van de raamkozijnen van de verdieping had voor de restauratie nog duimen voor blinden. Deze zijn er echter wel geweest, zoals

en bovendien uit een schilderij door A. Wijnantz, 1845, afgebeeld in de Veilingcatalogus 280 A (31-10-1977) van Kunstveilingen Sotheby Mak van Waay b.v., b/2 66.

11 16

Rd.neg.nº 34475

blijkt uit een oude foto uit omstreeks 1910. De glazenier Jansen heeft voor de twee westelijke verdiepingsramen aan de buitenzijde een oprolbare zonwering laten aanbrengen. Voor het begin van de restauratie waren de betimmeringen hiervoor al weer verwijderd.

Enkele lagen(?) boven de verdiepingskozijnen bevindt zich de geprofileerde gootlijst. Het water van deze goot wordt afgevoerd aan de (oost? -en) westzijde, waar de goot is omgestoken, en via een pijp geloosd wordt op het plat van Oudekerksplein 21.

Voor de restauratie had de zolder een borstwering die vrijwel geheel is verdwenen in het streven de kap van het huis een zo laag mogelijke positie te geven ten gunste van de lichttoetreding door de grote ramen in de kerk.

Het zadeldak heeft (had) drie dakkapellen waarvan de middelste tweemaal zo breed is als de beide andere. Ze bevatten ramen met een roedenverdeling; voor de restauratie waren ze bezet met blank glas in lood. De dakkapellen hebben alle een eenvoudig geprofileerdeboeiing en een met lood afgedekt plat dakje. Bij de middelste dakkapel is hierop vooraan een op twee klossen steunend enkele centimeters dik schotwerk aangebracht dat in het midden de hijsbalk draagt. De bovenzijde van dit schotwerk is sterk geprofileerd en met lood bekleed.

Even oostelijk van de middelste dakkapel bevond zich vroeger sinds (1953) een gemetselde schoorsteen welke als rookafvoer moest dienen van de stookplaats tegen de kerkmuur, na afbraak van de schoorsteen tegen steunbeer 97. De nok van het dak is met lood afgedekt. Aanvankelijk(ten tijde van Jansen) behielp men zich met een enkele horizontaal haaks op de nok gelegde eternit pijp

T.A. 10715-42

~~Oostgevel~~

Oostgevel

.Dit is een eenvoudige tuitgevel, afgedekt door een iets overstekende rollaag, het topje door een niet passend natuurstenen plaatje met stoeptredeprofiel. Er is een raamkozijn ter hoogte van de vliering. De aanwezige muurankers zijn verbonden aan de gordingen en de nokgording. Een regenpijp nabij de hoek is blijkens oude foto's aangebracht tussen 1910 en 1920.

Deze pijp moet hebben geloosd op de goot van de Kerkmeesters-kamer.

Westgevel

Ook dit is een tuitgevel, die echter geschouderd is, afgedekt door een iets overstekende steenslollaag, de schouders gedekt door een dun plaatje natuursteen, de top door een dikkere geprofileerde plaat. Ook hier bevindt zich in de gevel een vlieringraam met roedenkruis. Op het niveau van de verdieping bevindt zich een kozijn aals aan de zuidzijde, de ramen voorzien van een zelfde roeden verdeling. Boven dit raam bevond zich eertijds een bord dat de aandacht vestigde op de fa. Jansen en Co, glas-in-lood. Een dergelijk bord bevond zich eveneens precies onder de westelijke verdiepingsramen van de zuidgevel.

De omgestoken gootlijst van de zuidgevel heeft hier een lozing door middel van een pijp welke uitmondt op het plat van het huis Oudekerksplein 21. De zakgoot van de kerkzijde van het huis voert het water door middel van een keulse goot naar de westgevel een loost daar via een vergaarbakje en een pijp eveneens op genoemd plat.

Neg.nº 1673

Achterzijde

Dakkapellen van het achterdakvlak en verdere bijzonderheden. hiervan bestaan geen oude foto's.

Interieur Elisabeth Gaevenkapel

Zonder plint sluiten de gestucadoorde wanden aan op de zerkenvloer.

Zuidwand Een zandstenen(?) versnijdingslijst, waarvan het middendeel overgaat in de onderdorpel van het grote raam, doorsnijdt deze wand op een hoogte van ca. m boven de vloer. In de hoeken gaat de lijst.....

Opvallend is dat in tegenstelling tot de situatie bij Sjamborger en Bi ook de muur onder de lijst niet door spaarnissen is onderbroken. Voor zover bekend (?)

zijn hier geen spaarnissen lakte dichtgezet, zodat deze muur vanaf het begin op volle dikte moet zijn uitgevoerd. De reden voor dit verschil is niet duidelijk

Onder de lijst, in het midden van de wand, hangt sinds ca.1703 het gepolychromeerd houten wapenbord van de vice-admiraal Gillis Schey (1644-begr.20-6-1703), die hieronder begraven is. Zijn graf wordt gedekt door een zerk met zijn wapen in hoog reliëf en een bronzen naamplaat (Mej.B., E.G.,blz.38).

Als bij het raam van de Huiszittenkapel ontspringt ook hier het voorste profiel van de middenmontant uit een tweeledig(?) basementje. Het onderste deel dat ~~driekwart~~ 7 zijden ~~van~~ ? van een regelmatig 8-zijdig prisma, met licht geschulpte zijden vertoont, gaat door middel van profielen(?) ogief en velling ? over in een smaller en minder hoog bovendeel. Van de omtrek hiervan is iets meer dan de helft(?) te zien. Vgl.Hz.

m.s. 1/2 blz 9

Aan de westzijde van het raam ter hoogte van de vierde brugstaaf bevindt zich een muuranker, waarvan de functie onduidelijk is(?). Ook aan de andere zijde?

Oostwand In de oostwand herinnert niets meer aan het Verrijzenisaltaar dat daar blijkens de archivalia heeft gestaan en dat sinds 1578 is verdwenen. Wel is er een herinnering in de vloer: de stichters van deze kapel, Willem Andriesz. ~~ex~~(† 1505) en Lysbeth van Outshoorn († 10-12-1515). Volgens het Grafboek lagen daar in 1523 een blauwe en een witte zerk. Thans liggen er twee blauwe zerken Mej.B.,EG,blz.31).

Boven het altaar bevond zich en bevindt zich thans nog het bovendeel van een blindvenster met blindtracering.....

De plaats van het altaar wordt thans ingenomen door een graf-

monument voor de vice-admiraal Abraham van der Hulst (1619 - † 12-6-1666, begr.25-6-1666), gesneuveld in de Vierdaagse Zeeslag. Het monument is ontworpen en uitgevoerd door Artus de Wit, wiens initialen..... Het is van deze Amsterdamse beeldhouwer, die in 1661 werd ingeschreven in het St.Lucasgilde en die zich inspireerde op de vroege stijl van Rombout Verhulst, het enig bekende werkstuk.

Het in hoofdzaak wit-marmeren, plaatselijk vergulde of gezwarte monument is geen harmonieus werkstuk, maar wel een boeiende compositie van incongruente onderdelen; het heeft een schilderachtige, geen architectonische aanpak. Het heeft een beweeglijk expansief silhouet.

De kern van het monument wordt gevormd door een liggende ellips van gevlochten(?) eiken(?)loof of lauwerkrans, waarbinnen in reliëf kennelijk de beslissende episode in het leven van de zeeheld is weergegeven.

Boven deze liggende ellips bevindt zich een staande ellips van omfloersd(?) loof(?), waarbinnen op een lensvormig(?) oppervlak van gezwart(?) marmer met vergilde letters het opschrift:
Hier rust de onsterflycke Zeehelt/ Abraham van der Hulst/ vice Admiraal van Hollandt en westvrieslant/ onder den Zeeraet t' Amsterdam synde glorieuselyck/ in syn devoir overleden in de bevochte victorie tegen/ de Engelsche den XII Junii CI I CLXVI.
Hier rust hy die niet rusten kon
Eer hy syn vyant overwon.
Omhoogh leeft hy in vreughden,
In marmer door syn deughden.
Anno 1666.

Boven deze ellips is eveneens in marmer op twee gekruiste ankers een barokschild aangebracht met het wapen der Zeventien(?) Verenigde Nederlanden (sinds 1663 een gouden leeuw op een rood veld), gehouden door naar buiten gewende, bazuin(?) blazende

van forse afmetingen
engelen; de bazuinen zijn verguld(?) De engelen zijn gekleed in ruim vallende tunieken die de buitenschouder, de armen en de voeten vrijlaten. De vleugels van de engelen, herinnerend aan heraldische adelaarsvlerken, ondersteunen de compositie in dier voege dat de binnenvleugels mede het wapenschild schijnen te steunen en de buitenvleugels de achtergrond vormen voor de arm die de bazuin vasthoudt. De engelen vormen het meest expansieve element in de beweeglijke contour.

Tussen de engelen en de zwarte ovaal is aan beide zijden allerlei wapentuig(?) in reliëf gebeeldhouwd. Aan de noordzijde onderscheiden we twee ruiterpistolen, een kogeltas en een kruithoorn; aan de zuidzijde een signaaltrompet(ventielloos) en een pijlkoker of pansfluit.

De engelen worden gedragen, schijnen te staan, op de hoofden van vier putti, waarvan enkele korte vergulde trompetjes in de mond hebben en vermoedelijk de vier winden aanduiden.

Deze uit de wolken tevoorschijn komende gehiën(?) bevinden zich deels voor, deels achter banieren, hier en daar geslagen om schuin oplopend geplaatste vlaggestokken, vier in getal. De oorsprong van deze stokken ligt achter twee treurende putti, die een schild ophouden met het wapen Van der Hulst. Het schild wordt bekroond door een scheepskroon, welke het onderste deel uitmaakt van de omlijsting van de eerstbeschreven ellips. De noordelijke putto is gekleed in een hemdje(?), de zuidelijke is naakt.

Voor hen, uitgestrekt op een brede console, waarvan de onderzijde is geprofileerd met een groot slap ojief en die het gehele monument draagt, rust de zeeheld, het ontblote hoofd (zuidzijde) gewend naar de beschouwer, in wapenrusting, een kromzwaard(?) in de hand, het linkerbeen opgetrokken, het borstkuras omhangen met het teken van een of andere orde(?) De gevederde helm met vizier staat op een standaard aan het voeteneinde, naast een roertrommel, Daarachtervandaan en aan de andere zijde eveneens van achter het van kwasten voorzien kussen steken de lopen(?),

een stamper, een lader en een wisser van scheepskanons. Het kussen rust op een rol scheepstouw.

Een fraai smeedijzeren hek omgeeft de grafzerk die onder het monument in de vloer is gelegen. Deze wordt in de desbetreffende paragraaf beschreven.

Westwand

De westwand heeft een versnijdingslijst welke aan het zuidelijke einde geen formele (?) overgang heeft naar de lijst van de zuidwand. Hij wordt onderbroken door het grafmonument voor Isaäc Sweers, dat hierna wordt beschreven. Het noordelijke einde van de lijst is uitgevoerdals een console(?) die het basementje draagt van de geprofileerde kantblokken die de doorgang naar de Doopkapel vormen.

Alleen boven de versnijdingslijst, ten zuiden van genoemde kantblokken, bevindt zich een ..cm naar voren springende muurpenant (punt 47), die kennelijk een restant moet zijn van de zuidmuur van de hallenkerk(?). Hier blijkt dat de westmuur van de Zuidbeuk niet in een vlak ligt met de westmuur van de Elisabeth Gaevenkapel; dit houdt verband met het feit dat de hallenkerkmuren nog overeind stonden toen de zijkapel werd gebouwd en het kan bovendien te maken hebben met de integratie van steunbeer 47-zuid van de hallenkerk in deze westmuur. Voor de bouw van steunbeer 98 geldt in zekere zin hetzelfde: deze steunberen ligt soms niet precies in het verlengde van de achterliggende muur(?) omdat de gevelverdeling (als bijvoorbeeld bij steunbeer 75) of een reeds bestaande aanbouw (als bijvoorbeeld steunbeer 31) daartoe aanleiding geven. Maar ook bij een hoekoplossing als bij de steunberen 47 west en 47 zuid, die zijdelings zich verjongend(?) toch elkaar moeten blijven snijden, en hoger opgaand in hun 'binnenhoek' boven een zekere versnijdingslijst niet ineens een uitspringende hoek van de snijlijn der gevels moeten tonen. Een ander motief kan zijn dat de steunberen smaller worden gehouden dan de achterliggende muren in verband met een architectonische visie op een gewenste slankheid en rijzigheid van

De oostwand van de kapel wordt aan de noordzijde beeindigd door een muurzuil die tegelijk met de (scheidingsmuur tussen) de Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel is tot stand gekomen. De muurzuil bestaat geheel uit zandsteen.

Het basement bestaat uit drie geledingen. Het onderste is een

De kolonnetten worden alle aan de bovenzijde afgesloten door een doorlopende rondstaaf, waarboven nog een laag holprofiel met bandjes is aangebracht om de overgang te scheppen naar het kapiteel waarin de kolonnetten zijn doorgetrokken en voorzien van twee duidelijk gescheidenbladkransen bestaande uit loof, knoppen en vruchten, De dekplaat heeft een kantige omtrek waarin het beloop van de kolonnetten als het ware in rechte lijnen is vertaald.De profilering bestaat uit een kraal en een platte band.

Op de dekplaat staan de muurstijlen van de trekbalkstoelen en daartussen, overhoeks gericht, de gemetselde en gepleisterde schalken, die de met bladwerk in reliëf versierde Muschelkalk(?)stenen consoles, de schraagbeelden en daarmee de kreupele stijlen van de diagonaalspanten dragen. Het schraagbeeldje op de noordwesthoek (46 N.W.) wordt beschreven in de § Beelden.

"goudsche Moppen", met inbegrip van het kapiteel waarvan echter het bladwerk in gips is uitgevoerd. Van gips zijn tevens de neuslijsten aan de kolonnetten van peerkraalvormige doorsnede. De bleek-bruine baksteen meet 22 x 11 x 5 cm. De pleisterlaag is ca. twee cm dik.

Beschr. St. Sebastiaans-kapel, blz. 10,53

Deze muurzuil is een imitatie van de muurzuil op punt 44 aan de andere zijde van de Smidskapel, welke in 1756 tot stand kwam.

Het basement bestaat uit drie geledingen. Het onderste is een recht prisma op achthoekig grondplan, waarvan zes zijden zichtbaar zijn en twee zijden denkbeeldig in de achterliggende muur vallen. De positie van het prisma is zo gekozen dat een ribbe naar het noorden is gericht. Het bovenste gedeelte omvat reeds de overgang naar de volgende geleding en wel door de aanzet van cylinders van twee verschillende diameters, waarvan de as op de diagonalen van de achthoek ligt, terwijl de beschrijvende lijn bij elke cylinder vrijwel raakt aan twee zijden van het prisma. De overblijvende ruimte tussen de cylinders vertoont een flauw naar boven en naar binnen hellend vlak.

In de geleding hierboven bevinden zich zeven cylinders van afwisselend grotere en kleinere diameter aan onder- en bovenzijde afgesloten door profiellijsten bestaande uit rondstaven en holprofielen. Corresponderend met deze indeling rijst hierboven de schacht op, welke drie cylindrische kolonnetten omvat die zijdelings met een cylindrisch holprofiel overgaan in smallere kolonnetten met een peerkraalvormige doorsnede met neuslijst. De kolonnetten worden afgesloten door een rondstaaf van waarachter de twee kransen van acanthusbladeren schijnen te ontspruiten die in hoofdzaak het kapiteel vormen. De dekplaat heeft een laag 'stoeptredeprofiel' met platte neus.

Beschr. Smidskapel, p/b. 8

nauwelijks gescheiden

Op de dekplaat staan de muurstijlen van de trekbalkstoelen en daartussen, overhoeks gericht, de gemetselde en gepleisterde schalken die de met bladwerk in reliëf versierde muschelkalk stenen consoles,

deze maatelementen. Indien de breedte van zo'n steunbeer uitgangspunt is voor de muurbreedte van een zijkapel is het niet te verwonderen dat bij het wegbreken van de hallenkerkgevels in eens maatverschillen blijken te bestaan.

Boven het grafmonument bevindt zich nog de bovenste helft van een blindnis; de onderste helft is volgemetseld om een vlakke achtergrond voor het monument te vormen. Zo doende is er boven het monument een horizontaal geplaatste, naar achteren schuin oplopende en van voren iets buiten het muurvlak uitstekende 'onderdorpel' tot stand gekomen. In het spitsboogvormige blindraam is de tracering verdiept aangebracht. De profilering van de omlijsting bestaat uit een holprofiel(?) en een bandje. De tracering zelf heeft het normale montantprofiel(?) De zijmontants vormen elk met de middelste tussenmontants een halve cirkel. Hierbinnen vormen de beide overige tussenmontants een vork, zodat een reeks van vier spitsboogjes ontstaat, terwijl de vorkboogjes niet verder dan de halve-cirkelbogen doorlopen. Boven deze halve cirkels bevindt zich namelijk een geheel nieuw decoratief patroon: een cirkelvorm, die aan de onderzijde raakt cq samenvalt samenvalt met genoemde halve cirkels en bovenaan samenvalt met de zijmontants van de omlijstende spitsboog. De cirkel wordt gevuld door een motief van gebogen spaken, zodanig dat drie driehoeken ontstaan met gebogen zijden in de positie 2.1. De binnen de spitsboog overblijvende ruimten buiten de cirkel en boven de halve cirkelbogen is gevuld met een visblaas.

Enkele decimeters boven de top van het blindraam wordt de westwand afgesloten door een zandstenen(?) overkragende lijst. Deze draagt de opnieuw overkragende muurgording die tot de kapconstructie behoort.

Sweers

Het grafmonument voor de vice-admiraal Isaäc Sweers (Nijmegen, 1-1-1622 / bij Kijkduin 21-8-1673, begraven 29-8-1673, is in de jaren 1673 en 1674 beeldhouwd door Rombout Verhulst (Mechelen 15-1-1624 / begraven Den Haag 27-11-1698), de belangrijkste medewerker van

Artus Quellinus I in diens opdracht tot opluistering van het raadhuis van Amsterdam.

Het middendeel van het monument bestaat uit een grote gezwarte(?) marmeren(?) plaat met vergulde(?) letters waarin de volgende in het Latijn gestelde tekst is vervat:

Boven de plaat, door een in rocaille-vormen gehouden console ondersteund, bevindt zich een aan de einden verkropte geprofileerde lijst welke in het midden cirkelsegmentvormig naar voren is uitgebogen. Hierop rust een lage sokkel met een vrijstaand borstbeeld van de zeeheld, de schouders omslagen door een draperie(?), het gelaat omlijst door een allonge(?)-pruik. Deze portretbuste, die in wezen de kern vormt van het monument, heeft als achtergrond een zwarte plaat gevat in een rocaille-lijst, van waarachter hangende scheepskabels(?) te voorschijn komen, benevens bundels werktuigen die nodig zijn bij de bediening van scheepskanons. Boven genoemde rocaille-omlijsting bevinden zich twee gekroonde renaissance-schilden aan de achterzijde schijnbaar geregen aan twee scheepskabels(?), waarvan de linker het wapen toont van de Verenigde Nederlanden (sinds 1663 een gouden leeuw op een rood veld) en het rechterschild het wapen van de (Koning)Stadhouder Willem III(?) De kop van de gevleugelde putto die boven de schildkronen uitsteekt schijnt

vgl. in Zeeland: Duvelaer,
Duvelant
Autbotland
Botlant
Swaenenburg

gekanteld

hartschild: een keper

wapen Sweens!

de schilden te dragen aan twee scheepskabels.

Van de eerder gemelde bundel werktuigen is de bovenste steeds een vlaggestok en van elk hangt aan een lint een gestaarte wimpel af, welke de centrale plaat met tekst flankeert. Meer naar binnen bevinden zich naast de plaat nog twee staand geplaatste vlaggestok-
? ken waarvan (uitgesneden broekzijde?) banieren afhangen die als rouwvanen aan elke zijde door treurende putti worden opgehouden.

Deze putti schijnen elk te staan op een door vuurmanden(?) geflankeerde cartouche, waarop in het midden in laag reliëf de slag bij Kijkduin is afgebeeld. Daarboven is tussen rolwerk op een renaissance-schild met scheepskroon het wapen Sweers weergegeven,
I en III
II en IV
hartschild
Achter het schild langs en verdwijnend in begrenzend rolwerk is een guirlande aangebracht.

Onder het reliëf waarop de zeeslag is voorgesteld komt frontaal een doodshoofd tevoorschijn van achter twee elkaar kruisende lichamen van bazuinblazende putti, rustend op een guirlande van eiken-
? loof, waarvan door middel van een lint een wierookvat(?) afhangt.

Doorgang Ten noorden van het monument, aan de zuidzijde strokend met de projectie van de noordelijke negge van het blindvenster bevindt zich achter het pleisterwerk een dichtgemetselde doorgang naar het huis Oudekerksplein 19 (Zie foto Henk Jonker). Deze doorgang is daar gemaakt na 1706 (zie detailfoto).

Vloer De vloer bestaat uit zerken van hardsteen en Namense steen(?).

Elisabeth Gaevenkapel Er zijn opvallend veel zerken met een hoog reliëf, hetgeen blijkgeeft van het feit dat vele aanzienlijke families een graf kochten in deze rustige kapel, die niet, zoals bijvoorbeeld de Smids- en de Weitkoperskapel, een doorgangsfunctie hebben.

Mej. Bijtelaar heeft in 1953 tekeningen gemaakt van verscheidene gebeeldhouwde zerken. Deze tekeningen worden bewaard in het Gemeen-

tearchief, Topografische Atlas, map 15(?). Het betreft de volgende zerken:

Tek.K.116-17, N 26918 Afb. Zerk no 15. Grafzerk van Lysbet van Outshoorn, stichteres van Lysbet Gavenkapel, † 10.Dec.1515 (zer vernieuwd ± 1600). In het midden een schild met drie hoorns. Er boven en er onder het merk ⅄. Dit ayfer

De volgende zerk is ongenummerd, doch ligt in positie nº 4. Hij is nog zichtbaar. is in 7 stukken gebroken (een stuk tussengevoegd van Namense steen) en als alle andere zerken in de kerk in 1614 of 1640 ingekort. Het is de zerk van Heer Jacop Evertzoen, priester in de Oude Kerk, begin 16de eeuw. Jacop Evertzoen moet zijn overleden na 1532(?). Op de zerk is een (niet geheel duidelijk) fragment van een wapenschild zichtbaar ~~doch niet meer leesbaar?~~ Daaronder de weggehakte of weggesleten afbeelding van waarschijnlijk een miskelk, waaronder het merk X. Er is een restant van een randschrift: 8 April

epitaaph voor De waarneming wordt bemoeilijkt doordat een hoekbalooien van het hek behorend bij het van der sfolst op de zerk rust.

Niet onmogelijk speelt deze priester of zijn verwanten een rol in de bouwgeschiedenis.

Blz.

Andere tekeningen zie Gem.Archief. T.A.

overnemen In haar artikel over de Elisabeth Gaevenkapel geeft Mej.Bijtelaar een overzicht van min of meer bekende personen die in deze kapel begraven zijn.

Interieur Zuiderzijbeuk

Het onderhavige deel van de Zuidbeuk wordt begrensd in het noorden door ante 28 en kolommen 27 en 26, dus de twee westelijke schiptraveeën. In het oosten door dolom 26 en muurzuil 46, boven de kapitelen verbonden door trekbalk- en onderste spantjuk 26-46. In het zuiden door muurzuil 46 en de penant van punt 47, die kan worden opgevat als een rest van de hallenkerkmuur; in het westen het muurstuk 47-28.

Beschr.Schip blz.9-11

Ante 28 en de kolommen 27 en 26 zijn gedetailleerd elders beschreven. De kolommen worden gekoppeld door scheibogen en door trekstangen. De eigenlijke bogen zijn opgebouwd uit blokken Ledesteen, waarboven de boogzwikken zijn uitgevoerd in metselwerk (formaat 30 x 15 x 7½ cm, rood/bruin), waarvan de baksteen afkomstig moet zijn van een gedeeltelijke afbraak van de basiliek. Dit metselwerk - niet de Ledesteenbogen - is bedekt met pleisterwerk dat beschilderd was met witte voegen, bedoeld als natuursteenimitatie. Een gedeelte hiervan is bewaard gebleven in de boogzwik 24 west (en in het onderhavige stuk?).

Boven dit metselwerk bevindt zich in beide traveeën een muurgording, ondersteund door drie houten consoles, en voorts opgelegd in de westmuur, op schalk 27 en op de kop van trekbalk 26(-46).

Op een Ledestenen console boven het kapiteel van kolom 27 rust een schalk, welke het blokkeel ondersteunt, waarop kreupele stijl en spantbeen dragen. Kolonnetje en schalkbeeld worden beschreven in de § Beelden.

Vloer Zuiderzijbeuk

Het onderhavige gedeelte van de Zuidbeuk omvat de grafnummers 376 t/m ...

Door Mej.Bijtelaar is in Januari 1957(?) een restauratietekening gemaakt van dit vloerveld, berustend op het restauratiebureau, nº

De Noorderzijbeuk en de Hamburgerkapel worden beiden in verticale zin afgesloten door gedrukte spitsbooggewelven, waarvan de nokgraten op gelijke hoogte liggen, en elkaar boven de Noorderzijbeuk snijden. De noordelijke helft van het Noorderzijbeukgewelf wordt dus telkens door de insteek der kapelgewelven onderbroken.

Het gewelf van de Hamburgerkapel omvat één travee van rechthoekige plattegrond, welke met de lange zijde aansluit op de korte zijden van twee rechthoekige traveeën van de Noorderzijbeuk.

De gewelven zijn samengesteld uit eiken delen dik 11 mm, gespijkerd op gewelfribben welke vanuit de kerk niet zichtbaar zijn. Waar echter de boven het gewelf liggende constructie een kapspant bevat, wordt dit in de overwelfde ruimte zichtbaar door een gewelfgraat, welke deel uitmaakt van de spantconstructie.

Onder het snijpunt van nok- en gewelfgraten bevindt zich een gewelfschotel. Dit is een ruim 5 cm dikke cirkelvormige eiken plank met een diameter welke varieert van ongeveer 29 tot 54 cm. Deze is voorzien van een stralenkrans, soms bestaande uit rechte en gebogen spits toelopende latten, welke met een zwaluwstaart ingelaten aan de achterzijde van de schotel werden gespijkerd. Thans geschiedt deze verbinding met koperen schroeven. De schotels werden oorspronkelijk met drie spijkers tegen de onderste hanebalk van het spant getimmerd, maar ze zijn thans geschroefd, waarbij de kop van de schroef door een houten stopstukje wordt afgedekt.

De schotels dragen een gepolychromeerd relief, of alleen een polychrome beschildering. De stralen zijn verguld. Een beschrijving van iedere schotel afzonderlijk volgt onder het hoofdstuk beschilderingen.

De vorm van de gewelfschotel die de kruising van nok- en strijkgaten maskeert, zal in 't algemeen slechts een driekwart of halve cirkel omvatten, of wel zijn uitgevoerd als een schotel met kleine diameter.

Direct naast de westgevel bevindt zich in de kap een strijkspant waardoor de bijbehorende graat slechts de helft van het gebruikelijke peerkraalprofiel vertoont. De andere helft is afgedekt door een belegstuk dat haaks op de muur sluit.

Op tekening no. 1 zijn de graten als stippellijnen aangegeven. Ook boven de getekende trekbalken moet men zich deze graten voorstellen.

Waar de gewelfvelden elkaar snijden is in de bovenliggende constructie een kilkeperspant aanwezig, wat zich in de ruimte als een diagonaal uitspreekt, welke wegens de 1,42 maal zo grote overspanning en om praktische redenen zwaarder uitgevoerd en van drie peerkraalprofielen is voorzien.

Theoretisch zouden boven punt 29 de hartlijnen van de drie aldaar ontspringende kapspanten (gewelfgraten) elkaar in één punt moeten snijden. Om praktische redenen onder andere betreffende de oplegging van de kapvoet, zijn de opleggingspunten iets uit elkaar geplaatst, het meest die van spant 29-30, welke zich enkele decimeters meer naar het noorden bevindt. Dit heeft tot gevolg dat de oplegging van het kilkeperspant een geheel onafhankelijke oplossing heeft gekregen, door het onderste deel van de graat als schraagbeeld uit te voeren en te laten rusten op een gebeeldhouwde kraagsteen met stengelmotief.

De oplegging van het strijkspant is echter wat in de verdrukking gekomen. Het rust op een console (blokkeel) met ojief, welke zich ter hoogte van het baldakijn van het schraagbeeld bevindt.

Gewelf ~~Huisz~~ Elisabeth Gaevenkapel

Beschr.Huisz. kapel, blz.

De constructie van het gewelf van de Elisabeth Gaevenkapel is identiek aan die van de Huiszittenkapel, aldaar beschreven.

Gewelf Zuiderzijbeuk

De strijkgraat 47-28 en trekbalkjuk 26-46 met de daarop rustende gewelfgraten begrenzen dit deel van de Zuidbeuk. Door de insteek van het gewelf van de Elisabeth Gaevenkapel bestaat het gewelf aan de zuidzijde uit twee driehoekige stukken tussen normaal- en kilgraten, waarvan het gewelfschot bij de bouw van de Elisabeth Gavenkapel niet gespaard kon worden en moet zijn vernieuwd, waarbij evenwel afkomend materiaal kan zijn gebruikt, doch dit is niet meer vast te stellen. Deze velden dragen nabij de nokgraat slechts randschilderingen. De oude gewelfribben zijn waarschijnlijk bij het maken van de insteek wel bewaard; deze konden tegen de kilgraat worden pasgezaagd. Dit ware tijdens de restauratie vast te stellen geweest door te letten op de telmerken.

Afgezien van enkele 18de, 19de eeuwse(?) en recente reparaties is de noordelijke helft van het gewelf oorspronkelijk, de nokgraat inbegrepen.

De onderzijde van het gewelf wordt begrensd door de muurgordingen 28-27 en 27-26. Eerstgenoemde is bij punt 28 in de muur opgelegd(?) en bij punt 27 op een blokkeel en stopt daar tegen de voet van de kreupele stijl 27. Aan de andere zijde daarvan ligt de volgende muurgording op hetzelfde blokkeel en aan het oostelijke einde op de trekbalk 26(-46).

?

Neg.1538t/m 1541

De kreupele stijl van de strijkgraat(47-)28 is aan de voorzijde half-peerkraalvormig geprofileerd(?). Aan het korbeel van het spantjuk is de peerkraal gedeeltelijk(?) al eerder afgehakt en weer aangevuld(?)

Ten gevolge van een in de 18de eeuw(?) aangebrachte trap uit de goot naar de gewelfzolder was voor de restauratie het gewelf-

schot meer de kerk in gebracht door een lat tegen het korbeel aan te spijkerenen daartegen het gewelfschot te spijkeren. De groef waarin voordien het gewelfschot viel kwam nu onbenut achter het gewelfschot te liggen en werd oversneden door de klampen waarop de traptreden van de trap naar de zolder gingen rusten. De klampen aan de oostzijde werden gespijkerd tegen het korbeel van sporenspant nº ~~////~~ ⋀ (70,schipzijde).

? Het is niet duidelijk of met de verschuiving van het gewelf-
Afb.1539, 1540 schot bedoeld werd ruimte te maken voor de klampen cq. traptreden, ofwel dat de klampen zijn aangebracht tegen een reeds aanwezige vervorming

Neg.1645,47 De halve eindgewelfschotel is gemonteerd op een ijzeren beugel.
?

Boven punt 47 eindigt de gewelfstrijkgraat tegen (?) de diagonaalgraat 47 N.O.

De diagonaalgraten 47 N.O. en 46 N.W., die van een drievoudige peerkraal zijn voorzien eindigen beide tegen de zijvlakken van de koningsstijl, waarvan het ondervlak met een gewelfschotel (zegenende bisschop) is afgedekt. Tevens sluiten de nokgraten aan.

Aan de noordzijde van de koningsstijl sluit de 14de eeuwse gewelfgraat aan, voorzien van een peerkraal. Anders dan boven punt 25 werden voor de restauratie de muurgordingen aan beide zijden van graat 27 niet door een om de graat gebogen stripijzer verbonden.

De kreupele stijl van dit spantjuk rust op een blokkeel, dat behalve in de achterliggende muur tevens rust op de schalk, die de druk overbrengt op een console boven het kapiteel van kolom 27. Genoemd blokkeel heeft een voorzijde welke onder 45 graden naar vpren steekt en is geprofileerd met een diep holprofiel en geelwit geschilderde vellingkanten. De muurstijl of schalk verving de muurstijl van de trekbalkstoel toen het gehele trekbalkjuk 46A-27 verviel bij de aansluiting van de Elisabeth Gaevenkapel op

de Zuiderzijbeuk.

De gewelfgraat 26-46 heeft een enkelvoudige peerkraal en eindigt op beide einden van de trekbalk, nadat door uitlopen van het profiel het balkformaat is hersteld. In het midden sluit de graat aan tegen de naar beneden doorlopende standvink(?), welke ontmoeting wordt geaccentueerd door een gewelfschotel(St.Jan met het Lam).

De muurgordingen worden in elke travee op een derde van de lengte ondersteund door een hielojiefvormige console, die door kwart-ellips vormig geprofileerde latjes ~~zijn~~ afgetimmerd. Bij de consoles die tijdens de restauratie zijn vernieuwd werd bedoelde afsluitende profilering uit één stuk met de console gehakt.

De consoles zijn als tussensteunen noodzakelijk omdat de muurgordingen niet zijdelings op de muur liggen doch in 't algemeen slechts aan de einden opliggen op een blokkeel en een trekbalk.

De muurgording is aan de benedenhoek geprofileerd met een kwartrond met verkennninkjes; nabij de aansluitingen op blokkeel en trekbalk en boven de consoles wordt het balkformaat hersteld en wel door tegen de profilering een gecontramald eiken latje te spijkeren dat aan de einden is afgewerkt met een kapel.

Beelden

Schraagbeelden, afb. Er bevinden zich schraagbeelden onder de diagonaalspanten 46 N.W. en 47 (N.O.) en onder de strijgraten 62 en 63. Deze beelden zijn zozeer als hoogreliëf behandeld dat ze de indruk maken los voor de stijlen te zijn geplaatst waarmee ze echter een geheel vormen.

Schraagbeeld 46 N.W. Dit schraagbeeld toont een man in zittende houding, het hoofd op de zeer korte hals recht naar voren gericht maar tevens iets schuin gehhouden naar links; de rechterhand rust op de knie, terwijl de linkerhand de zijkant van de kuit omvat. De man draagt een zuidwesterachtige hoed met oorkleppen en een korte tappert of wambuis welke met een ruime plooi tussen de knieën valt, en om het middel met een smalle riem is gegordeld. De lange mouwen zijn ruim geplooid in de elleboog en stijf manchet-achtig boven de polsen. De man draagt beenlingen die alleen door de polychromie gestreept zijn. De voeten, die geen duidelijk aangegeven schoeisel vertonen, rusten op een half-achtzijdige console, geprofileerd door een dekplaat, voorzien van een band en daaronder een kraal waaronder een smal bandje. Daarop volgt de inzwenkende echinus welke onderaan wordt afgesloten door een scherp geprofileerd omgaand lijstje en een knop.

De zoom van de tappert wordt door een zwarte lijn aangeduid.

Vóór de restauratie bevond zich boven het beeld een aangespijkerd grenenhouten baldakijn met grote, eenmaal gegroefde, voluten die het hoofd van het beeld flankeerden. Dit is thans in één geheel met de kroupele stijl in eikenhout uitgevoerd, waarbij de vorm van het aangetroffen baldakijn - vermoedelijk daterend van 1844 of 1914 - is overgenomen. Blz. 140

Bij de restauratie zijn de aangetroffen resten van polychromie versterkt, doch de kleuren zijn door stof en tegenlicht niet goed zichtbaar.

Het beeld behoort qua expressie en detaillering tot de groep van beelden die in Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel het grootste aantal uitmaken en waarbinnen schraagbeeld 45 N.W. en daarbuiten 31.Z

ten 31 Z.O. kwalitatief uitschieters vormen. De zuidwesterachtige hoed lijkt het mogelijk te maken dat hier een zeeman is afgebeeld.

Schraagbeeld
62

Schraagbeeld
63

Schraagbeeld 47

Onder een dakvormig uitgehakte onderzijde van de kreupele stijl van het diagonaalspant waarvan de zeer eenvoudige uit bandjes en vellingen bestaande profilering door polychromie is gevormd tot een baldakijn, bevindt zich het beeld van een halfgeknielde man, het hoofd schuin naar links gehouden en gedekt door een bontmuts(?) met lamfer(?) of een Sardinische beretta. De man laat de linkerhand rusten op de knie van het staande onderbeen en de rechterhand op de dij van het andere been. Hij draagt een kort wambuis of tappert met middenvoorsluiting, die op de borst even open staat. De sluiting aan de hals is met twee knopen gedacht. De tappert is om het middel gegordeld en valt met een ruime plooi tussen de benen. De lange mouwen zijn ruim geplooid in de ellebogen en manchetachtig stijf boven de polsen. De beenlingen verwijzen alleen door de polychromie naar een gestreept bedoelde stof. Ook schoenen zijn niet plastisch aangeduid.

De man rust op een kwart van een achtzijdige console, geprofileerd met band, een kraal, een bandje en een velling, terwijl de echinus ingezwenkte zijden heeft en nabij de onderzijde wordt geprofileerd met een kantig uitgevoerd rondgaand profiel en eindigt in een afgesnoten knop.

Bij de restauratie zijn de aangetroffen resten van polychromie versterkt, doch de kleuren zijn door stof en tegenlicht niet goed zichtbaar. De zomen van de tappert worden ook aan de sluiting aangeduid door een zwarte lijn zoals aan de afbeelding is te zien. De gestreepte beenlingen herinneren aan een matrozendracht, de muts aan een zeeman (?) of eventueel aan een herder(?)

Afb.

Kleuren, expressie en kledingdetails komen sterk overeen met de desbetreffende onderdelen van schraagbeeld 46 N.W.

~~Schalkbeeld 27~~

Schalk-beeld 25

Boven de Ledestenen ingemetselde console, waarop vóór de bouw van de Huiszittenkapel de muurstijl van de trekbalkstoel rustte, staat thans een muurstijl (schalk) waaruit in hoog reliëf een fratskop of masker is gesneden onder een kolonnet waarop een mannetje in zittende houding is uitgebeeld, overhuifd door een baldakijn. Hierboven bevindt zich een blokkeel, waarvan de voorzijde met een holprofiel en vellingkanten is geprofileerd.

Genoemde fratskop valt boven juist bovengenoemde Ledestenen kraagsteen. De achtergrond van wordt gevormd door de rood geschilderde kwartcirkelvormig uitgehakte schalk. De kop heeft een zware kaak, grove neus en lippen, terwijl het haar als een rol over voorhoofd en slapen ligt; door dit laatste krijgt het masker een wat oriëntaals karakter.

Hierboven is over enkele centimeters het formaat van de schalk volgehouden en daarboven zet met een kapel en een verkenninkje het achtkante basement van de kolonnet aan, waarvan een achtkantszijde deel uitmaakt van de schalk. Het basement heeft twee geledingen: het onderstuk is tweemaal zo hoog als het bovenstuk, dat bovendien verjongd is. De achtkantszijden zijn alle vlak; de overgang tussen de geledingen vindt plaats door een opeenvolging van rond- en holprofielen.

Met holprofielen en een rondstaaf vindt de overgang plaats van de bovenste geleding naar de kolonnetschacht. Deze is aan de achterzijde geheel vrij gekapt van de schalk en heeft een cirkelvormige doorsnede. Een smalle rondstaaf vormt de overgang naar het kapiteel, bestaande uit een achtkante echinus met ingezwenkte zijden. De overgang naar de verhoudingsgewijs hoge abacus vindt plaats door middel van een vellingkant. De profielen zijn geelwit, de kolonnet rood, de stijl donker gekleurd.

Op de abacus en eveneens uit één stuk met de schalk is een mannetje in zittende houding gekapt,

een houding, die zeer veel overeenkomst vertoont met die van het schraagbeeld 46 N.W. Ook hier ligt de rechterhand op de knie en de linkerhand onder de linkerknie tegen het zijvlak van de kuit. *Afsnede en plooien van het wambuis of tappert zijn identiek, evenals de riem met schraagbeeld 46 N.W.

~~26~~ ~~23~~ 29

Het hoofd recht naar voren gericht, doch iets schuin gehouden naar het ~~oosten.~~ westen. Het gelaat is rood gekleurd. Het mannetje is gekleed in een wambuis met korte schoot, gegordeld door een riem. Het wambuis heeft een met een (witte) band afgezette middenvoorsluiting met twee knopen, hetgeen door de polychromie wordt versterkt.* Het hoofddeksel met de opgeslagen rand (blauwachtig) herinnert aan een zuidwester, wat, gevoegd bij het duffelachtige wambuis, de indruk maakt te behoren bij een zeeman of visser, doch dit kan geen uitdrukkelijke vaststelling zijn. De beenlingen dragen een gekleurde streep over de naad, zodat elk been een witte en een rode helft draagt. De polychromie is overigens terzake van de kleurstelling door de grote afstand niet goed waarneembaar, te meer waar de kleurvlakken met terughoudendheid zijn gerestaureerd.

Het baldakijn is gehakt uit het volgehouden stijlformaat; binnen een met holprofiel en vellingkanten geprofileerde halve cirkel is een geprofileerde driepas beschreven (geelwit). Er zijn bij de driepas-aanzetten geen druipers zoals bij schalk 23.

Gewelfschotels

In de Elisabeth Gaevenkapel bevinden zich onder de standvinken van de kapconstructie gewelfschotels tussen de punten 62-63 en 46-47. In het aangrenzende deel van de Zuiderzijbeuk tevens onder de punten 46-26, 46A-27 en 47-28.

De schotel tussen de punten 62 en 63 droeg aanvankelijk dezelfde voorstelling als de gewelfschotels tussen de punten 60-61 en 45-46 in de Huiszittenkapel, namelijk het hoofd van Christus als Man van Smarten, als houtsnede afgedrukt op papier of perkament(?) en op het veld van de schotel geplakt. In de onderhavige schotel is de voorstelling wel geheel verdwenen, maar blijft toch herkenbaar aan de contour en het identieke fond. De schotel 60-61 in de Huiszittenkapel geeft het meest complete beeld van de voorstelling.

Beschr. Huiszittenkapel, afb. 18a

Het perkament of papier waarop de voorstelling is gedrukt is rondom de contour van het hoofd afgesneden en daarna opgeplakt. Het fond van de schotel is vervolgens blauwgroen geschilderd, waarna hierop een stralennimbus van lange en korte gele lijnen is aangebracht. De langste lijnen vormen een achtarmig kruis, waarvan de armen zijn geaccentueerd door een fleur-de-lis-achtig motief.

De schotel is eenvoudig geprofileerd met twee holprofielen en een halfrondprofiel. Dit laatste, benevens het vellingkantje dat aansluit op het fond, is verguld. De holprofielen zijn donkerblauw van kleur.

De schotel heeft aan de achterzijde vier zwaluwstaartvormige kepen voor stralen(geen foto?) die waren verdwenen doch bij de restauratie weer zijn aangebracht; ze hebben een vlamvormig beloop. Opvallend is, dat deze schotel dat, als schotel 60-61 in de Huiszittenkapel niet halfcirkelvormig is uitgevoerd in overeenstemming met zijn positie tegen de sluitmuur van de kapel.

?

46-47 Schotel 46-47 draagt op een donkerblauw(?) fond de voorstelling van Maria op de maansikkel(Timmers?) met het kind op de arm, omgeven door een mandorla. De schotel heeft vier rechte stralen in positie overeenkomend metvde windstreken en vier kortere vlamvormige in de diagonaal richtingen.

46-26 Schotel 46-26 is eveneens in hoog reliëf gebeeldhouwd en gepolychromeerd. De voorstelling is een borststuk van Sint Jan met het Lam (Johannes de Doper) De reden van deze voorstelling op deze schotel is niet duidelijk. Het voormalige altaar van St Jan Evangelist (gesticht in 1391) tegen kolom 26 kan hierop moeilijk betrekking hebben, tenzij men indertijd beide verschillende heiligen met elkaar heeft verward. Dit is echter niet waarschijnlijk daar er tegen kolom 7 sinds omstreeks 1370 een altaar stond dat gewijd was aan een van de patroonheiligen van de(hallen)kerk: Johannes de Doper. Indien de gewelfschotel voor de Elisabeth Gaevenkapel St.Nicolaas voorstelt kan men in de bouw van de zijkapellen aanleiding hebben gezien de patroonheiligen nogmaals af te beelden.

De hier te bespreken voorstelling heeft verwantschap met de afbeelding van Johannes met het Lam op de buitenzijde van de polyptiek Blz. door de gebroeders Van Eyck (Timmers 2119). Johannes, met krullend ? haar en baard wijst met de vleeskleurige (?) rechterhand,waarvan twee vingers zijn gestrekt, naar een .... gekleurd lam dat hij in de linkerhand draagt. Zijn sterk geplooid overkleed met lange wijde mouwen is verguld en in de taille gegordeld door een koord dat middenvoor is samengeknoopt. De gestalte rijst uit boven een rand van ? gestyleerde grijze (?) wolken of golven. Het hoofd heeft een nimbus bestaande uit op het fond van de schotel geschilderdenstralen. De top van het hoofd en de golfjes oversnijden de binnenste profielen van de schotel. Velling en halfrond zijn verguld, de beide holpro- ? fielen zijn .... van kleur

Bij de restauratie zijn vier rechte en vier vlamvormige stralen aangebracht, corresponderend met aan de achterzijde aangetroffen kepen van zwaluwstaartvormige doorsnede. De kepen bevatten nog de resten van stralen die bij de rand van de schotel waren afgezaagd.

El. Gravenhorst

~~45-24~~ 46A-27 Schotel ~~45-24~~ 46A-27 is in reliëf gebeeldhouwd en gepolychromeerd. De voorstelling is een bisschop gekleed in een tunica, gesloten door fibula in de vorm van een driepas in het midden waarvan zich een knop bevindt; in elke 'pas' zijn drie kleine cirkeltjes verdiept aangebracht. De tunica is rood (?) en bezaaid met vergulde vierkantjes welke borduurwerk moeten voorstellen. Binnen de vierkantjes zijn het zij door sparing het zij door zwarte lijnen (?) op de middellijnen ~~diagonalen~~ een motief aangebracht, terwijl in de diagonalen een pijlvormige motiefje is aangebracht. Het onderkleed (kazuifel ?) is ..... van kleur eveneens bezaaid met vergulde vierkantjes, echter met lijnen op de diagonalen, geaccentueerd door pijlvormen. Het vergulde vierkantje, omgeven door een zwarte lijn, komt ook voor op de rug van de geschoeide linkerhand die de kromstaf vasthoudt. De handschoen draagt om de tweede en de vierde vinger een ring welke slechts aangeduid wordt door de polychromie. De schacht van de kromstaf is ..... van kleur, de van het hoofd afgewende en uitvoerig geornamenteerde krul is verguld. De omtrek van de krul wordt verlevendigd door hogels. Van de rechterhand, die in een zegenend gebaar is opgeheven zijn de twee rechte vingers afgebroken. De bisschopsmijter is rondom met een parelrand bloklijst? versierd, terwijl in het midden over het voorvlak ~~de xxx~~ ook zo'n lijst is aangebracht. De aldus ontstane velden zijn elk versierd met een verguld vierkantje met lijnen en pijlmotiefjes. De punt van de mijter oversnijdt de binnenste profielen van de schotelrand. Achter het hoofd vande bisschop is op het ..... gekleurde fond van de schotel een nimbus geschilderd bestaande uit vergulde(?) stralen.

Van de ~~xxx~~randprofilering zijn de rondstaaf en de velling verguld. De holprofielen zijn van kleur.

Er zijn acht stralen, vier rechte en vier vlamvormige, , corresponderend met de aangetroffen kepen in de achterzijde van de schotel.

47-28 De halve gewelfschotel 47-28 is bevestigd op een ijzeren beugel(?). De achterzijde had weerom de gebruikelijk zwaluwstaartvormige kepen, waarin hier de stelen van de afgezaagde stralen noh aanwezig waren. De stelen waren gemerkt overeenkomstig merkjes nabij de kepen(?) Blijkens twee extra kepen aan de achterzijde - aan de muurzijde - zijn ooit de twee stralen aan de muurzijde in oostelijke richting verplaatst, hetgeen verband kan houden met de aanpassing van het gewelf in de 18de eeuw ofwel met een opdikken van

? de eindmuur van de Zuidbeuk eveneens in de 18de eeuw (zie zolder).

De voorstelling die op de schotel is geschilderd is een Kruisiging

Timmers 1968 binnen een ring van vlammen (een aureool?), doch tevens vlammend naar de binnenzijde.

Gewelfschilderingen

Elisabeth Gaevenkapel Blz.

De Elisabeth Gaevenkapel heeft geen gewelfschilderingen op de middenvelden. Er zijn alleen randschilderingen.

Gewelfveld 27-26 draagt nog de resten van een voorstelling van Sint Jan Evangelist, herkenbaar aan zijn attribuut, de miskelk. Deze schildering moet betrekking hebben op het nabijgelegen altaar tegen kolom 26. Merkwaardig is evenwel dat de gewelfschotel 46-26 Johannes de Doper voorstelt.

Blz. Timmers

De kleuren van de schildering

Gewelfveld 28-27 heeft geen hoofdschildering, maar wel randschilderingen.(?)

?

Beschildering gewelfgraten en randschilderingen

Elisabeth Gaevenkapel

Gewelfgraat 46-47 heeft een fond, waartegen een vuilwitte banderol met groene keerzijde zich aftekent, geslingerd om een gelige soms wittige tak, waarvan de twijgen zijn afgeknot.

De nokgraat in de kapel en de lichter gedimensioneerde gewelfgraat in het verlengde daarvan, die draagt boven kolom 25, hebben dezelfde decoratie.

Gewelfgraat 60-61, de strijkgraat, heeft een keperbeschildering. De oostelijke helft van de graat heeft de volgende kleuren, van onder naar boven: rood/wit/zwart/groen; de westelijke helft: rood/wit/groen/zwart.

De randbeschildering van de gewelfvelden sluit op de graten aan met een smalle band, waarin door middel van een schablonenmotief

zwarte drie- en vierpassen afsteken tegen een witte achtergrond. Aansluitend tegen deze band is een reeks van royale witte driepassen met zwarte schaduwlijnen geschilderd, uit welker ontmoetingspunten een witte bloem- of vruchtkolf ontspruit, waaruit vijf halmen of meeldraden met zaden of helmknoppen te voorschijn komen. De kolf is omgeven door los uitwaaierend bladwerk. Alternerend schijnen deze kolven in twee stadia van ontwikkeling te zijn weergegeven. Ook de kleurvlakken (rood met groene keerzijde) zijn door middel van schablonen tot stand gekomen, waarna daaromheen een zwarte belijning werd gezet. In de hoeken waar de plantenmotieven elkaar ontmoeten wordt het grote bloemmotief overhoeks toegepast, terwijl de ruimte naar de schablonenband toe wordt gevuld met een geïmproviseerde oplossing, bijvoorbeeld een vlammend zonnetje of een soort 'stretto' van het driepasmotief.

Afb.22

Zuiderzijbeuk. Afb. 27

De gewelfgraten in de Zuiderzijbeuk vertonen alternerend een kepermotief met rood-groen-wit-donkerblauwe(zwarte) banden (24-25 en 26-46) of een rood fond waarop een gele tak met afgeknotte twijgen is geschilderd, omslingerd door een witte banderol (25-45A).

De diagonaalgraten 45 N.W. en 46 N.O. hebben een kepermotief met van onder naar boven zwart-rood-wit-/groene banden.

Waar de gewelfvelden op de graten aansluiten is een smalle witte band geschilderd waarop zwarte motiefjes, bestaande uit vier cirkeltjes die regelmatig gegroepeerd zijn rond een even grote middencirkel en deze gedeeltelijk oversnijden. Dit motiefje wordt gecompleteerd door puntjes in de overblijvende vrije hoeken. De motiefjes worden gescheiden door twee driehoekjes, die evenals de puntjes uit de vrije hand zijn neergezet, terwijl de cirkelmotiefjes door middel van een schabloon zijn neergezet.

Tegen deze band sluiten de grote driepasmotieven aan, uitgevoerd in wit, met zwarte schaduwlijnen. Op de ontmoetingspunten van de driepassen ontspruiten alternerend twee bloemtypen, die compacter van vorm zijn dan in de Huiszittenkapel het geval is. De grootste

13)
een granaatappelbloemmotief (Janse, Naarden, blz.7) met bloemkelk en vijf daaruit tevoorschijn komende meeldraden. De kelk wordt geflankeerd en ondersteund door uitwaaierende bloem- en kelkbladen. Het kleinere bloemtype kan ook hier worden opgevat als een vroeger ontwikkelingsstadium van dezelfde bloem: een witte ballonvormige behaarde figuur kan de nog gesloten bloemkelk zijn, ook hier geflankeerd door bloem- en kelkblad in rood, blauwgroen en wit

In de hoeken wordt het grote bloemmotief overhoeks geplaatst ten koste van de bloemen der aangrenzende ontspruitingspunten die tot een 'vruchtbeginsel' zijn gereduceerd. In de hoek bij de banden wordt door enkele lijnen een bloemachtige oplossing geïmproviseerd die steeds weer anders uitvalt.

Beschildering Trekbalkjokken

Trekbalkjok 46-47 — 1/2 ms. 6/2 34. al. 1 en 2

Het trekbalkjok is aan alle in de ruimte richtbare zijden beschilderd met een lichtgolvende gekleurde bladrank waarvit grote dahlia-achtige bloemen ontsproten. Aan de zuidzijde is het motief eenvoudiger uitgevoerd, waarschijnlijk i.v.m. ~~de minder frequente richtbaarheid~~ het feit dat deze zijde minder in het oog valt. Aan de onderzijde bestaat de bladrank voornamelijk uit een opeenvolging van bladkolven waartussen uit de 'hale' stokken de zijtakken met de bloemen ontsproten. Deze zijde maakt daardoor een veel weldadiger indruk. De bladkolven herinneren aan de vaste motieven op de gevelfvelden.

Trekbalkjok 46-26 — zie getypte tekst.

Symbolie.

Mand

Voorbeelden?

Kleurenschema

Kopconstructie E.G.

6/2 37 1e al. ... diepe hotprofielen waarna die met vellingen de overgang naar onderkant trekbalk of onderkant sleutelstuk wordt gevormd.

Mg. 1903 De voorzijden ... toevoegen. De zijkant van de peerkraal is met enkele lijnen versierd, waarmee in het platte vlak een plastische decoratie wordt aangedrid die in de w.d. eeuw op een dergelijke plaats veelal werd uitgevoerd (Zie Janse KNOB).

4e al. Hoe is het met de muurplaten aan de westzijde v.d. E.G.

Kopconstr. Zuidbeek

1e, 2e al. 3e

Trekbalk-juk 46-26

Ook dit trekbalkjuk is aan alle vanuit de ruimte zichtbare zijden beschilderd met een bladrankenmotief. Te midden daarvan komt aan drie zijden van de trekbalk een familiewapen voor.

Het wapenschild heeft een halfronde onderzijde; het schild is doorsneden in zes stukken van vair en rood. De donkere 'hermelijn-staartjes' in de kleur van het fond van de trekbalk steken af tegen het wit van het hermelijn. Het wapen kan afkomstig zijn van een lid van de familie Van Goyen, of waarschijnlijker nog van Jan Evertsz. (overleden in 1511), zeepzieder in de Warmoesstraat.

De bladrankenschildering kan van dezelfde hand zijn als de schildering op trekbalk 45-24; ook hier komen de steeds herhaalde ronde vormen voor, zij het dan dat de compositie en de details ~~anders zijn~~. De bladeren hebben dezelfde lange bladschede, maar tussen de ranken zijn hier geen vruchten doch grote margriet- of dahlia-achtige bloemen met zes bloembladen, groot -kleurig bloemhart, ingesneden rand en donker honingmerk opgenomen. De ringen om de rank als bij trekbalkschildering 45-24 ontbreken hier.

Na wegnemen van het sleutelstuk (17de eeuws ?) boven punt 46 kwam een niet-oververfd stuk van de schildering voor de dag, met grafische aandoende kruiselings gearceerde schaduwpartij en een zwarte lijn, die iets kantiger, een iets 'voddiger' beloop schijnt te hebben dan de restauratie is ~~uitgevallen~~, volgehouden.

Op de onderzijde van korbeel 26 is een mand geschilderd, met het hengsel opgehangen aan een bladrank. Hoe is de rest van de schildering hierboven, imitatie of origineel?

De onderzijde van korbeel 46 toont bladranken met dahlia-achtige bloemen en ananas-achtige vruchten in een imitatie-stijl. Het sleutelstuk is aan de onderzijde voorzien van een kroontje en een bladrank waarop een fruitmandje met druiven.

in de beschrijving van de gegevens

Trekbalk
46-26

Uitkeep trekbalk.

Bij muurzuil 46 is het sleutelstuk een 17de of 18de eeuwse copie, het heeft een grove kraal. Zie Buitenlandvaarderskapel 1679 eventueel.

De stoel is waarschijnlijk als geheel 17de eeuws, ook gezien de schildering.

alleen over het voorste stuk
dus geen scheg maar een vulstuk

Was bij 46 met een scheg opgevuld (RCN). deze eveneens vermoedelijk 17de eeuws. Stuk dat niet oververfd is en de oorspronkelijke beschildering toont. werd door het 17de eeuwse sleutelstuk bedekt zie foto.

Bij kolom 26 is de scheg boven het sleutelstuk bij de restauratie verwijderd. De stoel is rechtgezet, waardoor sleutelstuk ~~xxxxxxxxxxxx~~ naar het noorden opschoof en een gedeelte van de trekbalk dat uiteraard onbeschilderd was vrijkwam. De conclusie moet dus zijn dat de scheg is aangebracht voor de beschildering; er zijn dus twee mogelijkheiden: òf de scheg is direct bij het plaatsen van de trekbalkstoel in de 14de eeuw aangebracht, of wel ter gelegenheid van de trekbalkbeschildering (15de of 16de eeuw).

Beschildering trekbalkjukken

Trekbalkjuk 45-46. Afb.20

Alle vanuit de ruimte zichtbare onderdelen van het trekbalkjuk zijn beschilderd met een doorgaande, vuilwitte bladrank op een donker groenachtig fond. Het motief beperkt zich tot de vlakken en gaat niet over de ribben door, doch wel over de samenstellende onderdelen van het juk. Zoals overal in de kerk ontsproten oorspronkelijk de bladranken op de ondereinden van de muurstijlen, doch de schilderingen op deze plaatsen zijn verloren gegaan door verwering en vernieuwing; van onderen af verschijnen de bladranken thans het eerst op de korbeels. Alleen de westelijke muurstijl is nog beschilderd op het achter het korbeel gelegen vlak. De vrije onderzijde van de sleutelstukken tonen een schildering van een dahlia-achtige bloem met hart, vuil-wit gekleurd. De profielen en de banaanvormige uitschulpingen op de overgangen naar de zijvlakken zijn rood gekleurd.

Afb.20a

Uit de ranken op de trekbalk ontspruiten veelal afgeknotte zijtakken en bloemen die wit en rood gekleurd zijn. In hun vorm herinneren deze bloemen aan het granaatappelbloemmotief zoals dat voorkomt op de tapijtschildering van kolom 17. Alle onderdelen zijn door een zwarte lijn omgeven. Sommige bloemen herinneren in hun bladschikking aan het randbeschilderingmotief op het gewelf.

Trekbalkjuk 45-24 Afb.26

Het trekbalkjuk is aan alle in de ruimte zichtbare zijden beschilderd met een regelmatig golvende vuilwit gekleurde bladrank, overwoekerd door zijranken die bladeren, bloemen en vruchten dragen. Het fond van het juk is grijzig blauw.

In de detaillering van de bladrank zijn uitsluitend ronde vormen toegepast. Er zijn geen hoekige beeindigingen als bij de beschildering van juk 45-46. Vergeleken bij deze beschildering is die van trekbalk 45-24 wat minder spanningsvol door meer gelijke maten van details en restruimten. Dit schilderwerk is kennelijk van een andere hand. De weergegeven vegetatie is niet

Kapconstructie Huiszittenkapel

Het onderste deel van de kapconstructie wordt gevormd door het trekbalkjuk 45-46, dat bestaat uit de trekbalk ~~die~~ rust op twee trekbalkstoelen. Dit zijn vormvaste driehoeken, samengesteld uit muurstijl en sleutelstuk, verbonden door het boogvormig uitgekapte korbeel. De muurstijlen rusten op de bovenzijden van de kapitelen van de muurzuilen 45 en 46 en zijn elk door een zwaar anker gekoppeld aan de muurstijl aan de andere zijde van de muur.

De voorzijden van de sleutelstukken van dit trekbalkjuk zijn geprofileerd met een peerkraal, geflankeerd door diepe holprofielen. De ~~einden~~ zijvlakjes van de peerkraal zijn ~~vlak gehouden doch~~ naar binnen toe afgeschuind (gemenageerd). Deze vlakjes stuiten elk tegen een kwarthol dat met een velling overgaat in het zijvlak van het sleutelstuk. De overgang van de vrije onderzijde van het sleutelstuk naar de zijvlakken is versierd met een banaanvormige uitschulping waarin een rozet is gespaard.

Boven punt 45 is de trekbalk met een haaklas gelast. Op de trekbalkeinden rusten de onderzijden van de kreupele stijlen van het spant. De voorzijde hiervan is peerkraalvormig geprofileerd en dit profiel loopt bij het naderen van het ondereinde met een ~~smal horizontaal vlakje~~ kapel uit. Aan de bovenzijde valt de kreupele stijl met een tand in het spantbeen, dat aan de voorzijde op gelijke wijze is geprofileerd.

De onderzijde van het spantbeen rust op een ~~(niveau)~~ slof, welke op zijn beurt wordt gedragen door metselwerk en terzijde daarvan door een soort muurplaat of muurrib (10x10 cm), die niet op de muur ligt. Er is evenwel ook een middenmuurplaat, zodat er met de kapvoet van de Elisabeth Gaevenkapel meegerekend drie muurplaten zijn. Eerder genoemde muurrib rust juist naast de muur op een in de muur gemetseld blokkeel dat aan de einden met een pen steekt in de kreupele stijl van het spant. Zeventien centimeter lager bevindt zich een tweede blokkeel, op de muurgording gelegen, welke eveneens met een pen in de kreupele stijl steekt. De muurgording, hoog 20½ cm, is aan de onderhoek geprofileerd met een kraal, gescheiden door een plat bandje van een daaron-

Tek. Nes. 1670

Opmeting door H. Janse, 7-6-'51 Afb. 16

Kapconstructie Zuiderzijbeuk

Trekbalkjuk 45-24, punt 24. Afb.14

De muurstijl van de trekbalkstoel boven punt 24 rust op een tussen de scheibogen ingemetselde console, ongeveer 20 cm boven het kolomkapiteel. Deze console is van Ledesteen en in bovenaanzicht rechthoekig gehouden. Aldus oversnijdt hij aan weerszijden de vellingkanten der scheibogen welke onder de console nog door middel van één blok worden voortgezet tot de bovenkant van het kapiteel. De onderhoek van de console is geprofileerd door een velling, een verdiept kwarthol en sluit tenslotte met een velling op het laatste blok Ledesteen tussen de scheibogen aan.

De muurstijl is onder de aanzet van het korbeel door een zwaar anker verbonden aan de muurstijl van de trekbalkstoel aan de zijde van het Schip. Het anker heeft twee dikke volgringen (een gevolg van het rechtzetten van de trekbalkstoel bij de restauratie) en een spie.

Het korbeel is aan onder- en bovenzijde in een kromming gehakt. Hij valt met een tand en een dubbele pen-en gatconstructie in het sleutelstuk en de muurstijl. Laatstgenoemde verbinding is door een zware bout met dikke volgringen en een grove spie geborgd en gekoppeld aan het corresponderend korbeel aan de Schipzijde. De verbinding van het korbeel met sleutelstuk en trekbalk wordt verzekerd door twee zware bouten, waarvan de stelen boven op de trekbalk door spieën zijn geborgd. De muurstijl steekt met een zware pen in het sleutelstuk.

Xxxx

Neg.1223

Het profiel van het sleutelstuk bestaat uit een niet-gemenageerde peerkraal, geflankeerd door diepe holprofielen die zonder echte vellingen overgaan in onder- en voorvlak. Het ondervlak heeft op enkele centimeters afstand een V-vormige keep over de gehele breedte van het sleutelstuk.

De muurgordingen zijn over de trekbalk heengekeept en sluiten aan tegen de zijkanten van de kreupele stijl van het spant. De positie en de aard van deze muurgordingen, benevens de constructie

Blz.[25]

van schalk 25 zijn hiervoor reeds beschreven.

De kreupelestijl rust met een pen in de trekbalk. Thans is niet meer aan de hand van foto's vast te stellen of voor de restauratie deze kreupele stijl en de beide muurgordingen ter plaatse gekoppeld waren door een anker met beugel en spie als boven punt 25.

Restauratie Oude Kerk te Amsterdam
Elisabeth Gasthuiskapel en
naastgelegen deel Huiderzijbeek
A. Beschrijving van de gegevens
2. Archivalische gegevens

Overgenomen uit: J.Wagenaar - Geschiedenis van Amsterdam - II,97

Op het Huiszitten-Choor, volgde, aan de zelfde zuidzyde der Kerke, Elizabeth-Gaeven-Kapel, gestigt, naar 't schynt, door eene vrouw uit het oud Amsterdamsche geslagt van Gaef. Zy pronkt, tegenwoordig, met de Grafsteden der Zeehelden van der Hulst en Sweers. Ook is, in dezelve, onder eene verheven zerk tegen den zuidelyken muur, het graf van 't geslagt van BOREEL, waarop de hoofdwapens van Boreel en Coymans, en van ieder derzelven agt kwartieren zyn afgebeeld.

blz.98 (opsomming altaren)

;een Altaar aan de zuidzyde, gewyd ter eere van Christus verryzenisse, van S.Antoni en van de Maagden S.Cunera en S.Antonia, waarop meester Willem Andries, in 't jaar 1505, twee Vicaryen stigtte;

Overgenomen uit:

Mr.P.A.J.van den Brandeler - De wapens van de Magistraten der Stad Amsterdam sedert 1306 tot 1672 - 1890

blz.114

Ao.1580. Jacob Bas Claesz. Schepen; Burgemeester in 1581; Gedeeld: a. in blauw een zilveren reiger (Bassie of Basgen, Ao 1534); b. doorsneden in zes stukken van vair en rood (Van Goyen), die van rood ieder beladen met eene zesp. gouden ster Volgens de Wapenk.der Burgemeesters: zonder de sterren.

blz.18

→ Ao.1382. Jan Meyndersz.van Goijen, Schepen.
Doorsneden in zes stukken van vair en rood.

blz.31

→ Ao.1415. Clement Jansz.van Goye, Schepen.
Gelijk aan het wapen van Van Goyen, Ao 1382.

blz.32

Ao.1417. Jan Eggert Hartjensz., Schepen. (Steen blz.79)
In vair twee roode dwarsbalken. Vergel.het wapen van Van Goijen, Ao 1382.

blz.45

Ao.1440. Heertien Jans van Goje, Schepen.
In vair twee roode dwarsbalken. Gelijk wapen voerde Jan Eggert Hartjens, Ao 1417.

blz.47

Ao.1445. Claes Lambertsz. van Goyen, Schepen.
Gelijk aan het wapen van Van Goyen Ao 1382.

blz.69

Ao.1483. Jan Klaes Lamberts van Goyen, Schepen; Burgemeester in 1486. Gelijk aan het wapen van Van Goyen, Ao.1382.

blz.79

→ Ao.1507. Jan Jan Evertsz.,Schepen; Raad in 1508.
Doorsneden in zes stukken van vair en rood. Gelijk aan het wapen van het geslacht Van Goijen.

v. d. Laan en 1509 † 1511

blz.65

Ao.1478. Mr Willem Andriesz.,Schepen; Raad in 1480, Burgemeester in 1494. In zilver twee kruiselings geplaatste groene palmtakken, vergezeld van boven van eene roode lelie, van onderen van eenen wassenaar van dezelfde kleur.
Vergel. het wapen van Koman Andries Willemsz. Ao.1466 (geen lelie) en gedeeld: b. in blauw eene spitse roode muts met witten omslag (het wapen van Jan Melis Dircksz.Ao.1446).

Dr.I.H.van Eeghen - Een dagelijkse mis voor de regering van Amsterdam. Maandblad Amsteodamum Jrg.38, blz. 107-109

Gaeff Benningh Elias Vroedschap I,41
wonend op de Plaetse, een huis annex boomgaard
Koopman en schepen.

Mr.Willem Andriesz. Elias I 225

24-11-1499 een vicarie op het Hoogaltaar in de kapel van het stadhuis, officieel nog steeds Sint Elizabethskapel (naar Het Oude Gasthuis, of Heilige Geest Gasthuis, later Sint Elisabeths Gasthuis, samengevoegd met het Sint Pieters Gasthuis, ± 1492.

Van Breen, blz.83

noot 2, tweede deel.

Mej.Dr.I.H.van Eeghen, XLIIe Jaarb.Amstelod. blz ." De Oude- of S.Nicolaaskerk te Amsterdam tot 1578" schrijft: In 1505 bepalen de weduwe en de kinderen van Mr.Willem Andriesz. bij de stichting van een vicarie op het altaar in huh kapel - de z.g. Elizabeth Gaven kapel - dat een bepaalde som afgezonderd zal worden voor de reparatie van deze kapel en het onderhoud van ornamenten, waslichten, enz.

1571
1
met 2 offices
Noach blz 146

Haarlemsche Bijdragen uitg.: Gonggrijp.

959 Prof. Sleeswijk deelt mee op dit ogenblik bezig te zijn aan een ontwerp voor de verbouwing van perceel 23 tot kosterij. Voordat hierover gesproken zou worden wilde hij de beschikking hebben over een exakte opmeting van het plein, doch de landmeetkundige dienst is hiermee nog niet gereed. Prof. Sleeswijk was van plan in de eerste plaats de verdieping weg te nemen en de kerkramen tot de slagdorpel te openen. Om de kostersfamilie te kunnen huisvesten zou onvoldoende woonruimte overblijven. Voorgesteld wordt daarom de beide bestaande verdiepingsvloeren te verlagen en in de buitengevel meer ramen op te nemen. De huidige hoogte van het huis kan dan wat zakken, terwijl de verblinding in de ramen voor een deel kan worden weggenomen. Het gewelf in de Kerkmeesterskamer laat ook in de Huiszittenkapel niet toe om het raam tot de slagdorpel te openen. Op die manier ontstaat aanmerkelijk meer ruimte dan bij sloop van de verdieping. Er kan zo een aantrekkelijk geheel ontstaan. Dit voorstel sluit aan op een reeds lang bestaand denkbeeld de Doopkapel aan de zuid-en westzijde vrij te maken door de sloop van huisje 19-21 en een deel van huisje 17.
De hinderlijke eivormige dichtgroeiing van de kerk aldaar zou dan verdwijnen waardoor een pittiger hoekig geheel zou ontstaan. In de kerk zou de kelderachtige sfeer verdwijnen door het openmaken van de ramen in Huiszittenkapel, E.Gavenkapel en Doopkapel. Het licht zou de kerk weer kunnen binnenstromen.
De heer Meischke vraagt of het plan tot wijzigen van perceel 23 als een noodsprong of als een verbetering moet worden gezien. Prof. Sleeswijk antwoordt dat hij het jammer vindt dat de verdieping er niet af kan. Hij vindt het essentieel om het pand zo laag mogelijk te houden. De heer Meischke zou het een verlies vinden wanneer de Louis XVI schouw en de gang met 18e eeuws stucwerk zou verdwijnen. Hij is van mening dat een en ander duidelijk moet worden geformuleerd. De heer Haga vraagt of de afbraak van de huisjes niet strijdig is met het algemeen geldend verlangen
Prof. Sleeswijk antwoordt dat er eerst een begraafplaats was met enkele dienstwoningen tegen de kerk. Later werd de begraafplaats opgeruimd en alles volgebouwd en verhuurd. Dat is een historisch feit. Het wil echter niet zeggen dat hierdoor een goede situatie ontstond. Men was uit op geldelijk gewin en niet op het bereiken van de fraaiste oplossingen.
De heer Haga vindt dat de huisjes in de loop der eeuwen zijn geïntegreerd. Ze horen erbij. Prof. Sleeswijk antwoordt dat zo gezien ook de vorktraceringen en raamvullingen met als gevolg kelderachtige verlichting erbij horen. De heer Haga vraagt of door sloop van de huisjes geen gat ontstaat bij de doopkapel. Prof. Sleeswijk ziet dit niet zo. Hij wil juist de slappe lijn iets pittigs geven , een hoek bij de Doopkapel. Zo ontstaat er een nieuwe wand. De heer Verheus betreurt het ook wanneer de huisjes bij de Doopkapel gesloopt zouden worden. Hij beleeft ook nu wat er van de deels verborgen kapel uitgaat.
Prof. Sleeswijk vindt dat de duidelijkheid die de kerk binnen heeft verkregen er ook buiten moet komen.
De vergadering zag gaarne alternatieven, het afmaken van de reeds bestaande maquette en het onderzoeken naar de mogelijkheid van gebruik van de biljartmakerswoning door de kostersfamilie. Het blijvend gebruiken van de huidige kosterij door de familie Westerveld is niet mogelijk omdat zij daar niet in willen blijven wonen.

962 Prof. Sleeswijk geeft een uiteenzetting omtrent de ombouwing van de kerk aan de zuidwestzijde. Reeds bij de eerste plannen in 1953 is geopperd om hier en daar een deel van de bebouwing weg te nemen teneinde de kerk een duidelijker object in de stad te laten zijn. Bij de voormalige kosterij aan de Oude Zijds Voorburgwal is daarnaar gehandeld. Bij de sloop kwam een aantal bouwfragmenten aan het licht die aanleiding gaven tot de reconstructie van de Sacristie, waarvan we de gevel nu al enkele jaren zo kennen. Hier is te zien wat het vrijmaken van de hoek van de kerk nu eigenlijk waard is. Er wordt ruimte geschapen om de kerk aan kwaliteit te doen winnen; de hoogte van de intreding van het licht in de kerk is hieraan gekoppeld.
Prof. Sleeswijk toont twee over te leggen plattegronden van kerkcomplex en directe omgeving. De ene is een plattegrond van het Oudekerksplein , waarbij de openbare ruimte is getint en de hoek ten zuiden van de Doopkapel is vrijgemaakt; (de huisjes die vroeger tegen de Mariakapel stonden vallen binnen de contour). Over deze tekening kan een plattegrond van het kerkcomplex worden gelegd, die wél huisje 19/21 omvat en ook de reeds in 1914 gesloopte bebouwing van de noordwesthoek naast de tegenwoordige kosterij; (ook de huisjes tegen de Mariakapel vallen weer binnen de contour). Prof, Sleeswijk betoogt dat uit de vergelijking blijkt dat het handhaven van de huisjes 19/21 welhaast weer vraagt om bebouwing van de hoek naast de tegenwoordige kosterij; niet van de "timmerloods" tegen Hamburger- en Binnenlandvaarderskapel; wél van de huisjes tegen de Mariakapel.
Prof. Sleeswijk toont vervolgens een maquette van de bestaande toestand van de zuid-westhoek van het complex; de maquette omvat het gedeelte van de toren tot en met de Sebastiaanskapel. Hierbij is te zien hoe de hoek van de kerk en de Doopkapel door de aanbouwen lompweg worden oversneden tot onherkenbaarheid toe. De huisjes 17, 19/21 en 23 kunnen worden losgenomen en vervangen door alternatieven. Huisje 23 wordt getoond in een versie zonder verdieping, waarbij het kerkraam optimaal vrijkomt. Van dit huis is er ook een versie waarbij de kap met ca. 1½ m. verlaagd is en de balklaag van de eerste verdieping gehandhaafd blijft; hierbij is het inwendige tot kosterij verbouwd gedacht. Een andere mogelijkheid om de kosterij te huisvesten was de voormalige biljardmakerij huisje no. 17. Hiervan ligt de bezonning achter bij no. 23. Tekeningen van een tot kosterij verbouwd gedacht huisje 17 worden getoond. De kap loopt niet meer tegen de toren aan maar heeft middels hoekkepers een schild gekregen.
Ter zake van no. 19/21 wordt een oplossing getoond waarbij de onaanvaardbare situatie ontstaan door de wildgroei der aanbouwen wordt ingeperkt. Het gedeelte van de no's 17 en 19/21 voor de Doopkapel is verlaagd en tot berging verbouwd gedacht, het gedeelte voor de zuid-westhoeksteunbeer van de kerk is vervallen en vervangen door een lage aanbouw.
Ter illustratie toont Prof. Sleeswijk een aantal oude foto's met daarnaast schetsen van de nieuwe toestand.
De heer Niemeijer zegt dat het betoog alleen aesthetische en stedebouwkundige argumenten bevat maar dat hij er het belang van de historische authenticiteit in mist.
Prof. Sleeswijk antwoordt dat het zwaarst wegende element de kerk is; de aanbouwen zijn elementen die tot de stad behoren. Het in zicht brengen van de Doopkapel weegt op tegen het verlies van een stuk van de woningen.
De heer Meischke vindt de stedebouwkundige redenering wat abstract, maar het historische complex is zo mooi, de huisjes horen erbij, hun groei is geschiedenis, men mag dus zelf ook geschiedenis maken bij de restauratie, die immers een nieuwe fase van het complex betekent. Er wordt geen nieuwbouw gemaakt maar er ontstaat een gezonder structuur.
De heer Haga vraagt of het niet mogelijk is de bestaande toestand te aanvaarden.
Prof. Sleeswijk antwoordt dat in de kerk toch ook de bestaande toestand is veranderd door de verflagen van de gewelven af te nemen.

Dat wordt toch ook als winst gevoeld. Ook terzake van het gebruik van de kerk is er een nieuwe fase in de geschiedenis van het gebouw ontstaan.
De heer Janse zegt dat reeds in 1912 aanbouwen zijn gesloopt rond de noordwesthoek van de kerk. Ook daar is toen de hoek van de kerk vrijgemaakt door de architect Posthumus Meyjes.
De heer Besijn vraagt over de verbouwing tot kosterij van no. 23 of er aan een opvangruimte voor bezoekers van de kerk is gedacht. De heer Besijn legt er de nadruk op dat er door het Stichtingsbestuur veel belang aan wordt gehecht dat de koster tevreden is. De koster heeft te kennen gegeven niet in no. 17 te willen wonen.
Prof. Sleeswijk antwoordt dat aan een opvangruimte is gedacht en dat de plannen nog verder moeten uitgewerkt als de beslissing omtrent de plaatsing der kosterij is genomen.
Prof. Sleeswijk stelt voor om de beslissing omtrent zijn voorstellen tot het afronden van de restauratieopzet te laten rusten tot na de behandeling der andere agendapunten. De voorstellen kunnen dan even bezinken.

968 Prof. Sleeswijk stelt opnieuw het punt van de ombouwing van de Kerk aan de orde, nu de voorstellen hebben kunnen bezinken.
De heer Haga vraagt of de koster in de uitwerking der plannen van no. 23 wordt betrokken. Prof. Sleeswijk zegt dit in een later stadium wel te zullen doen.
De heer Niemeijer zegt dat er twee kwesties aan de orde zijn: de ombouwing van de Doopkapel, en de verlaging van no.23 in verband met de verblinding van het kerkraam, samenhangend met de verbouwing tot kosterij.
De heer Niemeijer vraagt wat in het werk het meest urgent is, en of het nodig is beide beslissingen nu te nemen.
Prof. Sleeswijk antwoordt dat beide kwesties even urgent zijn, maar wel los van elkaar zijn te beslissen. De belangrijkste kwestie is de ombouwing van de Doopkapel.
De heer Niemeijer gaat accoord met de oplossing rond de Doopkapel, maar vindt de beslissing omtrent de toekomstige kosterswoning moeilijker. Het Stichtingsbestuur ziet graag dat de koster tevreden is.
De heren van de Rijksdienst hechten er belang aan dat er van de aanbouwen zoveel mogelijk overeind blijft, ook ter zake van details.
De heer Janse vindt het bijvoorbeeld van belang dat in de biljardmakerij (no.17) het gangetje dat verwijst naar een traptoren die er vroeger geweest is, op de een of andere manier blijft bestaan.

De heer Haga vraagt of de getoonde tekeningen de enige oplossing omvatten voor de kosterij.
Prof. Sleeswijk antwoordt bevestigend en verklaart de beide getoonde oplossingen. Bij beide blijft het effect op het kerkraam gelijk, er blijven nog maar drie in plaats van zes vakken verblind.
Prof. Sleeswijk geeft zelf de voorkeur aan plan 1, omdat het gebouw hierbij zo laag mogelijk wordt en waarin zijns inziens de beste mogelijkheden bestaan voor de kosterij.
De verdiepingsbalklaag wordt met ca. 50 cm verlaagd (de hoogte van de bel-étage wordt dan 2,60 m i.p.v. 3.08 thans), de hoogte van de verdieping , die een rechthoekige doorsnede krijgt, wordt gebracht op 2.40 m. De gevel krijgt een geheel nieuwe indeling, terwijl de gootlijst vlak boven de verdiepingsramen komt te liggen, ca. 2.20 m lager dan de tegenwoordige gootlijst. Hierbij is een voorstel tot verbouwing van het interieur tot kosterij getekend.
Bij plan 2 blijft de verdiepingsbalklaag op de tegenwoordige hoogte, de vrije hoogte van de verdieping wordt 2.40 m i.p.v. 2.80 m thans, terwijl ook hier de gootlijst vlak boven de verdiepingsramen komt te liggen, in totaal ca. 1.50 m lager dan de tegenwoordige gootlijst. De verdieping krijgt in deze oplossing een wand met ramen aan de pleinzijde en een gedeeltelijk schuine wand ten gevolge van de kapconstructie aan de kerkzijde. In de gevel blijft op de bel-étage de raamhoogte en de plaats der ramen dezelfde. Op de verdieping worden de ramen verlaagd en lager geplaatst. Op de bel-étage kan er om de hoek in de westgevel een raam bijkomen doordat ter plaatse een stuk van huisje 19/21 komt te vervallen.
De heer Meischke memoreert dat er ter zake van no.23 twee motiveringen zijn tot verandering van de bestaande toestand, namelijk het uiterlijk samenhangend met de lichtinval in de kerk, en de verbouwing tot kosterswoning. Er zou nog moeten worden uitgezocht hoe in plan 2 een kosters-

woning kan worden gemaakt. Als dit mogelijk blijkt zou de heer Meischke aan plan 2 de voorkeur geven.
De heer Niemeijer vraagt zich af in hoeverre aan een verlangen van de koster moet worden tegemoetgekomen. Men moet zich ook enigszins aanpassen. De heer Niemeijer ervaart de ongelijkvormigheid der ombouwing denkend aan hoogte en gevelindeling als positief. Daarom geeft hij voorlopig de voorkeur aan plan 2.
Ook de heer Kramer merkt op dat de gevelindeling van no. 23 afwijkt van de andere huisjes. De verhouding tussen metselwerk en vensteropeningen ligt anders; de gevel is meer gesloten. Er is daardoor een eigen afwijkend karakter. De heer Kramer vindt dat bij de verbouwing tot kosterij moet worden uitgegaan van het bestaand gegeven, waarbij dit zo min mogelijk zou moeten worden gedeformeerd. Ook het kostenaspect is hierbij van belang. Het handhaven van bijvoorbeeld de bestaande verdiepingsbalklaag is goedkoper.
Prof. Sleeswijk concludeert dat men het terzake van de ombouwingsplannen rond de Doopkapel eens is, en stelt voor om plan 2 zover mogelijk uit te werken om na te gaan in hoeverre dit voor kosterij is geschikt te maken, en het resultaat hiervan opnieuw aan de vergadering voor te leggen.
De vergadering gaat hiermede accoord.

983 voorstel verbouwing perceel 23 tot kosterij.
Prof. Sleeswijk heeft een aantal tekeningen gemaakt die worden getoond. Hij hoopt hiermee de vergadering te overtuigen van de wenselijkheid de balklaag te verlagen en meer ramen te plaatsen. Er zal binnenkort een beslissing moeten vallen om het werk niet te stagneren. Hij heeft geprobeerd zijn voorstellen zo beeldend mogelijk voor te brengen.
De huidige entree is te nauw. De muren zijn daarom verschoven. De kelder krijgt grotere ramen. Het woongedeelte is gescheiden gehouden van het verkeer naar de kerk. Het huidige grote woonvertrek is opgedeeld in een keuken en een woonkamer. Een raam in de zuidgevel en een nieuw in de westgevel acht prof. Sleeswijk onvoldoende. Daarom zijn voorstel de woonkamer door 2 ramen in de zuidgevel te verlichten. Hij is van mening dat het woonvertrek wint aan leefbaarheid door de balklaag te verlagen. De kap zou zakken tot de bovenkant van de verdiepingsramen. Wanneer het plafond van de begane grond zal zakken, gaat het plafond op de verdieping dus mee.
De schouw op de begane grond die tegen de westwand is gedacht wordt bij een verlaagde balklaag gedrongen van uiterlijk, maar prof. Sleeswijk vindt de leefbaarheid zwaarder wegen.
De heer Stheeman vraagt wat de plafondhoogte dan wordt. Prof. Sleeswijk antwoordt dat de huidige hoogte 3.10 m. is en de nieuwe 2.60 m. zou worden.
Toen werd besloten perceel 23 tot kosterij te bestemmen was het duidelijk dat dit konsekwenties zou hebben voor het bestaande huis. Het huis zoals het er nu bijstaat gaat verloren. Maar gaat er iets bijzonders verloren ?
Prof. Sleeswijk vindt van niet. Hij ziet duidelijk winstpunten.
Prof. Sleeswijk laat vervolgens de gehele zuidwand van aanbouwen zien met de verschillende voorstellen van perceel 23.
De heer Stheeman vindt een hogere leefbaarheid belangrijk. De heer Meischke vindt het veroorloofd het huis ingrijpend te veranderen. Maar in het huis vindt hij een aantal details mooi. Door het veranderen van de balklaag houd je die details niet meer gaaf.
Prof. Sleeswijk antwoordt dat de oude deuren en de lambri weer kunnen worden gebruikt. De heer Meischke vindt dat door het afnemen van de borstwering de beide dammen tussen de ramen te opvallend werken. Een raam erbij vindt hij een verbetering. Het rijzige van de bestaande verdiepingshoogte vindt hij goed, ook t.o.v. het verschil met de andere huisjes.
De heer Besijn vindt 3 ramen met de hoge balklaag ook het mooist.
Prof. Sleeswijk vindt het van veel betekenis de borstwering weg te nemen, dit heeft ook te maken met de borstwering van het Zuiderportaal, waarover straks meer.
De heer Niemeijer heeft moeite met een gemiddelde, met een compromis. Leefbaarheid vindt hij zeer persoonlijk. Hijzelf accepteert de bestaande balklaaghoogte. Hij spreekt vanuit zijn funktie als bestuurslid. Zijn taak is wat er is zo goed mogelijk te beschermen en te behouden. Hij kan begrijpen dat om licht in de kerk te krijgen het dak moet worden verlaagd. Hij

kan niet over de drempel komen. De bewoner zal zich moeten richten naar de bestaande situatie.
Prof. Sleeswijk begint niet weer een discussie. Hij begrijpt het standpunt van de heer Niemeijer wel. Maar waarom wel een verbetering van licht in de kerk maar niet van bewoning. De heer Meischke deelt het standpunt van de heer Niemeijer, maar zijn uitgangspunten liggen anders. Het uitgangspunt van de Stichting De Oude Kerk moet zijn het conserveren van het gebouw, eventueel met hier en daar kleine veranderingen. De veranderingen aan het huis zijn verantwoord doordat de nieuwe specifieke bestemming van het huis de funktie van het kerkgebouw ondersteunt. Hier moet men daarom verdergaande consessies kunnen doen. De heer Niemeijer kan niet meevoelen dat het huis nu ongezellig zou zijn, hij vindt de eisen subjektief. De heer Stheeman vindt de eisen objektief. Hij vindt de voorstellen van prof. Sleeswijk de beste.
De heer Haga vraagt of de koster op de hoogte is. Prof. Sleeswijk antwoordt bevestigend wat de indeling betreft, maar verder niet.
De heer Schaap ziet nog een tussenoplossing. Wanneer de gevel er toch geheel uitgaat zal volgens hem weinig van het oorspronkelijke oude overblijven. Kan in de brede middenpenant geen smal raam worden geplaatst, zoals boven de ingang ?
Prof. Sleeswijk ziet door toevoeging geen oplossing voor de restvormen. De plaats van de ramen hebben te maken met het interieur.
De heer Niemeijer vindt het winst wanneer aan een gevel wat is af te lezen, zoals hier de plaats van de ramen van het 17e eeuwse gebouw.
Prof. Sleeswijk vraagt waarom een groeiproces moet worden gestopt. De heer Niemeijer vindt dat je dan iets nieuws moet bouwen.
De heren Besijn en Stheeman vinden de funktie zwaar wegen. De heer Niemeijer zegt dat niet overdreven moet worden, het is een heel mooi huis, geen krot. Het zou misschien leuker zijn een raam erbij, maar het blijft subjektief. Het huis wint veel door voorgestelde veranderingen aan het interieur, dus waarom is dan een raam erbij nodig.
De heer Meischke vindt een verandering binnen erger dan een raam erbij, binnen accepteren, dan ook een raam buiten. Hij vindt dat een monument er is om gebruikt te worden en mooi te zijn, het aflezen van de geschiedenis aan een gebouw vindt hij niet zo belangrijk. De heer Niemeijer vindt dat beleving van een oud gebouw als historisch monument mogelijk moet zijn zonder een archiefstuk te raadplegen. Alle oude en ingeboete resten, maken wezenlijke beleving mogelijk.
Prof. Sleeswijk vindt dat dit veranderen en inboeten niet ophoudt, het gaat door.
De heer Meischke vindt wel dat je geen vrije herhalingsoefening op de gevel kan houden , maar alleen wijzigen uit het oogpunt van de bebouwing.
Prof. Sleeswijk concludeert dat afgezien van de heer Niemeijer het voorstel van een extra raam in de zuidgevel maar dezelfde balklaaghoogten door de meesten de voorkeur geniet.
De heer Meischke zou het wel de heer Kramer willen voorleggen. De heer Schaap brengt de mededeling van de heer Kramer over dat wanneer er veel veranderd wordt de Rijkscommissie er bij gehaald moet worden.
Prof. Sleeswijk wijst erop wel te beslissen i.v.m. de voortgang van de verbouwing tot kosterij.
De balklaag zou dan op hoogte moeten blijven maar dubieus blijft of er 2 of 3 ramen komen. Wanneer men met die balklaaghoogte akkoord gaat kan de bouw weer een stuk door.
De heer Schaap vraagt of de keus bestaat tussen 1 raam met kopraam of 2 ramen zonder kopraam, waarop prof. Sleeswijk bevestigend antwoordt.
De heer Meischke stelt voor de tekeningen mee te nemen en op de Rijksdienst met de heer Kramer door te nemen. Het accent valt dan minder zwaar dan een speciale bespreking op de kerk. Wanneer de heer Kramer het niet met een der voorstellen eens is, dan kan prof. Sleeswijk alsnog zijn zienswijze op de Rijksdienst overbrengen.
De heer Stheeman vindt het jammer dat het eerste voorstel van prof. Sleeswijk nu terzijde is geschoven. De heer Meischke antwoordt dat bij handhaving van dit voorstel door de volledige verandering de heer Kramer wel verplicht is de Rijkscommissie in te schakelen, hetgeen een langdurige zaak wordt en weinig kans van slagen heeft. Om praktische redenen zou daarom niet tot het uiterste moeten worden gegaan.

984 Prof. Sleeswijk brengt een meer uitgewerkt voorstel naar voren betreffende de huisjes 17/19/21.

Eerder was besloten een stuk voor de Doopkapel vrij te maken. Hijzelf geeft de voorkeur de huisjes de woonfunktie te laten behouden. Perceel 21 zou bijvoorbeeld door een jong gezin kunnen worden bewoond. Voor de v.m. biljartmaker ziet hij alleen de mogelijkheid de beg.grond en de verdieping elk afzonderlijk te laten bewonen. De beide verdiepingshoeken zijn van perceel 19/21 afgenomen. Het interieur blijft in grote lijnen dezelfde.

De kap is verschoven. De indeling in de v.m. biljartwoning wordt totaal gewijzigd.
De heer Verheus denkt aan winkeltjes. De heer Niemeijer zou alvorens zijn mening over de voorstellen uit te spreken de woningen eerst nog eens willen bekijken.

Notulen 143, 1-7-1976, punt 993.

993 Oude Kerksplein 23.
De voorstellen voor het verbouwingsplan tot kosterij van perceel O.K.plein 23 zijn op de Rijksdienst doorgenomen. De heer Meischke brengt de mededeling van de heer Kramer over dat deze de balklaaghoogten zou willen handhaven, maar geen bezwaar ziet in het plaatsen van een extra raam in de zuidgevel. Naar zijn mening is dat juist meer Amsterdams.
De heer Haga vraagt prof. Sleeswijk of hij van mening is dat de bewoonbaarheid van het pand aanzienlijk beter wordt bij de door hem voorgestelde oplossing dan het geval zou zijn indien de twee bestaande ramen gehandhaafd zouden worden (evt. aangevuld met een raam in de westgevel). Prof.Sleeswijk antwoordt hierop bevestigend.
Mede gehoord de mededeling van de heer Meischke, dat ook de heer Kramer voorstander is van het gedane voorstel , meent de heer Haga zich erbij te moeten neerleggen, ofschoon hij persoonlijk liever de bestaande toestand van twee ramen had zien gehandhaafd.
De heer Besijn vindt het een soort compromis. Prof. Sleeswijk beaamt dit.
Het plan heeft de instemming van de Rijksdienst, van een deel van het Stichtingsbestuur en de architekt kan er zich ook mee verenigen.
De heer Niemeijer kan niet met het voorstel meegaan.

Notulen 144, 7-10-1976, punt 1001.

1001 Duplikaten gebrandschilderd glas.
Prof. Sleeswijk deelt mee dat alle fragmenten van de duplikaten gebrandschilderd glas zijn uitgezocht door de heer Blaauw , die door de heer Bogtman voor dit werk is gevraagd.
Op tekeningen zijn de fragmenten aangegeven, waaruit blijkt dat het onderstuk van de verkondiging kan worden geplaatst in het raam van de E.Gavenkapel, terwijl losse scherven geplaatst kunnen worden in de Doopkapel.
Deze scherven komen voornamelijk uit het bovenstuk van het raam met de voorstelling van de aanbidding.(Het onderstuk is indertijd geplaatst in het zijraam van de Sebastiaanskapel).
De E.Gavenkapel is gekozen omdat dan het raam in de Mariakapel en het duplikaatraam niet in één oogopslag te zien zijn.
De heer Besijn vraagt of er meer kerken zijn met schervenramen. Prof. Sleeswijk denkt van wel, maar weet niet zo direkt waar.
Op de vraag van de heer Stheeman of alle scherven nu bekend zijn antwoordt prof. Sleeswijk bevestigend.
In hoofdzaak zal een plaats worden gezocht in de ramen, voor enkele bijzondere stukken kan aan opstelling in vitrines worden gedacht.

Notulen 145, 2-12-1976, punt 1007.

Prof.Sleeswijk zegt dat er momenteel aan de scherven wordt gewerkt.
Met de heer Bogtman is afgesproken om voorlopig voor 4 panelen het glas in het lood te zetten en in het raam van de E.Gavenkapel op te stellen zodat men ter plaatse het werk kan beoordelen.

Notulen 147, 14-4-1977, punt 1015 gedeeltelijk; naar aanleiding van de noodzaak tot bezuinigen.

De heer Haga vraagt of de te veranderen raamindeling van O.K.plein 23 doorgaat, evenals het wegnemen van de punt van huisje 19/21.
Prof.Sleeswijk antwoordt bevestigend. Huisje 19/21 zal verder verhuurbaar gemaakt worden.
Nu de opslag tegen de Mariakapel voorlopig niet doorgaat, ziet hij de biljartmaker als berging.
De heer Haga ziet voor berging ook mogelijkheden in de steenhouwerij. Voor steigermateriaal e.d. is dit inderdaad een mogelijkheid, aldus prof.Sleeswijk.
De heer Besijn denkt aan een kostenbesparing door niet meer ramen in de gevel van O.K.plein 23 te plaatsen. Prof.Sleeswijk denkt dat er wel wat te besparen valt, maar er is een grens. Zo zal de kap van perceel O.K.plein 19/21 alleen bij de doopkapel ingekort worden, maar niet verschoven, zoals aanvankelijk bedoeld.
Bij perceel O.K.plein 23 zijn ook wel enkele dingen te vinden waarop bezuinigd kan worden.
De heer Vroom vraagt of de gang dan wel gehandhaafd kan blijven. 1. dit werkt kostenbesparend. 2. het is zo'n aardige gang, die eigenlijk gespaard moet blijven. Prof.Sleeswijk vindt de toegang tot de kerk te smal voor de aangepaste funktie van het huis, maar wanneer men zegt het zo te houden dan gebeurt dat. Hij raadt het ten sterkste af. De gang is aardig, maar te smal.
De heer Haga is het met prof.Sleeswijk eens, wanneer er niet bezuinigd hoeft te worden, maar is het niet de moeite waard nu een en ander af te wegen t.o.v. bijvoorbeeld het grote orgel.
Prof.Sleeswijk is er op uit een waardevolle totaliteit te krijgen. Bezuinigd kan worden op onderdelen, zoals het niet pleisteren van wanden bijvoorbeeld. Hij wil niet weer een discussie over de aanbouwen. Als de Stichting met het voorstel komt om op O.K.plein 23 te bezuinigen, dan zal hij dat aanvaarden. Hij is 20 jaar geleden begonnen te restaureren, met een beeld voor ogen van het interieur, waarvan veel overeind is gekomen. Nu wordt dit afgebroken voordat de afronding klaar is. Dit zit hem hoog. De Stichting gaat later weer door. Prof.Sleeswijk moet het laten liggen. Hij zal wel niet duidelijk kunnen maken hoe ellendig hij het b.v. vindt dat het bergplaatsje in de nauwe steeg niet gemaakt kan worden en ook verder de afwerking van de omringende bebouwing niet tot stand komt.
De heer Haga vraagt of de hoek bij O.K.plein 21 nuggehandhaafd kan blijven, uit oogpunt van bezuiniging.
Prof.Sleeswijk ziet dit wel als een mogelijkheid. Hij belooft het te bekijken, en aan de huisjes niets meer dan het minimale te doen. ~~Hij vindt het erg~~

Notulen 148, 23-6-1977, punt 1017. en 1018 gedeeltelijk.

1017 Op de vraag van de heer Haga of de "punt" van perceel O.K.plein 21 blijft zitten antwoordt prof.Sleeswijk bevestigend.

1018 n.a.v. rondvraag.
Beglazing. Prof.Sleeswijk deelt mee dat de beglazing met fragmenten gebrandschilderd glas in de E.Gavenkapel is verder gebracht. Aanvullend blank glas, in 3 tinten, is besteld en inmiddels aangekomen. Binnenkort zullen enkele proefpanelen klaar zijn.

Notulen 150, 21-10-1977, punt 1033 en rondvraag.

1033 Prof. Sleeswijk toont een voorstel voor een onderschrift bij het te plaatsen duplikaat gebrandschilderd raam in de E.Gavenkapel. Met een wijziging van de tekst in de vlakverdeling werd het goedgekeurd. Het zetten van de ruiten verloopt naar wens. Volgende week zal hij weer een bezoek brengen aan het atelier Bogtman.

Rondvraag.

N.a.v. het slopen van het pothuis tegen O.K.plein 23 spreekt de heer Haga zijn spijt uit dat maar zelden foto's ter tafel kwamen t.a.v. de discussiepunten. Persoonlijk vindt hij deze veel sprekender dan tekeningen. Hij vraagt prof. Sleeswijk of het een groot financieel verschil uitmaakt de gang te laten of te verbreden. Prof. Sleeswijk antwoordt dat dit wel meevalt.
De heer Vroom vraagt of het in het bezuinigingspatroon zinvol is een kostenvergelijking op te zetten. Prof. Sleeswijk weigert dit. De Stichting kan hem opdragen de smalle gang te handhaven of hem de verbetering van de toegang laten uitvoeren zoals afgesproken is. , maar de discussie wil hij niet meer.

Notulen 151, 8-12-1977, punt 1036 gedeeltelijk.

1036 Raam E.Gavenkapel.
Prof.Sleeswijk deelt mee dat het duplikaat raam in de E.Gavenkapel is geplaatst en de steiger is weggenomen. ~~Hij stelt het volgende voor. In de begroting is~~

hernas: ter hoogte van verm onderkant bord houten proppen in voeg en spijker in kolom.
veel fragmenten van zwartsel op de schacht,
t.p.v het bord op de tekening.

van Heemskerk

notitie / aanvulling
Snijdershspel

1 = rood

(P.S. was aanvankelijk niet goed te ziem.

2 oostkant: licht bruin (verkleurd?)

westkant 2 = ~~verschillend: licht blauw~~, vuil rood

3 = grijzig-blauw (fond balk)

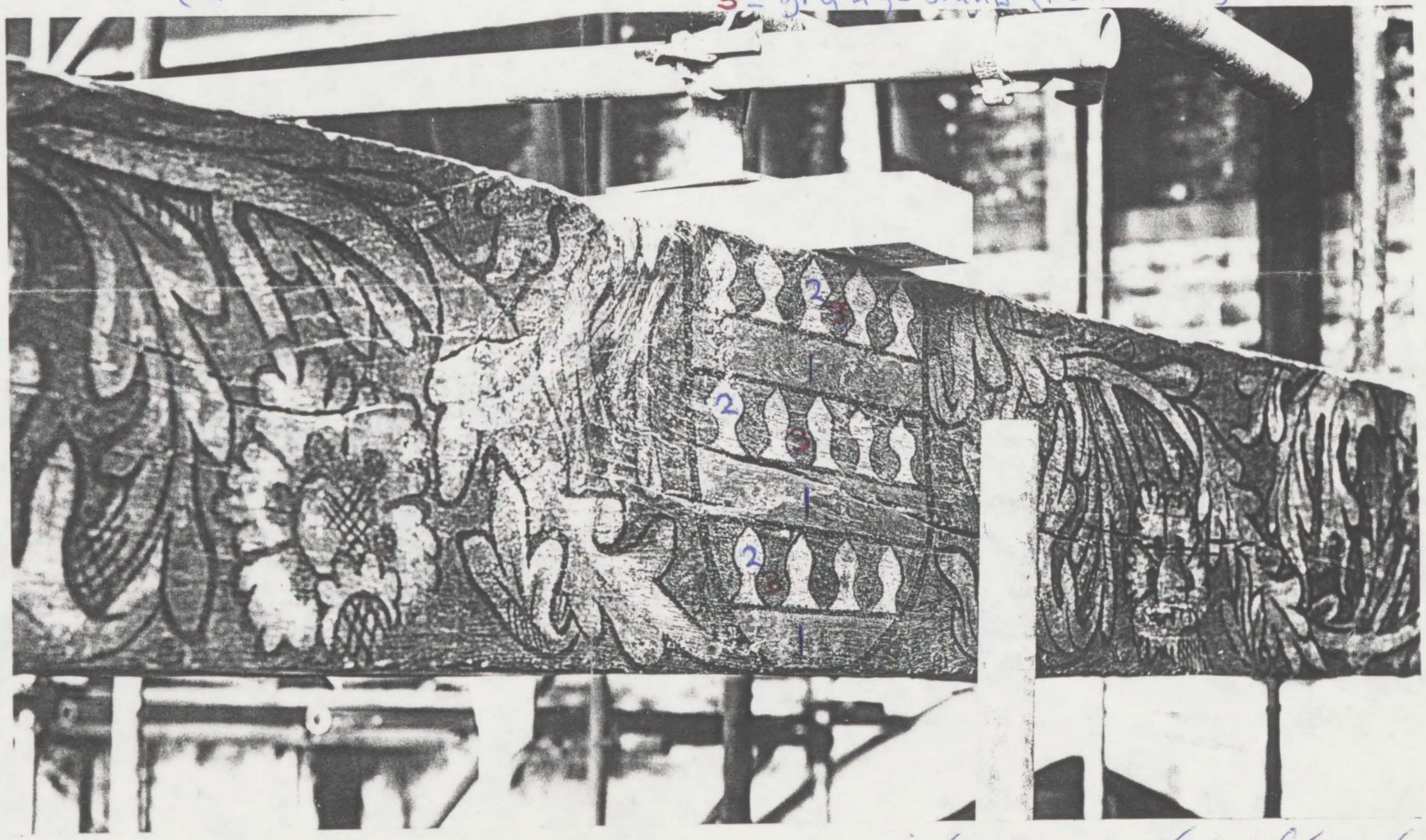

Geen zerk met herkenbaar wapen schild gevonden!

↑ vuil / rood analyse Schoonekamp?

Enige gegevens omtrent Lysbeth Gavenkapel.

De stichting van Lysbeth Gavenkapel is vrij gemakkelijk na te gaan. We beginnen bij de levensgeschiedenis van de vader van Lysbeth: Jan Woutersz. van Outshoorn.

Hij stamde uit een middeleeuwse regentenfamilie, was koopman van beroep, en had het tot burgemeester gebracht toen de grote stadsbrand van 1452 hem een zware financieele klap toebracht. Hij zag voorlopig geen mogelijkheid om er te Amsterdam weer bovenop te komen, en vertrok naar Vlaanderen. Eerst probeerde hij het te Antwerpen, daarna te Gent. In laatstgenoemde stad werden zijn pogingen met succes bekroond, en opnieuw was hij een rijke koopman geworden. Als een rechtgeaarde Amsterdammer wilde hij tenslotte toch naar zijn geboortestad terugkeren, en als een rechtgeaard koopman hield hij de zaken in Gent aan. Na zijn jarenlang verblijf in het zuiden noemde men hem hier: de Vlamingh van Outshoorn, en deze naam heeft de familie behouden totdat ze in de 18de eeuw uitstierf.

Het spreekt vanzelf dat de kinderen van Jan Woutersz. rijk trouwden. Lysbeth trad in het huwelijk met Gaeff Benningh Gerritsz., die ook tot het regentenpatriciaat behoorde. In mijn studie over de altaren van de Oude kerk is te lezen hoemde stichting van de kapel in haar werk ging. In 't kort samengevat: Gaeff Benningh stierf in het voorjaar van 1487; hij had een dagelijkse mis willen stichten, en zijn nagelaten zoontje zou in de kosten moeten bijdragen. De jongen is echter vroeg gestorven; de dagelijkse mis werd door Lysbeth en twee neven en een nicht Benningh gesticht op het altaar van de kapel in het Stadhuis, en Lysbeth heeft alleen de kapel aan de Oude kerk laten bouwen. Het altaar in die kapel heette het Verrijzenisaltaar, en de memoriemeesters spreken dan ook van de 'capella resurrectionis.' Het volk noemde de kapel naar de stichteres Lysbeth Gavenkapel, waarbij de familienamen als naar gewoonte werden weggelaten en de getrouwde vrouw werd genoemd naar de voornaam van haar man. In 1571 spreekt Zaffius in zijn visitatieboek van het koor van de tiende mis, wat zal dienen te worden opgevat in die zin dat elke morgen om tien uur een mis werd gelezen. Zo waren er dus drie namen voor dezelfde kapel in omloop.

Lysbeth hertrouwde met Willem Andriesz., die in 1478 schepen werd, in 1480 raad en in 1494 burgemeester. Hij was weduwnaar van Geertruyd de Grebber. De capellerie in de Stadhuiskapel werd gesticht in 1499; vermoedelijk zal toen de kapel aan de Oude kerk reeds voltooid zijn geweest, en de dienst op het altaar bekostigd door Lysbeth en haar tweede man. Toen echter Willem Andriesz. in 1505 kwam te overlijden, stichtte Lysbeth, samen met de twee kinderen die ze bij hem had, een tweetal vicarieën op het Verrijzenisaltaar; zodoende werd de dienst in de kapel voorgoed verzekerd. Lysbeth is in 1515 overleden, en ze werd bij Willem Andriesz. begraven voor het altaar. De zerken zijn in de 17de eeuw vernieuwd, en vertonen wapen en merk van het geslacht van Outshoorn.

Van de bouwgeschiedenis der kapel zijn ons geen bijzonderheden bekend

---

1) In 1688 overleed de laatste burgemeester De Vlamingh van Outshoorn; hij liet alleen dochters na. De zoon van Willem Andriesz. en Lysbeth van Outshoorn vestigde zich te Alkmaar en kocht de heerlijkheid Sonnevelt, waarom hij en zijn nakomelingen zich Van Sonnevelt konden noemen. (Uitvoerig vermeld door Elias in zijn werk over de Vroedschap van Amsterdam.)

Aangezien Lysbeth van Outshoorn het geld niet bij elkaar behoefde te bedelen, zoals met verschillende gilden het geval is geweest, kon ze na overleg met kerkmeesters en de geestelijkheid met de bouw beginnen en aan één stuk laten doorwerken totdat de kapel voltooid was. Nu is het maar de vraag, wanneer de bouw begonnen is.

Het grafboek van 1523 verschaft ons niet uitsluitend meer de namen van de eerste kopers der graven, maar de tweede generatie is intussen al aan bod gekomen. En dan maar eens naspeuren wat de vloer van de kapel ons te vertellen heeft.

Voorzover nog te achterhalen, bleek geen van de eerste eigenaars van graven overleden te zijn vóór 1500. De eerste priester die de dienst op het altaar verzorgde (twee vicarieën elk van vier missen per week) overleed in 1514, zonder dat we weten hoe lang hij reeds de vicarieën bediende. Burgemeester Willem Andriesz. werd voor het altaar begraven in 1505, en Lysbeth van Outshoorn heeft hem tien jaren overleefd. En als in 1523 een nieuw grafboek wordt aangelegd, dan zijn wel alle graven verkocht; kerkgraven zijn er niet meer bij.

Er blijft een vraag over, die pas kan beantwoord worden na het afbikken van de muur tussen Lysbeth Gavenkapel en Huiszittenkapel: is het één muur of zijn het twee tegen elkaar gebouwde muren? Zo ja, welke muur is dan het eerst gebouwd?

En hoe zit het met de blindtraceringen , waarvan die in Lysbeth Gavenkapel verschillen met die aan de andere kant van de muur in de Huiszittenkapel?

We hebben geen enkele notitie gevonden over een mogelijke beschildering van het grote glas.

Evenmin kunnen we iets zeggen omtrent het bestaan van een gewelfschildering. Wanneer de verflagen van het gewelf gehaald zijn, zal wel blijken of zo'n eventuele beschildering in verband staat met het Verrijzenisaltaar of met de heiligen, ter wier eer de twee vicarieën waren gesticht: Sint Antonius confessor, Sinte Antonia en Sinte Cunera.

Omtrent de inventaris van het altaar is niets bekend.

Het zou niet onmogelijk zijn dat Lysbeth van Outshoorn onderdelen van de versiering van haar kapel heeft opgedragen aan een ver familielid: Ot de beeldsnider (Otte Albertsz. Gersterman), die uit een andere tak van het geslacht van Outshoorn stamde, en die juist in het begin van de 16de eeuw heeft gewerkt aan de versiering van de Hamburgerkapel. Gezien haar vaders relaties in Gent kunnen ook Vlamingen aan de kapel hebben gewerkt.

Het in 1522 aangelegde zakboekje van Memoriemeesters (dat echter ook oudere gegevens bevat) toont ons, samen met het Memorieboek van 1557 aan dat Lysbeth Gavenkapel in de gunst stond bij voorname families in Amsterdam: behalve de Vlamingh van Outshoorn vinden we de namen van Cantert, Corsgen Elbertsz. en zijn nakomelingen, Jelis Jansz. de wisselaar, heer Jacop Evertsz., een rijke priester, en een familie de Goyer, die nogal onroerend goed aan de Oude Zijde bezat. Eerst in de tweede helft van de 18de eeuw hebben gewone burgers de overhand gekregen, en na 1775 vervallen hoe langer hoe meer graven aan de kerk, doordat de verhogingen niet meer betaald worden, en kerkmeesters zien geen kans om deze graven opnieuw te verkopen.

Het zakboekje van Memoriemeesters vertelt ons ook, dat de kapel een stoep had, evenals verschillende andere kapellen. Vermoedelijk is het slechts één optrede geweest. Op het schilderij van Emanuel de Witte in de Hamburger Kunsthalle is de optrede van het Sint Joriskoor nog te zien.

Het zakboekje heeft op Sint Laurentius een memorie voor drie kinderen van Corsgen Albertsz., te houden met negen kaarsen op een graf dat aangeduid wordt als liggende in het midden het eerste graf van de latrine, onder een witte gebeeldhouwde zerk met een arend, en een merk erbij.

Al is de zerk er niet meer, het graf valt gemakkelijk terug te vinden: nummer 28, dat oorspronkelijk gelegen was vlak tegen de zuidmuur (de buitenmuur), en wel in het midden tegen die muur.

Er is indertijd verschil van mening geweest over de betekenis van het woord latrine, en sommigen willen het uitsluitend gelezen hebben als een verhaspeling van het woord lectrijn, lezenaar. We merken hierbij op, dat aan de Binnenlandvaarderskapel wel degelijk de fundering plus riool van zulk een latrine is gevonden. En wat moeten we er nu in Lysbeth Gavenkapel van denken?

De plaatsing van een lezenaar tegen de buitenmuur en zo ver van het altaar verwijderd, lijkt me niet waarschijnlijk. De muur onder het grote venster is glad en gepleisterd; alleen bij het afbikken zou men kunnen zien of daar een deur is geweest. In ieder geval iets om te onthouden wanneer de restauratie aan Lysbeth Gavenkapel toe is. Verder moge ik nog opmerken, dat op de loterijprent van 1558 tegen de kapel een huisje aangebouwd staat, waarvan de deur ongeveer midden voor de kapel staat. Wanneer het 't huis van de doodgraver was, dan zou achter de voordeur een portaaltje (voorhuis) zijn geweest, met achterin een spiltrap die naar de zolder voerde, en onder die trap een 'heimelijk gemak' om met de Statenbijbel te spreken. Tegelijk kon deze plaats toegankelijk zijn door een deur in de kerkmuur. Pas in de Franse tijd blijkt dat toen de doodgraver niet meer van zijn huis uit in de kerk kon komen, maar buiten om moest lopen. Bij de vergroting van de doodgraverswoning was de tussendeur in de hoek van de Huiszittenkapel komen te zitten, alweer aan het eind van de gang tegenover de voordeur. In de Oude kerk heeft men bij nieuwbouw dikwijls de vroegere toestand opnieuw toegepast zij het met een geringe wijziging.

Wat nu de juiste betekenis van het woord latrine aangaat, geloof ik dat het afwisselend gebruikt wordt voor een lezenaar en een zekere plaats, en dat de plaatselijke toestand moet uitwijzen wat er eigenlijk is bedoeld.

Ook verdient vermelding wat dr.E.J.Haslinghuis ervan zegt in zijn boek: Bouwkundige termen.

Tot zover de gegevens van vóór de Alteratie.

Bij de geuswording van Amsterdam is natuurlijk het altaar verwijderd. Misschien zijn specifiek Roomse voorstellingen op het gewelf of op gewelfschotels overschilderd. Verder had de kapel geen andere functie meer dan die van begraafplaats.

Toen de Minderbroederskerk zou worden afgebroken, zijn graven en zerken van sommige voorname burgers naar andere kerken overge-

bracht, waaronder de zerk van Hendrick Coenenz.van der Schellingh en Margriet Benningh, familie van de Van Outshoorns. In de 2de helft van de 18de eeuw was die zerk nog aanwezig in Lysbeth Gavenkapel; nu is ze nergens meer te vinden.

Tegen het eind van de 16de eeuw heeft men de basamenten van de pilaren zwart geteerd, en de muren van een smalle zwarte plint voorzien.

Het blijkt niet dat in de kapel een kaarsenkroon heeft gehangen; wèl in het aangrenzende deel van de Zuiderzijbeuk.

Tegen de oostmuur werd na 1666 een groot praalgraf gesticht voor vice-admiraal Abraham van der Hulst, gesneuveld tegen de Engelsen in de vierdaagse zeeslag, 12 juni 1666. De beeldhouwer was Artus de With; het monument is niet gelukkig uitgevoerd: een rommelige compositie; de zeeslag in relief is misschien nog het beste wat erbij is. Of men er in de 17de eeuw ook al zo over gedacht heeft? In ieder geval heeft Artus de With geen tweede monument behoeven te maken.

Want toen in 1669 een epitaaf gemaakt zou worden voor Willem van der Zaen in de Hamburgerkapel, wendde men zich tot Rombout Verhulst, en opnieuw in 1673, toen in de westmuur van Lysbeth Gavenkapel een epitaaf werd aangebracht voor vice-admiraal Isaac Sweers, gesneuveld tegen de Engelsen en Fransen in de slag bij
f 21 Kijkduin, f augustus 1673.

Kerkmeesters van de Oude kerk hadden niets te maken met de praalgraven; die werden opgericht door de Admiraliteit van Amsterdam. Vandaar midden op het zwarte hek voor het monument van Van der Hulst de leeuw met de gekruiste ankers van de Admiraliteit. Daar het epitaaf van Sweers hoog boven de vloer geplaatst was, behoefde het niet door een hek beschermd te worden.

Men was van oordeel dat wit marmer tegen een witte muur niet voldoende afstak, en aangezien er reeds zwartgeteerde basementen en plinten waren, kregen de marmeren beeldhouwwerken een rechthoekige zwarte achtergrond. Men dacht echter niet uitsluitend in zwart-wit, want de trompetten van de engelen op het graf van Van der Hulst blijken verguld te zijn geweest, en blijkens het schilderijtje van Hendrick van Streeck hing boven het epitaaf van Sweers een kleurig wapenbord. Op 18de eeuwse tekeningen zien we trouwens nog meer wapenborden, en er blijkt ook een deur te zijn geweest die in het huis Oudekerksplein 19 uitkwam.

In de Franse tijd verdwenen de wapenborden: één, dat van admiraal Gillis Schey, is teruggevonden in een rommelhok en zo goed mogelijk hersteld.

In 1844 heeft de kerk een grote opknapbeurt gehad. Kerkmeesters vonden die zwarte basementen en plinten lelijk staan, en aangezien al die teerlagen er niet af te krijgen waren, werd er een grijsgroene verflaag overheen gesmeerd. De achtergronden van de praalgraven kregen eenzelfde kleur. Vermoedelijk zijn in diezelfde tijd de trompetten voor de goedkoopte niet meer opnieuw verguld, maar wit geverfd.

Gedurende de 19de eeuw heeft het Rijk de praalgraven een paar malen laten schoonmaken. Toen opzichter Van der Kolk in 1882 het marmer ook nog eens liet afzepen, werd hij door kerkmeesters op de vingers getikt, niet wegens het gebruik van zeep, maar omdat hij op kosten van de kerk iets had laten doen wat men door het Rijk kon

laten betalen.

Het onderste gedeelte van het grote venster is dichtgemetseld omstreeks 1725, toen een verdieping op het doodgravershuis werd gezet. De kapel is er veel donkerder op geworden. In 1925 is het glas vernieuwd. De gothische tracering zal wel zijn uitgebroken bij de werkzaamheden van 1725.

Tegen de zuidmuur ligt de grote met wapens versierde zerk van de familie Boreel. Of zich daaronder een kelder bevindt weet ik niet, maar de vorm van de zerk zou het doen vermoeden.

Lysbeth Gavenkapel bezit meer belangrijke zerken, zoals die van admiraal Gillis Schey, die zijn leven lang gevaren heeft, in talrijke zeeslagen heeft meegevochten, maar die oud en welbedaagd zijn natuurlijke dood stierf; daarom kreeg hij geen monument, en kwam de kostbare zerk voor rekening van de familie. Praalgraven waren alleen voor de gevallenen.

Er liggen in de kapel ook een paar belangrijke grafstenen die uit andere gedeelten van de kerk afkomstig zijn.

De gaten in de muur bij het monument voor Van der Hulst dateren uit de oorlog, toen de praalgraven ingepakt waren. Na de oorlog is de verpakking weggenomen, maar er is niets gerepareerd.

De muurzuil met kapiteel tussen Lysbeth Gavenkapel en Huiszitten-kapel zou ik op begin 16de eeuw schatten. Er zijn in de administratie geen gegevens over te vinden.

B. Bijtelaar

18-6-1970.

Huiszittenmeesterskantoor en huis van de doodgraver van de Oude kerk.

Verbouwingen in 1 6 1 1.

(Daar uit die tijd geen rekeningen bewaard gebleven zijn, is onze enige bron het uitgiftboek van de Oude kerk. Verder kunnen we de loterijprent van 1558, de gravure van Claes Jansz.Visscher en de gravure van N.Visscher naar de tekening van P.H.Schut met elkander vergelijken.)

1611

19 april. Den 19 april door Benjamin betaelt 1) van arbeytsloon an syn huis ende steen bycken te samen f.16.10.8

26 " Den 26 april betaelt van Benjamins huis te heygen/ en arbeyden ende andere ongelden na luit de rekening van van de coster tsamen bedragende f.61.1.4

Den 26 april van pueyn of te dragen om opt kerckelant te brengen f.3.5.--

3 mei Den 3 may an de coster betaelt van kalck en sant f.28.6.--

31 " Den 31e voor ongelt opt Huijssitten Cantoor, calck ende arbeytsloon f.47.10.--

An de vyselaer betaelt van de graeffemaeckers huys te rechten f.11.11.--

7 juni Den 7e Juny voor arbeyts an de graffemaeckers huys, de tymmerman met een jonge f.12.12.--

Den 7e voor 9 bladen waechenschutten f.6.15.--

12 juli Den 12e voor een wenteltrap in de graeffemaeckers huys f.9.12.--

1) Benjamin was de doodgraver.

* de posten betreffende het opsitten konden worden weggelaten.

Overgenomen uit: Mej.B.Bijtelaar - Uittreksels van archieven, bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn.- 30-6-1952.

Uitgiftboek

blz.32 1-3-1588 1 Marty bet. Jan claesz. graeffmaecker voer hout tott hett noorder portaell/ van arbeytsloen/ ende 2 graven wt te houwen te samen f 14.-.-.

Jan Claesz. was de doodgraver; hij wordt in de boeken van de Oude Kerk dikwijls "onse graeff" genoemd.

blz.36 4-9-1601 Den 4 september betaelt door benjamin van een balck om onder de nieuwe stoel te maken en van sleepen tsamen f. 11.-.-.

Benjamin was een doodgraver.

blz.53 4-11-1681 aen Lambert van de Pol Mr.Metselaar volgens rek. F. 220.4.4./ ydem voort besteck van Gr. huysie met de muur F 274.-.-.

Aen Adriaen de Jonge Mr.Timmerman volgens Rek. F. 289.13.12 / noch voort besteck van Gr. huysie F. 228.-.-.

Dit betreft het huis naast de Kerkmeesterskamer; niet onmogelijk is er in 1681 een verdieping opgezet.

blz.55 Huizen aan de Oude Kerk volgens een opgave uit het jaar 1695, in boek 14 O.K., in het archief van de Nieuwezijds Kapel.

Huijsen sonder huijr bewoont.
Eerstelyck door suppoosten ofte kerck-Bedienaers:
Een huys en erve op 't kercxspleyn t.suyden (?) de kerck voor de Graefmaecker getekt no.4. (thans nº 23).

blz.70 Uit een verslag van de onderhoudswerken begonnen Anno 1844 den Eersten Maart.

8e. Zijn er zes deuren, die van bijzondere woningen buiten aan de Kerk gelegen, binnen dezelve uitkwamen en geen nut deden toegemetseld,(enz.)

Overgenomen uit: Mej.B.Bijtelaar - Verschillende bijzonderheden uit de 19de eeuw - 19-3-1968

Uit de notulen van kerkmeesters (Arch.Herv.Gem.).

2 november 1811, 9 en 16 november en 14 december 1811. Uit deze notulen blijkt dat de doodgraver in die tijd niet door een deur in zijn huis in de kerk kon komen; dat de graven in den regel 's nachts gemaakt werden, en dat de omwonenden klaagden over het lawaai en het gebons op de kerkdeur.

4 mei 1843: 'Antwoord van de 4de klasse van het Kon.Ned.Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, dat de monumenten van Sweers en Van der Zaen worden in orde gebracht'.

1 augustus 1844 De minister van Binnenlandse zaken heeft het K.I. gelden aangewezen voor de monumenten van Sweers en Van der Zaen. De leden L.Royer en Buchler zijn door het K.I. benoemd. Het werk is 22 juli begonnen.

5 februari 1868 Er zal worden aangevraagd om de monumenten weer van rijkswege schoon te laten maken, zoals vroeger al eens was gebeurd.

10 juli 1882 (Opzichter) Van der Kolk heeft de marmeren monumenten laten afzepen en door de timmerman herstellingen laten verrichten. Kerkmeesters achten dat niet juist, want zulke werkzaamheden komen, zoals reeds meer gebeurd is, voor rekening van het Rijk.

Uit de notulen van de Bouwcommissie

3 september 1891. De gevel links van de toren is ingevoegd; men is nu bezig met de rechterzijde.

24 juni 1887. Drie nieuwe treden moeten gemaakt worden in de stoep van Blindenbach (Bewoonde perceel Oudekerksplein 23). Tegelijk wordt de gevel geschilderd.

1 april 1932. Opmeting van het huis van Jansen (Oudekerksplein 23). Het is mogelijk een WC te maken naast de kerkmeesterskamer, kosten begroot op f 1350,-. (Die WC is er pas gekomen in 1944).

8 september 1937. 'Er moeten ongebruikte schoorstenen gesloopt worden bij Jansen, boven de Kerkmeesterskamer en andere'.

8 oktober 1937. Verder zijn er 23 schoorstenen gesloopt.

4 oktober,1940. De opzichter Van Iperen kwam gereed met opmeten en in teekening brengen der uitloodingen en waterpassingen. De Doopkapel bleek er slecht aan toe, als verzakt, gescheurd en los metselwerk. De 2 wapenborden zullen buiten de kapel worden opgehangen.

6 september 1946. Prijs gevraagd aan de fa.J.Beisterveld te Utrecht voor het vernieuwen van plusminus 100 m^2 leien dak boven de Elisabeth Gavenkapel en de zuidelijke zijbeuk. Deze gaf op met prima Iersche leien in zoogenaamde Rijnafdekking f 16,- de m^2 hetwelk wordt geaccepteerd.

8 oktober 1946. Beisterveld heeft 3000 leien aangevoerd.

1 november 1946. Beisterveld is begonnen aan de Elisabeth Gavenkapel.

6 december 1946. Het leiwerk boven de El.Gavenkapel en Doopkapel door de firma Beisterveld kwamen gereed. De onderkant van de kap bij Jansen & Co. is met hardboard bekleed voor ieder f 45,- kosten.

24 september 1947. Beisterveld vernieuwde het groote noorder dakschild van de zuider zijbeuk als Maasdak van Iersche leien met koperen haken, groot 340 m^2 à f 15,-.

Overgenomen uit: Mej.B.Bijtelaar - Huizen aan de Oude Kerk - 54ste Jaarboek Amstelodamum 1972.Div.blz.

Allicht hebben er van begin af aanbouwen tegen de kerk gestaan, al zou het alleen maar de sacristie zijn geweest. De pastoors hebben voorzover bekend nooit aan de kerk gewoond, en de kosters evenmin, zolang de kerk in Rooms-Katholieke handen was. Wanneer het eerste doodgravershuis en de eerste kerkmeesterskamer werden gebouwd, is niet vast te stellen.

Het begraafboek deelt mede, dat tegen de kerk een drietal huisjes stonden die verhuurd werden aan een schoenlapper en een houtzager; de schoenlapper had een lindeboom voor zijn huis staan, en de houtzager had bovendien een werkplaats tegen de oprit van de brug, dus eigenlijk niet aan de kerk; het huis van de doodgraver schijnt vanouds een dienstwoning geweest te zijn.

Op de loterijprent zien we alleen de huizen aan de zuidzijde van de kerk: dat zijn: het huis van de doodgraver, het in 1497 gebouwde kantoor van de Huiszittenmeesters, en het zuiderportaal met de librije en de IJzeren Kapel.

Met behulp van de kasboeken en het Memoriaal van de Oude kerk kunnen we vaststellen welke aanbouwen zich aan de Oude kerk bevonden omstreeks het jaar 1600:
aan de zuidzijde het doodgravershuis, het Huiszittenmeesterskantoor, zuiderportaal, kamer van de Diakonie (voormalige librije) met daarboven de IJzeren Kapel; een werkloods die verhuurd was aan een zekere Roelof Willemsz.; een afdak voor ladders en brandhaken; de voormalige sacristie waarin nu het kantoor van de Commissarissen van Huwelijkse zaken, en de Consistoriekamer, tevens ontvangkamer bij huwelijksinzegeningen;

Er is een prent van P. H. Schut en N. Visscher, waar men mensen langs de Oude kerk ziet wandelen, gekleed volgens de mode van 1660 tot een eindje na 1670, en dan valt er geen spoor van het kerkhof meer te bekennen; de kerkhofmuren zijn afgebroken en rondom de kerk is bestrating. Wat in de grond rustte werd niet geruimd. Voortaan sprak men niet meer van Oudezijdskerkhof, maar van Oudekerksplein, al zal menigeen vreemd hebben opgekeken dat de steeg aan de noordzijde van de kerk ook al plein heette.

Het is te begrijpen dat de sluiting van het kerkhof de kerkmeesters op de gedachte bracht om de huizen aan de kerk te vergroten of te verbeteren. Er kwam nu immers meer ruimte, en men kon een hogere huur voor de huizen bedingen nu er niet meer bijna vlak voor de deur werd begraven.

Onze volgende gegevens dateren van 1681, dus vijftien jaar later. Toen tekende Justus Vingboons een plattegrond van de kerk met alle aanbouwen. We zullen deze plattegrond maar eens vergelijken met de hiervóór genoemde gegevens van omstreeks 1600, en weer beginnen aan de zuidzijde:

Het doodgravershuis is verbouwd en een stuk gerieflijker geworden; het kantoor van Huiszittenmeesters is in 1611 vergroot en steekt nu meer vooruit; bovendien is er een hek voor gezet; het zuiderportaal heeft er een hoeksteunbeer bij verspeeld; de zwaar getraliede afsluiting van de librije, later kantoor van de Diakonie, is vervangen door een rondboogvenster met kleine ruiten; voor de Sint Sebastiaankapel bevindt zich een bergruimte onder een afdak; dan volgt de voormalige sacristie, en op het terreintje ervoor zijn twee winkelkastjes gebouwd, waarvan één met een kleine woning.

Vier jaar later kwam de doodgraver, Dirk van Voorst, te sterven. Zijn opvolger was Willem Raecx. Hij schijnt een beschaafd en ontwikkeld man te zijn geweest; in de begraafboeken valt zijn prachtig handschrift onmiddellijk op. Daarbij toonde hij een levendige belangstelling in wat bij het ruimen van een graf aan oude funderingen voor den dag kwam, en daaromtrent werd allerlei in de grafboeken aangetekend. We hebben er bij de restauratie groot nut van gehad om een reconstructie-plattegrond van de aan de tegenwoordige hallenkerk voorafgaande basiliek te maken.

Willem Raecx is blijkbaar kort na zijn indienststreding begonnen met bij de kerkmeesters aan te dringen op verbetering van zijn woning. Om te beginnen kreeg hij '2 Engelsche ramen in de seykamers met best frans glas beglaast', verder glazen boven de deur en in 'de groote kookke' (dat was dus de keuken in het sousterrain) en boven de pomp. Bovendien werden '2 glaase in de postelynkas verloot 46 voet.' Dat moet dan een grote glazenkast zijn geweest met twee deuren en misschien een verhoogd middenstuk; behalve porcelein zal er ook koper en tin in hebben gestaan.[1]

De 'Engelsche ramen' waren schuiframen met kleine in houten roeden gevatte

---

[1] De rekeningen en kwitanties van de kerk, ingebonden in dikke banden, en bewaard van 1678 tot 1780, leveren een grote hoeveelheid gegevens op aangaande verbouwingen en reparaties, zowel aan de kerk als aan de huizen. (Alles in het archief van de Hervormde Gemeente.)

× 1729

61

ruitjes; ze hebben de kruiskozijnen met glas in lood verdrongen.

Er worden ook gekleurde tegels vermeld: 'paarse Jerusalemsveeren' en 'rooseblaaden.' Dat kunnen smalle randtegels zijn geweest voor een lambrizering.

Verder is er behangsel van tafzijde aangeschaft; dat zal mooi gestaan hebben bij de porceleinkast.

Voor het ogenblik zullen Raecx en zijn vrouw tevreden gesteld zijn geweest, maar het vervolg van de geschiedenis wijst erop dat ze gebrek aan ruimte kregen. Nu is dat wel te begrijpen, want de doodgraver moest een kamer als kantoor gebruiken, en sedert kerkmeester Listingh in de tweede helft van de 17de eeuw de administratie van de kerk voor die tijd model had ingericht, en er ongeveer 2000 graven te exploiteren waren, groeide de papierwinkel met de dag, en er mocht niets weggedaan worden met het oog op eigendomsrechten, achterstallige verhogingskosten, vernieuwing van zerken enz.

In 1734 is het er eindelijk van gekomen: er werd een verdieping op het huis gezet. Willem Raecx schijnt zo lang in de rommel te zijn blijven wonen, want we lezen niet dat hij tijdelijk elders onderdak gebracht is. Hoe het huis er na beëindiging van de werkzaamheden uitzag toont ons H. P. Schouten in zijn aquarel van 1778. De ramen hebben kleinere ruiten dan de tegenwoordige, en de onderste helft is van luiken voorzien. De stoep staat als bij de meeste Amsterdamse grachtenhuizen, evenwijdig aan de gevel. Het was op zichzelf beschouwd een aardig burgerhuis geworden; alleen had het niet tegen de Oude kerk moeten staan. Want het halve venster van Lysbeth Gavenkapel was dichtgemetseld moeten worden, en het huis was te hoog in verhouding tot de kerkgevels. Wie weet of de kerkmeesters ook al bedenkingen hadden gekoesterd, en dat het daarom na de aanstelling van Willem Raecx vijf jaren duurde eer ze tot verbouwing overgingen.

Willem Raecx was in 1762 overleden. Zijn opvolger als doodgraver heette Jan Middelboer, en hij heeft evenals zijn voorganger in het grafboek opgetekend wat hij aan oude funderingen vond bij het ruimen van graven. Hij heeft echter niet zo lang gediend als Willem Raecx: op 11 april 1770 is hij begraven in graf 25 van de Huiszittenkapel, even om de hoek van de deur die van uit zijn woning in de kerk uitkwam.

Zijn opvolger was Hendrik Fabricius. Voor hem werd onmiddellijk de keuken in het sousterrain opgeknapt. Ter plaatse is nog goed te zien hoe alles in zijn werk is gegaan, ook al is de vooruitstekende schouw in de 19de eeuw weggebroken. Er is een grote stookplaats gemaakt met opzij een ruimte waar vermoedelijk turf en hout kon worden opgeslagen, en er is een soort troggewelf gemetseld, versterkt met ijzer. Een wijd rookkanaal voerde naar de schoorsteen op de woonverdieping. Aan de rechterkant van de schouw was een ruimte die blijkbaar gediend heeft als bedstee voor de meid. Niet fris, maar wel warm.

Verbazend hoe royaal men met marmer was. De keuken kreeg een vloer van marmeren plavuizen, drempels, plinten en een aanrecht van $9^3/_4$ voet lang en 23 duim breed.

In de volgende jaren werd het nog mooier: zes stuks marmeren platen voor de lambrizering in de gang, met marmeren vloerstenen, plinten, drempels, neuten. Verder werd er gemaakt 'een ouil de beuf en toebehooren.' Waar mag dat oeil de boeuf gezeten hebben? De enige plaats lijkt ons een ovale nis met console en eenvoudig stucwerk boven de deur die toegang gaf tot de kerk. De console lijkt zeer geschikt om er een lampje op te zetten, maar het ovaal kan nooit open geweest zijn met glas erin, want men kon daar moeilijk de kerkmuur doorbreken: er zat een zware stenen waterlijst achter.

In 1776 levert de weduwe van Christiaan Hannes '69 el gedrukt behansel by de dootgraver' voor *f* 34 en 10 stuivers. Van dat behangsel is geen spoor meer gevonden; wel weten we dat na het overlijden van Willem Raecx zijn kinderen twee kamerbehangsels voor *f* 50.— overdeden aan koster Abeleven. Toen de koster in 1782 gestorven was, namen kerkmeesters voor *f* 50.— behangsel over van de weduwe. Die behangsels zullen dus in de kosterij gebleven zijn, en waarschijnlijk zijn ze nog in bezit van de kerk, al zullen ze bij de afbraak van de kosterij niet geheel ongehavend van de bouwvallige binnenmuren gekomen zijn.

De schilder Pieter Verhagen heeft in het voorjaar van 1776 bij de doodgraver geschilderd, en wel binnenshuis, want hij gebruikte menie, grondverf en 'beste verf met barleyns blauw 14 pont à 12 stuivers and' kamer.' Het gebruik van Berlijns blauw doet vermoeden dat het houtwerk is geschilderd in dezelfde blauwgroene modekleur, waarmede in de jaren 1755 en 1756 het gewelf van de kerk was geverfd; dan is er namelijk ook sprake van Berlijns blauw.

Uit de rekening van de loodgieter over 1778 blijkt dat er aan het doodgravershuis een pothuis was.

Dan is het voorlopig uit met de gegevens uit de kerkrekeningen; na 1780 volgt er een tijdperk waarin geen rekeningen meer bewaard worden; we krijgen de indruk dat de laatste generatie kerkmeesters uit het regentenbewind er niet zoveel tijd meer aan besteedde, en minder accuraat was dan vorige geslachten.

Er is kort na 1780 nog wel gewerkt aan het doodgravershuis; dat bewijzen de fraaie grijs marmeren schoorsteenmantel in de woonkamer, en ook de stucplafonds. In al hun eenvoud vertonen ze toch de kenmerken van het laatste kwart der 18de eeuw.

Intussen waren gedurende een grote opknapbeurt in de jaren 1844 en 1845 niet minder dan zes deuren in de kerk dichtgemetseld; ze gaven toegang tot huizen aan de kerk, die bewoond werden door deurwaarders en plaatsbewaarsters. Maar in de loop van de 19de eeuw is het aantal 'kerkelijke bedienden' dat aan de kerk woonde, gaandeweg verminderd.

Einde 1865 een belangrijke verandering: het begraven in de kerken is definitief afgelopen. Maar de doodgraver (hij heette nu deftig 'ontvanger der begrafenissen') is pas per 31 maart 1867 ontslagen.

De laatste doodgraver was C. F. Smith; we komen hem in de administratie niet tegen als huurder van een huis aan de kerk. Het was met de begrafenissen al een stuk minder geworden; Hendrik Fabricius had nog volop werk gehad; zijn opvolger D. Mulder had het niet zo druk meer, zodat na zijn overlijden omstreeks 1838 de werkzaamheden waren opgedragen aan de onderkoster. Smith schijnt slechts enige jaren in functie te zijn geweest. Het vroegere doodgravershuis bracht voortaan *f* 500,— huur per jaar op. Omstreeks die tijd zijn de ramen veranderd: er kwamen grotere ruiten, en nieuwe luiken, die de gehele glasoppervlakte bedekten.

~~bruiken als wijklokaal.~~ Het vroegere doodgravershuis kreeg in 1897 een nieuwe bewoner; bij die gelegenheid werden o.m. drie nieuwe stoeptreden gemaakt. Vermoedelijk heeft de stoep de gedaante gekregen die ze nu nog bezit: haaks op het huis inplaats van evenwijdig aan de gevel, zoals we op oude prenten sedert de tweede helft van de 17de eeuw kunnen zien.

~~aan de andere zijde van de toren zijn heel wat beter bewaard gebleven.~~ Huis nummer 23, het vroegere huis van de doodgraver, is zijn luiken kwijtgeraakt en dat is jammer; bovendien is bijna al het marmer uit de tijd van Hendrik Fabricius verdwenen; de behangsels en de porceleinkast zijn ook weg; aan de keuken was geen greintje van de vroegere gezelligheid meer te bekennen. Eigenlijk kan men zeggen dat na 1920 en na het vertrek van architect Posthumus Meyjes de ontakeling van de huizen begon, om van de kerk maar te zwijgen.

~~De stal voor de Collegekamer werd in 1929 gesloopt wegens bouwvalligheid; ook hier kwam een schutting te staan.~~ Dat in 1937 niet minder dan 23 schoorstenen gesloopt werden, kan geen verlies worden genoemd; er kwamen kleinere exemplaren en pijpen in de vorm van een schuin omhooggerichte T. Er waren trouwens altijd klachten geweest over het slechte trekken van de kachels, doordat de hoge kerkmuren en de toren de wind tegenhielden; vandaar de ontsierende lange schoorstenen die men op oude afbeeldingen van de Oude kerk ziet.

In 1940 kwam er oorlog; reparaties werden tot een minimum beperkt. Oudekerksplein 17 krijgt een nieuwe gemetselde schoorsteen, en in 1944 wordt op het terrein van huis no. 23 een toilet gemaakt dat van de kerk uit toegankelijk is.

Overgenomen uit: Mej.B.Bijtelaar - Huizen aan de Oude Kerk, blz. 23 en 26 - 15-6-'71. Restauratiebureau.
blz. 23 eerste stuk: 10-3-1971.

Eerste vermelding doodgravershuis in het zgn. Memoriaal van de Oude Kerk, dat begint op 12-10-1582.

fol.9. Huijsen die niet verhuert woorden, ende dese oude kercke toecomende, te weeten een voor die graefmaker op het suijder kerckhof;

In 1877 wilden kerkmeesters de huren verhogen en lieten daartoe de woningen taxeren door een paar makelaars. De taxatie viel nogal aan de hoge kant uit, en dus gingen de huurders protesteren. Heel interessant, want zo komt men tenminste iets te weten.

Het duurste huis was Oudekerksplein 23, het voormalige doodgravershuis. In 1877 werd het bewoond door C.van Zijp voor f.500,- per jaar. De taxatie was f.650,-, en daar had Van Zijp uiteraard geen zin in. Hij klaagde dat de kamers zo tochtig waren en hij dikwijls last had van een rokende kachel, de gewone klacht van bewoners van huizen tegen een kerk. Verder had hij het niet begrepen op de smid aan de overkant, die 's morgens vroeg al met zijn lawaaiige arbeid begon, en wanneer de smederij sloot, verschenen er andere lieden op het plein, die nachtrumoer veroorzaakten. Tenslotte werd hij het met kerkmeesters eens op f.600,-.

In december 1920 kreeg een van de huizen een T - schoorsteen, een poging om de kachel beter te laten trekken zonder een ontsierende hoge schoorsteen nodig te hebben. Het huis no.23 was in die tijd bewoond door een glas-in-loodwerker, met name J.Jansen; in 1922 had hij een ~~een~~ schoorsteenbrand, maar dat schijnt nog goed afgelopen te zijn. Jansen heeft heel wat reparatiewerk verricht aan de glazen van de Oude en de Nieuwe kerk, maar eigenlijk glasschilderwerk heeft men hem niet opgedragen.

Overgenomen uit: Mej.B.M.Bijtelaar - Lysbeth Gavenkapel in de Oude Kerk - 63ste Jaarboek Amstelodamum, 1971; blz. 42-43

zijn sterk verweerde witte stenen wel zeer oud en eerbiedwaardig blijven uitzien, maar in ieder geval goed geconserveerd.

Wat dan ook het doel van restauratie is.

* * *

Priesters die de vicariën op het Verrijzenisaltaar hebben bediend:

Pieter Egberts., overleden 1514. Meynaart Jacobsz., 1514-1515. Claes Claesz. van Luythuzen, overleden 1535. Allert Jacobsz., 1535-1540. Hillebrand Simonsz. alias Moen, 1540-1451. Frans Praech, 1542-1543. Reynier Willemsz. van Naerden, benoemd voor het jaar 1543-1544, maar waarschijnlijk in 1543 overleden. Claes Jansz., 1543. Jan Pietersz., overleden 1570. Jan Nanningsz., 1570-1571.

De laatste opgave is van proost Zaffius, bij zijn kerkvisitatie van 1571. Dan zijn er twee vicarieën elk van vier missen per week te bedienen; de beide vicarissen zijn meester Jan, vroegere pastoor van Broek in Waterland, en meester Claes, vroeger organist van de Nieuwe kerk.

Deze meester Claes is dan dezelfde als Claes Jansz., die reeds in 1539 als organist vermeld wordt, en die overleden zal zijn in 1573 of 1574. Hij moet een goed musicus geweest zijn, en heeft zich bijzonder geïnteresseerd voor de kerkzang. Blijkbaar heeft hij op zijn oude dag het spelen eraan gegeven. Zijn opvolger in de Nieuwe kerk was een leek, Willem Aertsz.; hij heeft de Alteratie meegemaakt, maar is organist van de Nieuwe kerk gebleven.

Min of meer bekende personen in Lysbeth Gavenkapel begraven:

Graf no.	Begraafdatum	Naam en kwaliteit
16	1505	Mr. Willem Andriesz., burgemeester.
15	dec. 1515	Lysbeth Jansdr. van Outshoorn, stichteres van de kapel.
15/16	sept. 1519	Cornelis Jansz. Vlaming (van Outshoorn), burgemeester.
3	na 1524	Heer Jacob Evertsz., altarist.
28	na 1532	Derk Corsten Albertsz., schepen en raad.
24-26	na 1565	Pieter Willemsz. Cantert, burgemeester.
31	13-5-1632	Dr. Gerrit de Rijck, bekend arts.
6-7	25-6-1666	Abraham van der Hulst, vice-admiraal.
47-48	29-8-1673	Isaäc Sweers, vice-admiraal.
13-14	19-2-1684	Ds. Gualterus Bodaen.
26-27	20-6-1703	Gillis Schey, vice-admiraal.
29-30	27-8-1727	Willem Boreel, gewezen ambassadeur te Parijs.

Graf no.	Begraafdatum	Naam en kwaliteit
47-48	11-11-1732	Isaäc Sweers, commandeur.
29-30	13-9-1738	Jan Jeronimus Boreel, schepen.
44	15-1-1754	Daniel Raap, een der aanvoerders van de Doelisten in 1747.
28	8-4-1756	Ds. Johannes Schleifenbaum 'geref. predikant te Naijla in het Markgraafschap Bareith.'
45	24-1-1758	Stephanus Reuvecamp, chirurgijn.
25	19-10-1758	Ds. Johs. Costard de la Moraisière.
47	13-6-1777	Mr. Isaäc Sweers, raad, schepen en hoofdschout.
23	26-3-1823	Joannes Ignatius de Marel, R.K. priester.

Ter herinnering:

In 1955 is de Oude kerk losgemaakt van het vermogen der Ned. Hervormde Gemeente, en overgedragen aan de Stichting de Oude kerk te Amsterdam. Die overdracht geschiedde op 25 mei, en in de daaropvolgende week werd een begin gemaakt met de restauratie. Architect is prof. ir. C. Wegener Sleeswijk, en adviseur architect D. Verheus. De laatste is belast met de restauratie van de Nieuwe kerk, waarbij dan prof. Wegener Sleeswijk als adviseur optreedt. Voorjaar 1971 werd een rijk geïllustreerd boekje uitgegeven, getiteld 'vijftien jaar restauratie in de Oude kerk te Amsterdam/ vondsten en rekonstrukties/ Ir. C. Wegener Sleeswijk.' De eerste twee zinnen luiden: 'De restauratie van de Oude kerk te Amsterdam is nog niet voltooid. Ongeveer een derde deel van het werk is nog niet klaar.'

Wel, dan beginnen we met frisse moed aan het laatste derde deel van de restauratie!

Overgenomen uit: Prof.Dr.J.J.M.Timmers - Symboliek en Iconographie der Christelijke Kunst - 1947

2119.

JOHANNES BAPTISTA, JOHANNES DE DOPER (24 Juni)

Johannes de Doper, de voorloper van Christus, was een zoon van de priester Zacharias en van Elisabeth. Op ongeveer 30-jarige leeftijd trad hij in de woestijn van het Jordaan-dal als boeteprediker op en doopte hen, die hem aanhoorden. Ook Christus liet zich door Johannes dopen en deze noemde Hem het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt. Toen hij het waagde de zondige verhouding van Herodes Antipas met Herodias te laken, werd hij gevangen genomen. Herodias wist met list te bewerken, dat hij kort daarop onthoofd werd.

Johannes de Doper wordt voorgesteld als de asceet en boeteprediker, gehuld in een kemelharen kleed. Gewoonlijk draagt hij een kruisstaf, waaraan een banderol met de woorden : Ecce Agnus Dei ; of hij wijst op het Lam Gods, dat hij op de arm draagt. Ook komt hij voor als jongeling of als kind en draagt dan steeds het kruisvaantje.

Johannes de Doper is een zeer geliefde figuur in de Italiaanse kunst, waar hij vrijwel steeds als jongeling met het kruisvaantje wordt afgebeeld. Wij herinneren aan de werken van Donatello, Leonardo da Vinci, Ghiberti, Benedetto da Majano, Raffael en vele anderen.

Vooral in de Duitse kunst komt hij veelvuldig voor, terwijl hij met beide handen een discus voor de borst houdt, waarop het Lam Gods afgebeeld staat. Overigens wordt hij op deze wijze reeds voorgesteld aan de Cathedra van Maxentius.

Van Eyck hult hem op de buitenzijde der Gentse polyptiek in een ampel gedrapeerde mantel. Hij wijst op het goddelijke Lam, dat hij op de arm draagt. Verder komt hij voor bij Geertgen tot St. Jans (Berlijn), Gerard David (Museum, Brugge), Memling (Nat. Gallery, Londen), de Meester van Flémalle (Prado, Madrid), Dirk Bouts (Pinakothek, München).

De naakte St. Johannes Baptist van Rodin sluit waardig aan bij de werken der grote beeldhouwers van de Renaissance. Zie ook afb. 133.

Het zij ons vergund ten slotte hier enkele versregels aan te halen van de 13de-eeuwse dichter Guy de Basoches uit diens hymne De Natali S. Johannis Baptistae :

...lux solem praecessisti,
odor florem praevenisti.

Gij gingt gelijk de glans aan de Zon vooraf, gelijk de geur aan de bloem.

2124.

JOHANNES DE EVANGELIST

Johannes was een zoon van Zebedeus en Salome en de jongere broeder van Jacobus Major. Als Christus' meest beminde leerling rustte hij aan de borst van de Meester tijdens het Laatste Avondmaal. Vanaf het kruis schonk Jesus hem Maria tot moeder. Hij werkte na 's Heren Hemelvaart met Petrus in Samaria en Jerusalem. Later zou hij naar Klein-Azië gegaan zijn, om vanuit Ephese de omliggende Christen-gemeenten te leiden. Verder zou hij onder Domitianus te Rome, ante Portam Latinam, in kokende olie gemarteld en vervolgens naar het eiland Patmos verbannen zijn, waar hij zijn Openbaring schreef. Onder Nerva keerde hij naar Ephese terug, schreef er het vierde Evangelie en de diverse bewaard gebleven brieven. Hij stierf hoogbejaard omstreeks het jaar 100.

In de Christelijke kunst van het Westen, in tegenstelling met die van het Oosten, wordt Johannes bijna steeds jeugdig en zonder baard afgebeeld ; slechts wanneer de nadruk gelegd wordt op zijn hoedanigheid als Evangelist, komt hij ook als grijsaard voor. De adelaar is dan zijn attribuut. Als Apostel houdt hij een kelk in de hand, waaruit een slang omhoog kronkelt. Daarnaast wordt hij nog voorgesteld als de visionaire schrijver der Apocalyps. Johannes draagt, bijzonder wanneer hij onder het kruis staat, een rood kleed. In een enkel uitzonderingsgeval heeft hij het olievat als attribuut.

Voor de adelaar als attribuut van de Evangelist Johannes, zie nº 1984. De kelk is afkomstig van een apocrief verhaal, dat ook in de Legenda Aurea is opgenomen. De heidense opperpriester van Ephese, Aristodemus, zou verklaard hebben te zullen geloven, wanneer de Apostel een giftige drank zou drinken, zonder daarvan schade te ondervinden. Dezelfde drank werd eerst te drinken gegeven aan twee ter dood veroordeelden, die onmiddellijk stierven. Johannes echter maakte het kruisteken over de beker en dronk het vergift daarna uit zonder nadelige gevolgen. Molanus tracht het attribuut te verklaren uit Matth. 20, 23.

Als Evangelist met baard schildert hem o. a. Fra Angelico in de kapel van Nicolaas V in het Vaticaan. Als zodanig zien wij hem ook vrijwel steeds in de vroeg-

Overgenomen uit: Winkler Prins Encyclopaedie, 11 de deel, 1951, blz.33

HULST, Abraham van der, Nederlands vlootvoogd (Amsterdam 11 Apr. 1619 - bij Noord-Voorland 12 Juni 1666), nam als kapitein bij de Admiraliteit van Amsterdam deel aan de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654), tijdens welke hij zich vooral in de slag bij Terheiden (1o Aug.1653) onderscheidde als vlaggekapitein van Witte Cornelisz. de With. In de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) werd hij na zijn heldhaftig gedrag bij Lowestoft (13 Juni 1665) tot vice-admiraal bevorderd. doch hij sneuvelde reeds in 1666 tijdens de Vierdaagse Zeeslag (11-14 Juni). Hij werd in een praalgraf in de Oude Kerk te Amsterdam begraven en o.a. door Vondel bezongen.

Lit.: J.C.de Jonge, Gesch.v.h.Ned.zeewezen, 2de dr., dl I en II (Haarlem 1858-'59); D.F.Scheurleer, Van varen en vechten, dl II (Den Haag 1914).

Overgenomen uit: Winkler Prins Encyclopaedie, 17de deel, 1953, blz.252

Sweers, Isaac, Nederlands admiraal (Nijmegen 1 Jan. 1622 - 21 Aug. 1673), opgeleid tot koopman, vertrok in 1641 als supercarga naar Brazilië, waar hij zich als notaris vestigde.

Tijdens de opstand in 1645 geraakte hij in Portugese gevangenschap. Hij werd naar Lissabon overgebracht, vanwaar hij ontsnapte. Hij begaf zich in krijgsdienst, werd in 1649 adelborst, in 1651 luitenant, in 1652 kapitein en in 1665 schout-bij-nacht. Hij nam deel aan de slagen van de Eerste Engelse oorlog en was in 1665 bij het eskader van De Ruyter, waar hij de opdracht kreeg in zee te blijven om de handelsvloot te beschermen.

In 1666 diende hij als vice-admiraal onder De Ruyter in de vierdaagse zeeslag en onder G.Tromp in de tweedaagse, waardoor hij deelde in de verwijten, welke De Ruyter aan zijn onderbevelhebbers deed na de ongelukkige afloop van die slag. Onder Evertsen nam hij deel aan de tocht naar Chatham, waar hij hielp bij de verovering van de "Royal Charles".

Na de vrede van Breda voerde hij een smaldeel aan tegen de Algerijnen en raakte bij zijn terugkeer uit de Middellandse Zee in conflict met de Engelse vice-admiraal Th.Allen over het strijken van de vlag. In 1672 onderscheidde hij zich in de slag bij Solebay door de branderkapitein Van de Rijn te beveiligen bij het in brand steken van de "Royal James" en de Engelse linie te doorbreken. Hij werd bevorderd tot luitenant-admiraal en belast met het bevel over een afdeling matrozen in de waterlinie eind 1672, doch zijn aanval op het door de Fransen bezette Naarden mislukte.

In 1673 nam hij deel aan de slagen bij Schoonevelt, waar zijn totaal ontredderd schip uit de linie moest wijken en aan de slag bij Kijkduin, waar hij in het heetst van de strijd sneuvelde. Een praalgraf in de Oude Kerk te Amsterdam werd voor hem opgericht.

Lit.: J.C.de Jonge, Gesch.v.h.Ned.Zeewezen, II, 2e dr. (Haarlem 1859); J.C.M.Warnsinck, Twaalf doorluchtige zeehelden (Amsterdam 1941).

Overgenomen uit: Winkler Prins Encyclopaedie, 16de deel 1953, blz.461

Schey, Gilles, Nederlands admiraal (Arnhem 1644-Amsterdam 15 Juni 1703), werd op 12-jarige leeftijd adelborst en kort daarop commandeur der soldaten bij de expeditie tegen de Zweden op Funen (1659). Onder Van Ghent diende hij in 1670 in de Middellandse Zee tegen de Algerijnen. Als kapitein nam hij deel aan de zeeslagen van de derde Engelse oorlog en in 1675 kreeg hij het bevel over de hulpvloot naar Spanje om het eskader van De Ruyter te versterken. In de slag bij Stromboli zonk zijn schip, in die bij de Etna, waar hij de voorhoede commandeerde, moest zijn schip uit de slag worden gesleept. In 1678 commandeerde hij andermaal een hulpvloot naar Spanje, in 1683 verging zijn schip bij Texel in de vloot op weg naar de Sont. In hetzelfde jaar tot schout-bij-nacht verheven commandeerde hij een smaldeel onder vice-admiraal Van Stirum op de Spaanse kust in 1686. In 1689 kruiste hij tegen de Duinkerkers, in 1690 commandeerde hij de voorhoede in de slag bij Bevesiers. In 1691 tot vice-admiraal bevorderd streed hij in het volgend jaar in de slag bij La Hogue. In 1697 werd hij de voornaamste adviseur van tsaar Peter de Grote tijdens diens bezoek aan Nederland. Hij sloeg het verzoek om naar Rusland te gaan echter af en haalde Cornelis Cruys over om in zijn plaats te gaan.

Lit.: J.C.de Jonge, Gesch.v.h.Ned.Zeewezen.

5
Het wapen van de graven van Holland met vier keer het wapen van Amsterdam. Door het glad schaven van het houten gewelf zijn horizontale stroken van de beschildering verloren gegaan. Om de indruk van het geheel niet te zeer te verstoren zijn bij de restauratie lijnen en vlakken voorzichtig aangevuld.

Overgenomen uit: W.Kloek - Gewelfschilderingen in de Oude Kerk te Amsterdam - 1975, blz.10

10

uitvoeriger variant in de Staatsgalerie in Stuttgart 1660 – nog te zien was en werd opgemerkt.

In de achttiende eeuw begint men het gehele gewelf te schilderen. In 1708 kiest men hiervoor een beige-bruine kleur. In 1755 overdekt men dit weer met een blauw-groene laag, die op de aquarellen van H. P. Schouten in het Amsterdamse Gemeentearchief goed te zien is. In 1843 gaat men over op een lichte grijs-groene overschildering. Het effect van die overschilderingen is tweeledig geweest. De schilderingen, die in de vijftiende en zestiende eeuw aan normale slijtage onderhevig zijn geweest, waren in zekere zin goed opgeborgen. Zo konden bijvoorbeeld de *Sint Crispinus en Sint Crispinianus* en de *Inwijding van Sint Maarten* opvallend gaaf te voorschijn worden gebracht. Aan de andere kant werden de schilderingen soms ernstig beschadigd doordat men, toen de afdekkende verflagen ze aan het oog onttrokken, verrotte planken door nieuwe verving. Of de gewelven werden, wat in twee gevallen is voorgekomen, gladgeschaafd, met alle gevolgen vandien. Waar op die manier hele stukken gewelfbeschot verloren zijn gegaan, moet helaas veel aan het verbeeldingsvermogen van de toeschouwer worden overgelaten.

De Oude Kerk telde voor de Alteratie een groot aantal altaren. Zo hebben tegen de zuilen die het middenschip van de zijbeuken scheiden, altaren gestaan en het onderzoek van mejuffrouw B. Bijtelaar, archivaris van de Oude Kerk, heeft aangetoond dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de verschillende altaren en de erboven gelegen beschilderingen van gewelfvelden. De eerste schildering in de zuiderzijbeuk, gerekend vanaf de kant van de toren, stelt *Sint Jan Evangelist* voor. De schildering kwam zo summier onder de latere verflagen te voorschijn, dat we zonder de wetenschap dat aan de voet van de eerste zuil een altaar aan Sint-Jan Evangelist was gewijd, deze apostel maar met moeite zouden hebben herkend. Toch is de schrijver van de Apocalypse herkenbaar aan zijn attribuut, hier niet het boek of de engel, die hij als één van de evangelisten met zich voert, maar de kelk, die hij meestal in de hand heeft wanneer hij als afzonderlijke heilige voorgesteld is. Volgens een niet-bijbelse overlevering die beschreven is in de Legenda Aurea, de door Jacques de Voragine samengestelde verzameling heiligenlevens, zou Johannes het drinken van de gifbeker door het geloof overleefd hebben. Bij duidelijker voorstellingen van dezelfde heilige is dan ook de in de kelk kronkelende slang te zien. Het altaar werd reeds in 1391 gesticht door de rijke en vrome burger Vrancke Dircksz en ook later, tot aan de Alteratie, bleef de verzorging van het altaar in particuliere handen. Blijkbaar werden ook particulieren in staat gesteld de gewelven met de beeltenis van de patroon van hun altaar op te sieren. Helaas is de schildering in een zodanige staat tot ons gekomen dat over datering en stijl weinig te zeggen valt.

De reeks schilderingen in de zuiderzijbeuk wordt voortgezet met wat we eigenlijk wel de

zij waren de medestichters van het Provenhuis te Alkmaar in 1540

ca 1540!

14/cat. 133
Maarten van Heemskerck. *Portretten van Andries Willemsz. van Sonnevelt, genaamd van Oudshoorn, en Wilhelmina Paling*, ca. 1545. Paneel, 108 x 80 cm elk. Stedelijk Museum, Alkmaar (bruikleen van de Stichting Provenhuis Paling en Van Foreest)

Heemskercks portretten, het schoonheidsideaal en de menselijke ambitie

Maarten van Heemskerck is erin geslaagd zijn portretten uit die jaren de plastische levendigheid mee te geven die ook zijn overige werk kenmerkt. De energiek geschilderde en krachtig gekarakteriseerde portretten van de stichtersgroep[130] in het *Passie-drieluik* (afb. 109) hebben al laten zien, hoe goed zijn portretten aansluiten bij zijn geagiteerde stijl. Overigens is het portret van Joris van Egmond, de Utrechtse bisschop en mecenas, één van de minst gelukkige uit de lange reeks portretten die van hem bekend zijn.[131] De integratie van de bisschop als stichtersfiguur in het geheel heeft Heemskerck sterker bezig gehouden dan diens individuele karakterisering.

Gelukkige voorbeelden van zijn portretkunst zijn de *Portretten van Andries Willemsz. van Sonnevelt en Wilhelmina Paling* (afb. 114), waarin Heemskerck door nadrukkelijke gebaren, een levendige belichting, enkele sterke kleuren en fraaie details zijn eigen stilistische kenmerken wist te verenigen met het treffend weergeven van de persoonlijkheid van de geportretteerden.

Waar Heemskerck bij het gebonden karakter van de portretkunst zijn eigen stilistische signatuur al zo sterk heeft laten meespelen, daar vraagt men zich af hoe hij bij een vrijer onderwerp met het begrip schoonheid is omgegaan. De vraag is misschien wat academisch, want voor Heemskerck moet de ware schoonheid hebben gelegen in de gepaste weergave van het onderwerp. Zijn idealen als schilder heeft hij kennelijk gedemonstreerd in de *Lucas schildert de Madonna* (afb. 1). Het menselijk naakt, waaraan de opvattingen van een kunstenaar over schoonheid doorgaans het beste kunnen worden afgelezen, heeft hij wat het mannelijk schoonheidsideaal betreft weergegeven in de Christusfiguur in het *Drieluik met Ecce Homo* (afb. 112), in scherp contrast met de lelijkheid van de beulen. Wat het vrouwelijk schoonheidsideaal betreft, lijkt de *Venus en Amor* van 1545 (afb. 116) zijn opvattingen te laten zien. In de plasticiteit, vooral van de benen, lijkt de godin wel een weergave van een marmeren beeld en men kan vermoeden dat het voorbeeld van antieke stroomgoden voor de kunstenaar belangrijker is geweest dan een model van vlees en bloed. Daarnaast lijkt het wel, of Heemskerck de naakten uit de school van Fontainebleau heeft gekend, waarbij vooral de overeenkomsten met de *Eva* van Jean Cousin (afb. 115) in het oog springen, al valt moeilijk te beredeneren hoe hij van deze voorbeelden kennis genomen kan hebben.[132] Overigens is het voor Heemskerck kenmerkende profiel van Venus, met een sterk wijkend voorhoofd, in de huidige toestand niet goed te waarderen door een ongelukkige retouchering van voorhoofd en bovenlip.[133]

SPECTRUM ATLAS VAN HISTORISCHE GEBEURTENISSEN IN DE LAGE LANDEN, SAMENSTELLING WILLEM VELEMA, UITGEVERIJ HET SPECTRUM UTRECHT-ANTWERPEN 1985, 224 BLZ., GEÏLL., *f* 49,90.

Van de honderd 'Sternstunden' in de geschiedenis van Nederland, België en Luxemburg, die hier behandeld worden, speelden er zich zeven in Amsterdam af. Dat zijn: de aanslag der wederdopers in 1535 (beschreven door Coen Pepplinkhuizen), de aanslag door Willem II in 1650 (Hans Kosterman), de Doelistenbeweging in 1748 (Jaap Frederiks), de patriotten aan de macht in 1795 (Jaap Frederiks), het Palingoproer in 1886 (Jaap Verheul), de Februaristaking in 1941 (Hans Kosterman) en het huwelijk van onze huidige koningin met prins Claus in 1966 (Jaap Verheul). Iedere gebeurtenis moet het stellen met twee bladzijden, waarop tevens drie afbeeldingen zijn opgenomen. Die zijn voor een deel gevonden in contemporain materiaal en leggen anderzijds een band met het heden. Zo ziet men een dienst bij de doopsgezinden nu, een militair kamp op de heide bij Hilversum, de lounge van het Doelenhotel, een luchtopname van het Weesperplein, gerenoveerde panden aan de Lindengracht, de jaarlijkse herdenking op 25 februari bij de Dokwerker en provo's bij het Lieverdje. Soms is de relatie wat ver gezocht, maar het maakt het boek wel levendig. Wat de Gouden Koets betreft is duidelijk de terugrit van de Westerkerk afgebeeld en niet erheen, zoals het onderschrift beweert. De teksten zijn in hun beknoptheid informatief, doorspekt met citaten en anekdotes. Zo blijkt de paling van 1886 in 1913 op een veiling nog *f* 1,75 te hebben opgebracht.

Een chronologie van de geschiedenis der Lage Landen van 57 voor Christus tot 1980 besluit met een index op personen, plaatsen en zaken en een fotoverantwoording het boek. Amsterdamse foto's komen ook buiten de genoemde hoofdstukken voor, zoals de rijwielbrancard bij de Spaanse griep in 1918 en de ijs-, c.q. snackbar op de hoek van Schinkelkade en Zeilstraat bij de hongerwinter.

Met deze atlas ligt een boek voor ons, waarin veel te kijken en te lezen is, ook over Amsterdam. Het woord vooraf van de samensteller geeft bovendien een heldere kijk op de ontwikkeling van de geschiedwetenschap.

J.H. v.d. HO

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

JAARVERGADERING

Over datum, plaats en agenda van de jaarvergadering ontvangen de leden een afzonderlijk bericht.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: Secretaris Mr. M.G.B. Evers, postbus 2221, 1000 CE Amsterdam (tel. 224625). Penningmeester F.H. Amende, Amstel 59, 1018 EJ Amsterdam, contributie leden minimum *f* 35,– (postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum).
Redactie Mr. J.H. van den Hoek Ostende, Binnen Wieringerstraat 22, 1013 EB Amsterdam. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij mevrouw T.M. Jagerman-Stellingwerff, p/a Amsteldijk 67, 1074 HZ Amsterdam.

ISSN: 0165-9278

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

73e JAARGANG MEI/JUNI 1986

AMSTERDAMSE PORTRETTEN UIT DE ZESTIENDE EEUW (III)

(Jan Jan Evertszn en Katrijn Dircksdr ?)

Toen mevrouw R.E. Kistemaker in 1974 haar studie *Wonen en werken in de Warmoesstraat van de 14de tot het midden van de 16de eeuw* afsloot, was het amper mogelijk om portretten van kooplieden uit de Warmoesstraat aan te wijzen. Hetgeen nogal opmerkelijk is voor een straat die in het midden van de zestiende eeuw de rijkste en voornaamste aan de Amstel wordt genoemd. Dat lag aan onze toenmalige kennis van het vroege Amsterdamse portret, maar thans komt het ene paneel na het andere met de alleraardigst denkbare portretten tevoorschijn. Ik wijs hier op Symon Marten Dircksznzn gez. van de Ruwiel (1504-1574) uit 1565 (Warmoesstraat nr 103), Wynolt Feelinck (1530/35- ca. 1605) van 1555/60 (Warmoesstraat nr 86) en Pieter Boelen (1526-1568) uit 1552 (Warmoesstraat nr 136). Al deze portretten werden in het buitenland teruggevonden: Symon Marten Dircksznzn in Athene, Wynolt Feelinck in een Zwitserse collectie en Pieter Boelen onder de familieportretten Heereman van Zuydwijck in het

Zegel van Jan Evertszn 1507 Weeskamer Lade 24, stuk dd 16.11.1507

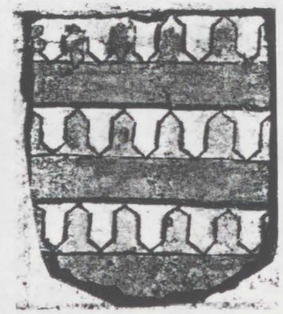

Wapen van Jan Evertszn 1508 Wapenboek Jacob Colijn

Zegel van Jacob Bas 1580 Arch. Sint Jorishof 70a dd 28.1.1580

Fotos: Gem. Archiefdienst Amsterdam.

Jan Jan Evertszn (1498-1567)? zeepzieder in de Warmoesstraat (nr 55)

paneel
75 x 59.5 cm
in particuliere collectie

Foto: Veilinghuis Lempertz, Keulen

Duitse Westfalen. Thans vallen aan deze serie weer twee oudere panelen van omstreeks 1540 toe te voegen, die in Amsterdam konden worden thuisgebracht door Mr. E.J. Wolleswinkel van het Iconographisch Bureau te 's-Gravenhage, die mij in de gelegenheid stelt om daarvan hier mededeling te doen. Waarvoor onze welgemeende dank.

De bedoelde schilderijen werden op 21 mei 1981 bij het veilinghuis Lempertz te Keulen ter veiling gebracht en tijdens de auctie door de inzender teruggenomen. Daar deze anonieme portretten in de catalogus staan afgebeeld, kon er een poging tot identificatie worden ondernomen. De en profiel geschilderde man draagt een voorname met robbevellen gevoerde tabbert en houdt zijn handschoenen in zijn linkerhand. Bij het fraaiere vrouwsportret vallen vooral de grote manlijke handen op, waarin zij een van haar gordel afhangende verguld zilveren paternoster vasthoudt, aan welks uiteinde een versierde bal met kwast afhangt. Die bal met kwast is waarschijnlijk het begin van de latere kostbare pomander-reukballen mode[1]. Omstreeks 1540 was kennelijk de kwast nog gangbaar, zoals men die eveneens kan waarnemen op het omstreeks 1540-1545 gedateerde portret

[1] M.H. Gans, Juwelen en mensen, Amsterdam 1961, blz. 66.

Katrijn Dircksdr (. . -1574)?

paneel
75 x 59.5 cm
in particuliere collectie

Foto: Veilinghuis Lempertz, Keulen

van Wilhelmina Palinc, vrouw van Andries Willemszn van Sonnevelt gen. van Outshoorn, door de schilder Maerten van Heemskerck (1498-1574), dat onlangs op de tentoonstelling van het huwelijksportret in het Frans Halsmuseum te Haarlem was te zien[2].

Op Van Heemskerck-achtige wijze hangen de wapens van de onbekende man en vrouw aan linten vanuit bronzen leeuwekoppen. Dat van de man is: gedwarsbalkt zes stukken van vair en effen; dat van de vrouw bestaat uit een achtpuntige ster. Het vair-wapen werd in 1507 te Amsterdam gevoerd door de schepen Jan Evertszn (Enkhuizen . .-1511), zeepzieder in de Warmoesstraat (nr 55) bij de Niezel en vroedschap der stad van 1508 tot 1511, en door zijn kleinzoon Dirck Jan Evertszn (. .-1592) als vroedschap sedert 1574. Dat wil zeggen, dat dit wapen in vair en rood bij hen staat getekend in het beroemde wapenboek dat door de schilder-genealoog Jacob Colijn (1614-1686)[3] werd vervaardigd. Het zegel van Jan Evertszn

[2] E. de Jongh, Portretten van echt en trouw, catalogus Haarlem 1986, blz. 103.

[3] Handschriftgenealogieën A 9, fol. XX en XXXII; W.F.H. Oldewelt, Jacob Colijns een kunstschilder-genealoog uit de zeventiende eeuw, in Amsterdamsche Archiefvondsten, Amsterdam 1942, blz. 101-106.

uit 1507 vertoont echter een huismerk en van zijn kleinzoon Dirck Jan Evertszn kennen wij geen zegel, omdat hij geen schepen van Amsterdam is geweest. Ik kan mij voorstellen dat de kritische lezer na dit betoog niet erg tevreden zal zijn met de toewijzing van het vair-wapen aan Jan Evertszn en zijn kleinzoon, omdat deze wapens in een zeventiende eeuws wapenboek staan en er geen zegel bekend is, waarop de familie het vair-wapen voerde. Echter, bij Amsterdamse oudere schepenenzegels valt een zeker conservatisme te onderkennen in het voeren van huismerken die door de kooplieden eveneens voor het merken van hun handelswaren werden gebruikt en voor hen een grote praktische waarde hadden. Daarnaast had men maar al te vaak wel degelijk een familiewapen in de moderne zin. Dat Jan Evertszn en zijn nakomelingen inderdaad het vair-wapen hebben gevoerd, blijkt uit een zegel van de schepen Jacob Bas (1536-1589) uit 1580: gedeeld – I in blauw een zilveren reiger (Bas) en II zes stukken van vair en rood. De rechterhelft (II) was het wapen van de moeder van Jacob Bas, Tiet Jan Evertszndr (1496- vóór 1561), een dochter van de schepen Jan Evertszn!

Schepen Jan Evertszn heeft twee zonen nagelaten. Pieter Doedeszn (1507-1557), van wie noch een huwelijk noch nakomelingen bekend zijn, en Jan Jan Evertszn (1498-1567)[4], die de zeepziederij van zijn vader in de Warmoesstraat voortzette en die met Katrijn Dircksdr (. .-1574) was getrouwd. Zij waren de ouders van de vroedschap Dirck Jan Evertszn, die bij de Alteratie de stad werd uitgezet. Het ligt nu voor de hand om in het onbekende echtpaar op de 'Keulse' portretten Jan Jan Evertszn en Katrijn Dircksdr te herkennen, die tot de vermogende burgers van de Warmoesstraat behoorden. Ondanks het ster-wapen op het portret van de vrouw zijn wij er niet in geslaagd – ook niet met behulp van het wapenboek van Jacob Colijn – om de familie, waartoe Katrijn Dircksdr behoorde, thuis te brengen. Mogelijk kwam zij van elders.

Over Jan Jan Evertszn en zijn vrouw valt niet veel nieuws te vertellen, maar des te interessanter is het leven van Tiet Jan Evertszndr geweest. Zij was omstreeks 1515 getrouwd met de korenkoper Cornelis Cornelisz Vlamingh (1491-1535), die in 1525 schepen was en sedert 1526 in de Vroedschap zat. Als een heel grote uitzondering onder de Amsterdamse elite had hij zich omstreeks 1531 bij de wederdopers aangesloten en was hij bij aanslagen van de sekte op Deventer betrokken geweest. Hij werd gepakt en na een langdurig proces te Zwolle in 1535 ter dood veroordeeld en terechtgesteld[5]. Tevergeefs had men gepoogd hem van zijn dwalingen te bekeren. Evenmin had zijn familie veel voor hem kunnen bereiken. En dan te bedenken, dat een broer van de grootvader van Tiet Jan Evertszndr de beruchte inquisiteur Mr. Ruardus Tapperus (Enkhuizen 1485- Brussel 1559)[6] was! Tiet Jan Evertszndr hertrouwde vrij kort na de terechtstelling van haar man met een andere koopman, Claes Basgen Hendrickszn (1488-1563), die onder de Mr. Hendrick Dirckisten in 1536 een zetel in de Vroedschap kreeg en in 1544 burgemeester werd. Zij waren de ouders van de reeds genoemde Jacob Bas.

[4] Elias, Vroedschap, blz. 232. N.B. Elias gaf de leeftijden der kinderen van Jan Evertszn allen een jaar te jong op.
[5] A. Mellink, Amsterdam en de wederdopers in de zestiende eeuw, Nijmegen 1978, blz 45.
[6] N.N.B.W. dl V, kol. 877-879; zie noot 4.

Jacob Bas (1536-1589)
Adriaen Thomasz Key, paneel 48.5x35.5 cm
Foto: Amsterdams Historisch Museum

Grietje Pieter Coddendr (1538-1607)
Adriaen Thomasz Key, paneel 48.5x35.5 cm
Foto: Amsterdams Historisch Museum

Jacob Bas behoorde in 1564 tot de ondertekenaars van de Doleantie en week in 1567 met zijn vrouw Grietje Pieter Coddendr (1538-1607) uit naar Bremen. Vermoedelijk verbleef hij omstreeks 1576 – sluiting van de Pacificatie van Gent – enige tijd te Antwerpen, waar hij zich met zijn vrouw liet portretteren door de Antwerpse schilder Adriaen Thomaszn Key (Antwerpen 1544- na 1589). Na de Alteratie keerden zij terug naar Amsterdam, waar Jacob Bas in 1580 schepen en in 1581 burgemeester werd. Vóór hun vertrek naar Bremen hadden zij in de Kalverstraat in 'de Beer' (nr 43) gewoond en na hun terugkeer betrokken zij het erachter aan het Rokin gelegen huis (nr 44).

Tot slot een woord over de mogelijke maker van de 'Keulse' portretten. Hiervoor werd al opgemerkt dat de wapens op Van Heemskerck-achtige wijze aan linten uit leeuwenkoppen zijn opgehangen. Waarmee gezegd wil zijn, dat de maker in de omgeving van de schilder Maerten van Heemskerck wordt gezocht. Dat men zich van elders te Haarlem door Maerten van Heemskerck liet portretteren, blijkt uit de portretten van de hiervoor reeds genoemde Wilhelmina Palinc en Andries Willemszn van Sonnevelt die in Alkmaar woonden. Maar daarnaast heeft de schilder eveneens opdrachten binnen Amsterdam uitgevoerd. Van 1537 tot 1541 heeft Maerten van Heemskerck aan de zijvleugels voor het hoogaltaar in de Oude Kerk gewerkt, waarbij hij werd geassisteerd door Roelof die schilder[7]. De 'Keulse' portretten moeten omstreeks deze tijd zijn ontstaan.

S.A.C. Dudok van Heel

[7] B. Bijtelaar, Het Hoge Koor van de Oude Kerk te Amsterdam (I), in j.b. Amstelodamum j.g. 55 (1963), blz. 20-56, blz. 33-41.

Restauratie Oude Kerk te Amsterdam

Elisabeth Gasthuiskapel en naastgelegen deel Uitdrijfbeek

A. Beschrijving van de gegevens

3. Deelonderzoeken

en fonetic

Bewoners van het huis Oudekerksplein 23, samengesteld uit door Mej.Bijtelaar verzamelde gegevens.

Dirck Simonsz.de Graaf (de Graver) woonde 'after dat Oude Kerck hoff'
Jan claesz. graeffmaecker, vermeld 24-2-1520
vermeld 1-3-1588
10-1-1589

Benjamin (doodgraver) vermeld 4-9-1601
19-4-1611

Dirk van Voorst (doodgraver) overleden 1729

Willem Raecx (doodgraver) overleden 1762

Jan Middelboer (doodgraver) overleden 11-4-1770

Hendrik Fabricius (doodgr.) vermeld 1770

D.Mulder (doodgraver) overleden ca. 1838

de onderkoster

C.F.Smith (doodgraver) tot 31-3-1867

C.van Zijp vermeld 1877
Blindenbach vermeld 1887
J.Jansen (glazenier) vermeld 1920.
tot het begin van de restauratie (?)

F.Meeder (uitvoerder restauratie Oude Kerk) sinds 1955, tot Mei'66
Directiekantoor restauratie Oude Kerk tot en met 1976.

Kosterswoning sinds November 1978.

Overgenomen van:

D. SCHOONEKAMP - BARNDESTEEG 15, AMSTERDAM - RESTAURATEUR BESCHILDERINGEN - TEL. 020 - 24 52 66

DOCUMENTATIE
RAPPORT

Object Oude Kerk
Amsterdam

Naam B. van Slooten
J. Gihaux

Week nr.: 47
Datum 25 november 1976.

Restauratie Elisabethgavenkapel in de zuidwest kant

De Elisabethgavenkapel werd gebouwd in 1499 aan de zuidwest kant van de kerk.
Voor de reformatie waren alle beschilderingen uitgevoerd in ei - tempera. Tijdens de reformatie werd alles overgeschilderd in een lichte kleur olieverf. Tot de huidige restauratie werd alles vier maal in olieverf overgeschilderd.

Er laten zich de volgende onderdelen onderscheiden:
- het eikenhouten gewelfbeschot:
- de ribben, waarvan een rib aan de muurzijde en een rib aan de raamzijde en één nokrib in het midden van de kapel;
- de trekbalk met twee korbelen;
- vier schalkbeeldjes; één in iedere hoek;
- twee gewelfschotels waar de ribben elkaar kruisen.

1. De kleuren

De ribben

De kleurschakeringen op de ribben volgen elkaar op in een regelmaat van rood, groen, wit en zwart onder een hoek van 45 graden in ruitvorm.
Aan de kerkzijde is op de rib een banderol geschilderd met daarin een verwerkte tak. Het fond is rood, terwijl de banderol zelf in grijze tonen met zwarte contourlijnen is uitgevoerd.

Randversiering

Langs de ribben bevindt zich een randversiering. Deze bestaat uit bloemmotieven, beginnend met een witte band met zwarte uitsparingen en eindigend in plastische figuratieve bloemmotieven.

De bladeren van de bloemen zijn groen geschilderd. De buitenkant van het blad is rood. De stamper is wit met een schaduwzijde en loopt uit naar vijf of meer symetrisch aangebrachte meeldraden in de kleur zwart.

46-47

Trekbalk

De trekbalk bestaat uit een plastisch doorlopende tak, waaraan pompoenachtige bollen met uitlopende bladeren. Deze bladeren worden gevolgd door twee met een hart, dat gevuld wordt door twee opengaande bladeren in plastische vormgeving.
De contouren zijn zwart, het fond is rood, hetgeen eerst geschilderd is in zacht oker. Zachte schaduw werd uitgevoerd in nauwelijks zichtbaar groen.
(Zie tekening van de beschildering).

Korbeel

Aan weerzijden en aan de onderkant van de korbeel zijn grote bloemen geschilderd, die behoren tot het repeterend patroon van de trekbalk.

Schalkbeeldjes

Waar de rib eindigt is een schalkbeeldje dat rust op een console.

63
47

a. beeldje aan de rechterzijde. Dit beeldje is ongeveer 50 cm hoog.
De figuur is geknield op het rechterbeen en gehurkt op het linker.
De armen rusten op de benen. De figuur is niet geheel uitgewerkt, loopt over in de achtergrond.
De kleuren zijn als volgt.
De achtergrond en de muts met slappe punt is zwart. De mantel is om en om uitgevoerd in de kleuren rose-geel, geel-rose. De kousen zijn zwart gestreept met groen. De huidskleur is roze. De schoenen zijn zwart. Het basement is bordeaux en zwart.

62
46

b. beeldje aan linkerzijde. Dit beeldje is ongeveer 50 cm hoog. Het stelt een zittend figuur voor. De rechterhand rust op de knie, de linker op de kuit. De figuur heeft halflang stijl haar. De muts heeft een omgekrulde voorflap. De buitenkant is rood, de binnenkant is zwart. Het draagt een half lang jack met lange mouwen. De kleur ervan is bruin. De kousebroek is rood met een zwarte dunne bies. Evenals de achtergrond zijn de schoenen zwart.

63. c. beeldje aan raamzijde rechts. Dit is een figuur die geknield is en op de hielen zit.
De achtergrond is zwart, de muts is rood en het haar wordt gevormd door zwarte krullen. De jas is oranje en zwart met een zwarte ceintuur. De kousen zijn zwart en wit, de schoenen zijn rood en de huidskleur is rose. De console is uitgevoerd in een opvolging van bovenaf naar beneden in de kleuren rood en zwart, geel, wit en zwart, rood.

62 d. beeldje aan raamzijde links. De achtergrond van dit beeldje is zwart. De muts en de schoenen zijn oranje. De jas is oranje-bordeaux. De console is uitgevoerd in geel en rood.

De gewelfschotels

De gewelfschotels hebben als voorstelling Maria met kind en de zweetdoek van Veronica. Ze zijn omcirkeld met zonnestralen.
De stralen en de binnenzijden zijn verguld. Het fond is donker blauw.

2. De algemene conditie

Het meeste gewelfbeschot is aan de onderzijde vernieuwd. Aan de muurzijde van de trekbalk is het hout voor ongeveer tien procent vernieuwd. Het korbeel aan de linker zijde is eveneens deels vernieuwd.
Op beide gewelfbeschotten staat geen hoofdschildering. Tussen de 18de eeuw en nu is het hout aan beide zijden van de korbeel voor ongeveer 50% vernieuwd.
De randschildering op het gewelfbeschot was nagenoeg voor dertig procent zichtbaar.
De schildering op de ribben was goed zichtbaar. Aaan de raamzijde voor ongeveer 60% en aan de kerkzijde voor ongeveer 70%.
De schildering op de trekbalk was eveneens goed zichtbaar. Aan de onderzijde voor ongeveer 95%, aan de kerkzijde ongeveer 70% en aan de raamzijde ongeveer 40%.
De originele verf op de beeldjes was verschillend zichtbaar. Aan de muurzijde links ongeveer 10%, aan de kerkzijde rechts ongeveer 70%, aan de muurzijde rechts ongeveer 20% en aan de kerkzijde links ongeveer 30%.

Op beide gewelfschotels werd ongeveer 80% van de originele verf teruggevonden.

3. Restauratie

Tijdens de restauratie vier jaar geleden werd het hout dat door hout-worm was aangetast met het conserveringsmiddel natrium-pentachloorfenol geimpregneerd.

De huidige restauratie bestond uit de volgende behandeling:

- Omdat het afbijtmiddel plastall de originele ei-tempera schildering niet aantast werd dit middel gebruikt om de vier overschilderingen te verwijderen. De overschilderingen werden na het insmeren met afbijt-middel verwijderd met een scalpelmes.
- Vervolgens werd het oppervlak doormiddel van alcohol en water ontvet.
- Met behulp van schrapers en borstels werd de oude plamuur verwijderd.
- Het retoucheren vond plaats in de tratettiotechniek, waarbij gebruik gemaakt werd van cassëine (Eta) en tempera (Rowney).
- Tenslotte vond fixatie plaats met plexigum in tolueen 1 1/2 procent.
- Voor het vergulden van de rand van de console van de beeldjes aan de raamkant en de stralen op de gewelfschotels werd gebruik gemaakt van dubbeldik torengoud van Sfinx op een bindmiddel V - 2568 van Talens. Vervolgens vond behandeling plaats met opgeloste bijenwas in een gebrande omberkleur.

Enkele opmerkingen:

46-47

- De schildering op de trekbalk was in zeer goede staat. Alleen de zijkanten behoefden enigszins aangesterkt te worden met de gevonden kleur. De onderkant behoefde niet geretoucheerd te worden. Daar waar het nodig was zijn op de zijkanten en korbeel zoveel mogelijk de originele kleuren gebruikt.
- De vernieuwde delen in de korbeel zijn eerst in de fondkleur ge-[illegible]schilderd. Daarna heeft enige aanvulling plaats gevonden in de transparanttech-niek en tratettio-techniek.

weeknr.: 47

blad: 5

- Aan beide zijden zijn de muurgordingen met grenenhout vernieuwd. Hier heeft door middel van de transparanttechniek reconstructie plaats gevonden. De gebruikte kleuren zijn: rood, groen, wit en zwart.

weeknr.: 47

blad: 6

TREKBALK; DRIE FASEN ORIGINELE SCHILDERING.

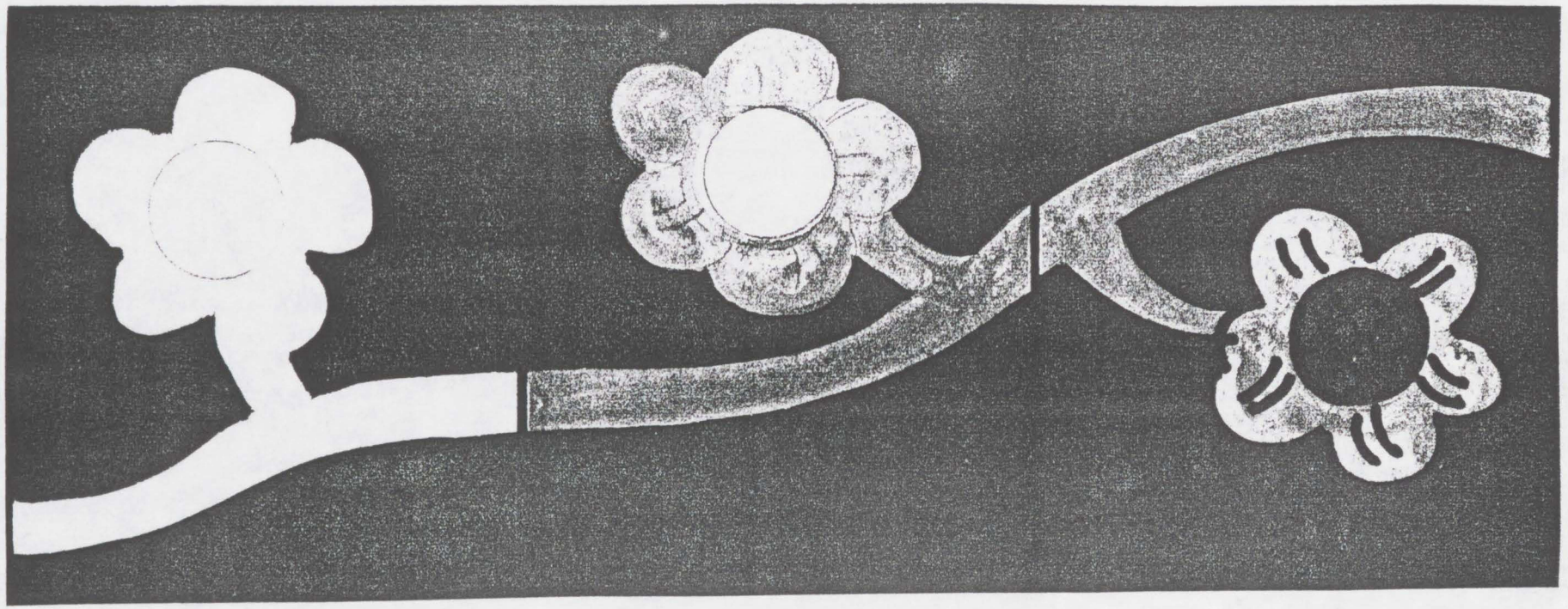

I II III

Restauratie Oude Kerk te Amsterdam
Elisabeth Gasthuiskapel en
naastgelegen deel Zuiderzijdsbeek
1. Beschrijving van de gegevens
4. Oude afbeeldingen

Exterieur

a. Processievaandel der Heilige Stede, ± 1500, gedateerd 1555.

De gevel van de Elisabeth Gaevenkapel is op deze afbeelding bekroond door een kruisbloem van veel forser afmetingen dan bij de andere zijkapellen het geval is; evenwel vergelijkbaar met de kruisbloem op de westgevel van de Zuiderzijbeuk.

Genoemde gevels hebben beide vier hogels aan elke zichtbare zijde in plaats van de 13(?) die er in werkelijkheid geweest zijn.

Er is een hoge smalle beeldnis in de topgevel weergegeven, niet de flankerende zolderraampjes.

Het grote raam heeft een vorktravering met in de vlieger een fleur-de-lismotief, zoals dit ook in de ramen van de andere zijkapellen is aangebracht. Dit is een schematische benadering, want uit een andere afbeelding kennen we de vorm van de tracering nauwkeurig.

De steunberen 98 en 97 hebben een kruisbloem en elk één zeer hoge beeldnis in het steunbeervoorvlak dat boven het plint ongeleed is. Steunbeer 99 is van de zijkant te zien.

Over gevel en steunberen doorlopend is een zeer hoog plint aangeduid. Er is geen versnijdingslijst ter hoogte van de onderdorpel van het raam.

De gevel heeft nog geen aanbouw.

De schematische detaillering in de weergave van het kerkgebouw vindt zijn oorzaak in het feit dat het gebouw niet meer dan een globaal herkenbaar decor is bij het eigenlijke onderwerp van deze schildering; ~~het~~ in plechtige processie ~~terugbrengen van~~ wordt gebracht de ~~Heilige~~ Hostie naar ~~het Sacramentshuis(?) in~~ de Oude Kerk. De stoet wordt voorafgegaan door burgers die vaandels dragen met de afbeeldingen van de beide schutspatronen van de Oude Kerk, St.Nicolaas en St Johannes de Doper.

Sterk. blz. ~~130~~ 131

b. Loterijprent, gedateerd, 1558.

Anders dan bij de vorige afbeelding is op de Loterijprent de houten omheining van het kerkhof wel aangegeven, zij het dan schematisch van constructie en beloop.

Tegen de westelijke helft van de gevel van de Elisabeth Gaevenkapel is een huisje aangebouwd. Het heeft een zadeldak, met de nokrichting haaks op de kapelgevel. De voorgevel heeft een deur en twee vensters met een verdeling als bij kruiskozijnen. De ruimte oostelijk van het huisje is afgescheiden door een houten hek, bestaande uit aangepunte palen, tot aan het Huiszittenkantoor en in de rooilijn van beider gevels. Voor zover bekend werd het huisje voor de Elisabeth Gaevenkapel sinds de 17de eeuw bewoond door de doodgraver. Het is niet onmogelijk dat dit ook al in de 16de eeuw het geval was. Achter het hek kan dus doodgraversgereedschap opgeslagen zijn geweest.

Het raam van de kapel heeft een fantasie-tracering. De beeldnis in de topgevel wordt geflankeerd door de zolderramen.

De topgevelafdekking bestaat uit een lijst bezet met 10 en 7 hogels en wordt bekroond door een kruisbloem.

Een kruisbloem, en geen pinakel of piron schijnt de steunberen 98 en 97 te bekronen. Deze bezitten elk een éénmaal geleed voorvlak en in elke geleding een beeldnis. Steunbeer 99 is niet aangeduid.

De tekenaar heeft de diepte die de zijkapellen hebben niet weergegeven. De kapellen lijken daardoor meer te behoren tot het Haagse hallentype(?). Door dit gemis aan diepte is de zuidgevel van de Doopkapel in het verlengde van het gevelvlak der zijkapellen terechtgekomen. Voor steunbeer 99 was daardoor geen plaats.

Ozinga

De westgevel van de Zuiderzijbeuk wordt bekroond door een kruisbloem en is bezet met ca. 7 hogels.

c. De Oude Kerk gezien uit het zuiden, gravure door C.J.Visscher, ná 1611.

De Doopkapel en steunbeer 99 komen op deze prent niet voor. De diepte der zijkapellen is herkenbaar door de perspectivische weergave van de zijkapelkappen.

De topgevel is afgedekt met een lijst bezet met zeven hogels en een kruisbloem. Gevelankers, topgevelnis en zolderramen zijn in de goede positie en de juiste verhoudingen afgebeeld..De raamtracering is geheel uitgewerkt en deze afbeelding heeft dan ook als uitgangspunt gediend voor de reconstructie van de raamtraceringen aan zuid- en noordzijde bij de recente restauratie.

Voor de gevel van de Elisabeth Gaevenkapel blijkt inmiddels een nieuw oost-westgericht huis te zijn gebouwd dat de volle traveebreedte beslaat, steunbeer 97 inbegrepen

Het linker gedeelte van het huis maakt de indruk een verhoogde begane grondvloer te hebben, als een bel-étage. Aan oost- en westzijde wordt dit gebouwtje afgesloten door een gemetselde tuitgevel met schouderstukken. In de hoek die steunbeer 97 met de zuidgevel van de Elisabeth Gavenkapel maakt is een schoorsteen gemetseld die tot enkele meters boven de schouderstukken van de kapelgevels oprijst. Volgens Mej.Bijtelaar moet dit reeds een doodgraversshuis zijn (Huizen, blz.56).

Er zijn twee driedelige kruiskozijnen met erboven een ontlastingsboog. De onderste ramen hebben gesloten luiken, de bovenste glas-in-lood. Geheel links bevindt zich een ventilatieraampje voor een bedstede. Het huis heeft een pannendak voorzien van een dakkapel in het midden, met een gothisch-hoog oprijzende pannendekking.

De overblijvende ruimte aan de oostzijde tot aan het Huiszittenkantoor is in dezelfde rooilijn opgevuld met een pui, waarin een deur met bovenlicht en een kruiskozijn. Ervoor is het kerkhof plaatselijk bestraat tot de rooilijn van het Huiszittenkantoor. De achtergelegen ruimte heeft de vloer op het niveau van het kerkhof en een vlakke afdekking met een begaanbaar plat en een borstwering met twee gaten.

d. De Oude Kerk gezien uit het zuiden, getekend door P.H.Schut, gravure door F.de Wit,1669.

Het kerkhof en de kerkhofmuur zijn verdwenen in overeenstemming met de opheffing der stedelijke kerkhoven in de bebouwde kom na 1655.

De belangrijkste verschillen met de vorige afbeelding bevinden zich in het huisje voor de Elisabeth Gaevenkapel. In de sindsdien verstreken vijftig jaar heeft het ~~huisje~~ een nieuwe kap gekregen, een schilddak met twee langs- en twee eindschilden; de nok wordt aan de einden bekroond door een piron. Het zuidelijk dakvlak wordt doorbroken door drie dakkapellen met zadeldakjes, de middelste met middenstijl en twee luiken. Er is een veelvoudig geprofileerde gootlijst.

De kap loopt door over het gedeelte van het huis dat voorheen door een plat gedekt was en blijkens de stoep (opgang aan de oostzijde) is de vloer van dat gedeelte op hetzelfde niveau gebracht als het grootste deel van het huis; de deur en het enkel kruiskozijn zijn op het niveau van de andere kozijnen gebracht. Dit zijn de driedelige kruiskozijnen die van de vorige toestand zijn bewaard gebleven, doch thans met natuurstenen dorpels en blokjes zijn geaccentueerd. Tussen deze kozijnen bevindt zich nu een liggend ellipsvormig raampje, dat blijkens de hierna te bespreken plattegrond tot verlichting van het trappenhuis diende.

Hoewel op deze prent niet aangegeven zou bij deze architectuur de markering van de hoeken van het huis ~~kunnen passen~~ door middel van de hoekblokjes kunnen passen die thans nog aanwezig zijn. De hoekblokjes passen uiteraard niet bij de gevel van het huis dat door Visscher is weergegeven.

Souterrainramen ontbreken. Een licht tintverschil geeft de indruk dat het huis een geschilderd plint had zonder onderbrekingen.

Links en rechts van steunbeer 97 zijn buitengewoon hoge schoorstenen opgetrokken tot de nokhoogte van de zijkapellen. Deze hielden stand in ieder geval tot in 1845, het schilderij door Wynantz,

B/2 [11]

De gevel van de Elisabeth Gaevenkapel vertoont ten opzichte van de vorige afbeeldingen geen afwijkingen van betekenis.

e. Plattegrond van de Oude Kerk, detail; gravure vóór 1706 naar een opmeting door Justus Vingboons, 1681.

De indeling van het huis dat we naar aanleiding van de vorige afbeelding bespraken is hier weergegeven. De voordeur blijkt toegang te geven tot een halletje, met rechts een deur naar een ruimte die vermoedelijk, gezien de diepe stookplaats de keuken kan zijn geweest. De schoorsteen moet op een of andere wijze zijn gesleept naar de oostzijde van steunbeer 97.

In de zuidoosthoek van de keuken bevindt zich een plee. In de noordwesthoek een bedstee voor de meid. Merkwaardig is dat daarachter in de dikte van de muur een trap is getekend die naar de kerk leidt en zou uitkomen in de Huiszittenkapel, doch deze doorgang is dichtgemetseld en eerst in 1955 weer geopend omdat het huis zou gaan dienstdoen als restauratiebureau. Thans vervult het huis de functie van kosterij en mede daarom is de doorgang opengebleven.

De doorgang moet sinds de verbouwing in de eerste helft van de 17de eeuw zijn dichtgemetseld, zodat er geen directe verbinding tussen huis en kerk meer was. Dit kan verband houden met de functie van de bewoner. Bekend is overigens dat de doodgravers 's nachts hun werk deden en binnengingen door het noordoostportaal sinds de bouw daarvan in 1763. Hoe het daarvóór toeging is niet overgeleverd. (Bijtelaar, Huiszittenkapel, blz.30).

Op de copie die Jan van Maurik in 1834 maakte naar dezelfde plattegrond door Justus Vingboons is deze doorgang helemaal niet aangegeven. In plaats daarvan is er een doorgang in de kamer westelijk van het halletje, ter plaatse van de latere schoorsteenmantel, uitkomend in de Elisabeth Gaevenkapel. Is hier bij de restauratie een spoor van een vroegere doorgang gevonden?

We vervolgen de beschrijving van de gravure. In de kamer westelijk van het halletje, belicht door het driedelig kruiskozijn, bevindt zich een bedstede in de noordwesthoek, een schoorsteen in

de noordoosthoek en een spiltrap met aangebouwde kast in de zuidwesthoek. Tussen spiltrap en bedstede is er een deur naar de meest westelijke kamer, waar zich in de noordoosthoek alweer een bedstede bevindt. Deze kamer ontvangt licht door het andere driedelige kruiskozijn.

f. De Oude Kerk gezien uit het zuiden, de 'Groenmarkt', aquarel door J.Schouten,1778.

Hier heeft het huis voor de Elisabeth Gaevenkapel de gedaante gekregen die het had voor de restauratie. Het is in 1734 met een verdieping verhoogd. De bewoner is sinds 1729 de doodgraver Willem Raecx († 1762). (Bijtelaar, Huizen, blz.62).

Er is een zadeldak met tuitgevels aan de einden. De westgevel is afgebeeld op een andere aquarel door Schouten (A.H.M.neg.B 874). Er zijn drie dakkapellen waarvan de middelste tweemaal zo breed is als de anderen.

In de gevel zijn de driedelige kruiskozijnen verdwenen en vervangen door halve kruiskozijnen, elk met luiken in de onderste twee raamopeningen en een roedenverdeling in het bovenraam, waar de bovenste helft van de middenstijl van een kruiskozijn lijkt te zijn weggenomen of er misschien nooit geweest is. Het is een 'drielichtskozijn'. De indeling van de gevel op de verdieping is gelijk aan die van de bel-étage. De stoep heeft zijn opgang aan de westzijde, het geen in verband met de aanwezigheid van souterrain-ramen en een klein pothuis zoals we dat voor de restauratie kenden(?), op 't eerste gezicht niet waarheidsgetrouw is. Het is echter niet uitgesloten dat het pothuis later gekomen is op de plaats van de opgang. Op de aquarel is te zien dat het hek van het bordes met smeedwerk is versierd.

Marktbezoekers belemmeren het zicht op de aanwezigheid van souterrainramen. De resten van een grote schouw en andere keuken attributen die voor de recente restauratie in het souterrain aanwezig waren, behoren kennelijk tot de structuur van het huis dat we hier afgebeeld zien. We weten ook nog dat de keuken in 1770 is 'opgeknapt' voor de nieuwe bewoner, de doodgraver Hendrik Fabricius. (Bijtelaar, Huizen, blz.66-67).

Boven het dak is het schoorsteenkanaal van het vorige huis nog aanwezig aan de westzijde van steunbeer 97. De steunbeer zelf is tot een onwaarschijnlijke hoogte opgetrokken in de vorm van een schoorsteen, bekroond door een doosvormige trekkap. Dit verklaart de afwezigheid van de steunbeerkop voor de recente restauratie.

Blz[11] Den Archiefopbouw bleek in 1845 gerestaureerd door een hoge tentvormige dak.

De gevel van de Elisabeth Gaevenkapel heeft nog alle hogels, anders dan bij de Huiszittenkapelgevel, waar nog rudimenten bestaan of de Smidskapel waar alle hogels zijn verdwenen. Van de kruisbloem rest echter nog slechts de basis. Het grote raam heeft een bakstenen vorktracering.

I n t e r i e u r

g. Interieur Zuiderzijbeuk gezien naar het noorden, tekening door C.Pronk (1691-1759) naar een schilderij door Emanuel de Witte, Manke afb.39, Kat.44, 165(9 ?).

Deze afbeelding toont de Zuiderzijbeuk, Schip en noordelijke kapellen gezien naar het noorden vanuit de Elisabeth Gaevenkapel.

Er zijn een paar topografische onjuistheden zoals het weglaten van trekbalkjuk 26-46; boven kolom 26 is een muurstijl getekend. De muurstijl boven kolom 27 is weergegeven met het inderdaad aanwezige schalkbeeldje, doch bij de schalk boven kolom 25 ontbreekt dit. Afgezien van de andere verhoudingen beperken de onjuistheden zich tot deze punten.

De muurgording 28-27 wordt ondersteund door vier consoles, in de andere traveeën door drie, juist als in de werkelijkheid.

Opmerkelijk is het feit dat de westmuur van de Zuidbeuk nog de versnijdingslijst bezit die er oorspronkelijk inderdaad geweest moet zijn en aanvankelijk overging in de onderdorpel van het raam. Deze moet sinds de bouw van huisje Oudekerksplein 17 zijn verhoogd. De lijst komt niet voor in het hierna te bespreken schilderij door Van Streek.

De toegang tot huisje 17 is afgebeeld. Boven de lijst de Ordinansy.

Gezien de situatie bij de zuidelijke dagkantprofilering van de Doopkapel is de weinig structurele overgang van de noordelijke dagkant naar de lijst weergegeven overeenkomstig de werkelijkheid omstreeks 1659.

door De Witte

Andere schilderijen met dezelfde voorstelling geven een veel minder goed beeld van het onderhavige gedeelte van de kerk in topografische zin, bijvoorbeeld Manke, afb.86, Kat.61 en afb. 104, Kat.45, afb.108, Kat.46. De Zuiderzijbeuk gezien naar het westenzijn geheel ongeschikt voor ons doel, namelijk afb.103, Kat.79 en afb. 107, Kat.58. Met dezelfde blikrichting geldt dit

ook voor het schilderij door Hendrik van Streek, afb.113,Kat.328. Genoemde afbeeldingen van de Oude Kerk geven in hoofdzaak een fantasie-architectuur weer waarin verschillende elementen van verschillende kerken tot een schilderkundig samenhangend geheel zijn verweven.

h. Interieur Zuiderzijbeuk, Doopkapel, Elisabeth Gaevenkapel, gezien naar het westen, olieverfschilderij door Hendrik van Streek (1659-1719), na 1678. Aanwezig in de Kerkmeesterskamer sinds 2-8-1727.

Van de Elisabeth Gaevenkapel is de westwand afgebeeld met het grafmonument voor Isaac Sweers (1674) tegen een zwart geschilderde opvulling van het blindvenster. Erboven bevindt zich een rouwkas tegen de achtergrond van een gefantaseerde blindtracering.

De verticale elementen in de ruimte zijn gedrukt weergegeven.

De vloer van de kapel ligt een trede hoger dan de vloer van de zijbeuk; deze positie kennen we tevens van de bekende dwarsdoorsnede van de Oude Kerk, een gravure door Justus Vingboons (1681(?). De wanden hebben een zwart geteerd plint.

De doorgang van huisje Oudekerkspel in 19 naar de kerk, zoals die voorkomt op hierna te bespreken afbeeldingen, is hier niet afgebeeld en bestond waarschijnlijk ook nog niet. Hij komt niet voor op de plattegrond van 1681. Wel de deur van de werkkast of de doorgang naar huisje 17, aan de noordzijde van de Doopkapel. Gezien de betimmering dateert deze uit omstreeks 1600 (vergelijk het kozijn van de Roodeur, 1584). De doorgang is dichtgemetseld
Blz. in de onderhoudsperiode 1844-'45. De'Ordinansy' (1593) hangt tegen de westwand nabij ante 28.

Het gothische raam in de westwand van de Zuidbeuk is nog aanwezig, met een lager geplaatste onderdorpel dan we thans van het 18de eeuwse raam gewend zijn, maar toch al niet meer in de oorspronkelijke positie: ter hoogte van de versnijdingslijst, die overigens op dit schilderij ontbreekt. Dit is overigens een van

~~De gewelfconstructie is schematisch weergegeven, de schraag-~~

de weinige afbeeldingen waarop dit raam voorkomt. Zeer klein en onvolledig is het weergegeven op de tekening door Jan Goeree, eind 17de eeuw. Beschr. Schip, afb.

De gewelfconstructie is schematisch weergegeven; de schraagbeeldjes 46 en 47 ontbreken.

i. Zuiderzijbeuk en Elisabeth Gaevenkapel, gezien naar het westen; aquarel door J.Schouten (1716-1792), midden 18de eeuw.

Het standpunt van de schilder komt overeen met dat van Van Streek. Er zijn sindsdien ca. 60 jaren verstreken. Boven het monument voor Isaac Sweers (dat uit verhouding is weergegeven) hangt diens(?) rouwkas, geflankeerd door twee nieuwe rouwkassen waarvan de noordelijke niet kan worden geïdentificeerd en de zuidelijke voor het grootste deel wordt oversneden door muur~~xxxx~~zuil 46. In 1795 zijn alle rouwkassen uit de Oude Kerk verwijderd en slechts weinige zijn er teruggekeerd.

Juist noordelijk van de zwart geschilderde achtergrond van het monument is een deur geopend die toegang geeft tot het huis Oude-ke~~t~~ksplein 19.

Er is overal een zwart geteerd plint in de kerk.

Trekbalkjuk (46-)47 rust door middel van een kraagsteentje op een gemetselde pilaster met afgeschuinde hoeken die aan de onderzijde even boven de versnijdingslijst naar het muurvlak terugwijkt.

Het schraagbeeldje 47 is aangeduid, maar het figuurtje heeft een geheel andere houding dan in werkelijkheid het geval is. De halfcirkelvormige gewelfschotel bevindt zich (zonder beugel) op zijn plaats.

Rechts van de doorgang naar de Doopkapel bevindt zich een turfkist. Een andere kist, waarvan de functie niet duidelijk is, bevindt zich juist achter muurzuil 46.

Nog meer noordelijk is in dezelfde wand de deur naar huisje Oudekerksplein 17 opgenomen, voorzien van een kijkgaatje. Vergeleken met de vorige afbeelding is het kozijn van zijn betimmeringen ontdaan.

Het raam van de westwand der Zuidbeuk is afgedekt door een gordijn dat alleen de top vrijlaat.

Deze aquarel moet als basis hebben gediend voor een aquarel door Hermanus Petrus Schouten, de zoon van Johannes, gedateerd 1785 en gemaakt op hetzelfde standpunt doch met meer papierbreedte links waardoor de westwand van de Huiszittenkapel met een gedeelte van het blindvenster (met rouwkas) zichtbaar is, hetgeen de diepte werking ten goede komt. Daardoor ontbreken aan de rechterzijde echter de gewelfschotel en de deur naar huisje 17; de turfkist is wel getekend doch niet alszodanig herkenbaar. Dit was bij elkaar genomen reden aan de aquarel van J.Schouten de voorkeur te geven terzake van ons onderwerp.

h. Interieur van de Oude Kerk vanuit de Viering gezien naar het westen, aquarel door H.P.Schouten, 1786.

Hier is een gedeelte zichtbaar van de westwand van de Elisabeth Gaevenkapel met twee rouwkassen, merkwaardig scheef (of voorover) opgehangen boven het nog juist zichtbare grafmonument. Voor de noordelijke rouwkas hangt een banier. Daarboven is de blindtra-

cering duidelijk te zien.

Beschr.Huis-zittenkapel, blz. Opmerkelijk is de eerder genoemde noodconstructie bij punt 45 N.O. die overeenkomt met de weergave op de tekening van Keun uit Rijksdienst v.d.Mon.z. neg.nº 91921 1769. Het schraagbeeldje eronder is nog aanwezig (bij Schouten) zodat dit voor 1769 moet zijn afgezaagd van de kreupele stijl waarmee het een geheel vormde.

Invallend licht uit het westen kon uit de kerk worden geweerd door een groot groen gordijn voor de Doopkapel en een ander gordijn voor het inmiddels vernieuwde raam in de westgevel van de Zuidbeuk.

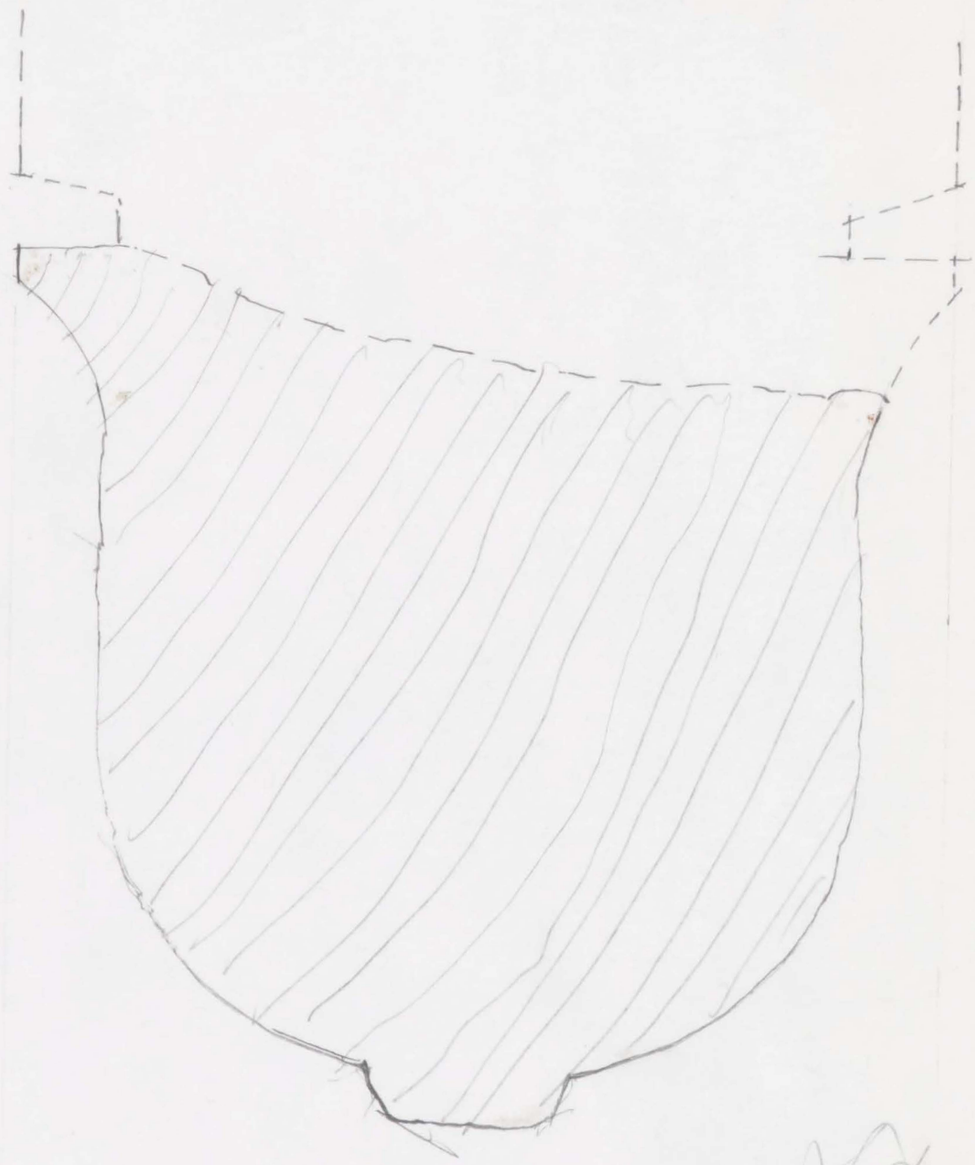

Aftekening van vermoedelijk een kroepele stijl, door Meys aangegeven als 46 vermoedelijk, van spaart 46 - 26 hallenkerk ± 1330 - 40.
heeft keperbeschilderingen zwart / wit / rood / groen (?)

1989
1330
659

-R
April '89

Restauratie Oude Kerk te Amsterdam
Elisabeth Gaevenkapel en
mastgelegen deel Nieuwerzijdsbeek

8. Bouwperiodes.

Feet Jan Eversdogter was een zuster van Jan Jan Eversdogter die het vaarwapen plaatst te voeren

Zij was de schoonmoeder van Maria v. Outshoorn ~~die~~ Was Maria een zuster van Andries Willemsz. (van Tonnevelt?). Mej. B schrijft dat er 2 kinderen waren. (L. G. kapel blz 31 2e al.). Deze Maria kan verder buiten beschouwing worden gelaten want:

Zij was in eerste huwelijk getrouwd met Cornelis Cornelis Vlaningh, een ~~broer~~ neef van Lysbeth van Outshoorn

~~De broer van~~

Toen Lysbeth in 1515 overleed kan de zorg voor afwerking van ~~de~~ kapel en altaar in handen zijn gekomen van haar ~~broer~~ neef Cornelis Cornelisz ~~(?)~~ Vlaningh. Deze was juist getrouwd met Feet of Tiet Jan Evertszendogter, zuster van Jan Jan Evertsz, die het vaarwapen plaatst te voeren. Een aardige introductie voor de nummers op fam. Evertsz.

Het vaarwapen op trekbalk 46-26 schijnt er op te duiden dat de aldus met Lysbeth verwante familie Everts zich met de afwerking of verdere verfraaiing van de kapel heeft bezig gehouden.

Toch nog nazien voor verdere imperfecties ('Maria' en Hendrik Claes Bas) BJM De Bont en Elias (zie Mej. B. L G kapel blz 29 noot 2.

Bijdragen tot de Gesch. van het Bisdom Haarlem, XXIV 1899

Outshoorn De Vroedschap van A'dam I 41 en 223-237

G.A. D 32 Wapens Kerkmeesters

Dr Albert Bas, burgemeester

Jacob Bas Claesz. (1536-1589), 1580

~~Jacob Hendrik Bas 1578~~

~~Dirk Jacobsz Bas~~

D 33 Wapens Regenten

O.Z. Hoorzittenhuys

N.Z. "

Leprozen

Jorishof.

Jacob Hendrik Bas 1578

Dirk Jacobsz Bas 1673

Deze vier heren Bas voeren ten dele hetzelfde wapen

gedeeld

her. rechts een reiger

her. links het vairwapen wit op blauw of doorsneden

balken rood

'ergens' vond ik onder het hoofd Bas

Claes Henderik Bas (1488-1563) Dodok

Troonde + 1. Catharina Bloeck

2. Feet Jan Eversdogter ±1515 + Cornelis Corneliz Vlaminghe! (1491-1535)

uit den Hoyze van Scherpenzeel

(1496 - vóór 1561)

Dodok:

Jacob Bas

1536-1589

+

Grietje Pieter Coddendr

1538-1607

Hendrik Claesz. Bas

+ Maria de Vlaminghe

v. Oudshoorn

geen jaartallen

Scherpenzeel heeft een heel ander wapen

(kastelenboek Prov. Utr.)

Toch bestaat er een relatie tussen de families

Evers en (de) Vlaminghe (van Oudshoorn)

B. BOUWPERIODEN

Het maatschappelijk belang van Willem Andriesz. en zijn relatie tot de Oude Kerk zijn reeds eerder uiteengezet.

Beschr. Huiszittenkapel, blz.

Zijn eerste echtgenote, Geertruyt Claes die Grebbersdochter, overleed op 6 Augustus 1483 (Elias, I, blz.). Twaalf jaar later, op 4 September 1495 (Van der Laan, reg.366) stichtte hij een memorie voor zijn overleden vrouw en ook voor hemzelf wanneer hij zou zijn overleden, op 6 en 7 Augustus, dus op haar sterfdag en de dag daarna.

We moeten ons afvragen wat de reden kan zijn geweest zo lang na het overlijden van zijn vrouw deze memorie te vestigen. Dit kan een aanleiding van geestelijke aard hebben gehad, maar het lijkt meer waarschijnlijk dat we deze daad moeten zien als de afsluiting van een rouwproces, en wel omdat Willem Andriesz. op het punt stond opnieuw in het huwelijk te treden. Een voorbije levenstijd werd afgesloten, een nieuwe periode brak aan. Mej. Bijtelaar noemt het huwelijksjaar van Willem Andriesz. en Lysbeth van Outshoorn niet (Lysbeth Gaevenkapel, blz.30), vermoedelijk is die datum niet overgeleverd.

Lysbeth van Outshoorn was aanvankelijk gehuwd met Gaeff Benning Gerritsz. en dankte daaraan haar naam Lysbeth Gaeven. Hij overleed kort voor 29 Mei 1487. Ze hadden een zoontje Gheryt dat korte tijd later kwam te sterven.

"In 1499 gaf men een vaste bestemming aan de door Gaeff Benningh gewenste dagelijkse mis. Die mis werd niet op het altaar in de pas gestichte kapel gevestigd, maar... op het altaar in de kapel van het Stadhuis. Die kapel had vroeger tot het Sint Elisabethsgasthuis behoord, maar was als gevolg van een uitbreiding bij het Stadhuis getrokken."(Lysbeth Gavenkapel, blz.30) Er is geen enkel verband te construeren tussen deze capellerie en de stichting van de Elisabeth Gaevenkapel. Opvallend is wel

* Van Breen blz. 79 → Bydragen Bisdom Haarlem XXIV De Bont, blz 13-14. (voor 1498)

dat het twaalf jaar duurde voordat Lysbeth van Outshoorn gevolg gaf aan de laatste wens van haar eerste echtgenoot. Zij was toen al getrouwd met Willem Andriesz.* Ik kan niet uitmaken in hoeverre hier met deze twaalf jaar ~~xxxxxxx~~ een kerkelijke norm is gehanteerd, of dat het aantal verstreken jaren bewust gelijk genomen is dan het aantal dat Willem Andriesz. liet voorbijgaan voor hij een memorie vestigde voor zijn eerste vrouw, dan wel of dit toeval is.

Beschrijving Huiszittenkapel, blz.

Eerder is reeds opgemerkt dat ruwweg gezegd de stichting van de Elisabeth Gaevenkapel een product kan zijn geweest van de godsvrucht ~~xxx~~ en het geld van Lysbeth van Outshoorn in combinatie met de stedelijk-zakelijke belangen van Willem Andriesz. en zijn mederegeerders. We willen het vermoeden uitspreken dat 1495 het huwelijksjaar is geweest van Willem Andriesz. en Lysbeth van Outshoorn en tevens het stichtingsjaar van de kapel. In welke mate de stichting van de memorie, het bruiloftsfeest en de stichting van de kapel verweven zijn geweest onttrekt zich helaas aan onze waarneming. De naamgeving van de kapel kan aan de 'volksmond' zijn overgelaten, welker beeldend vermogen zich eveneens schijnt te hebben gehecht aan de manier waarop het geld voor de bouw van de 'Weitkopers'-kapel schijnt te zijn gefourneerd. In ieder geval had Lysbeth Gaeven een vrome reputatie (Lysbeth Gaevenkapel, blz. 30, al.2) In 1498 bijvoorbeeld was zij 'overwijf' van het Sacramentsgilde der Heilige Stede(Sterck, blz.109).

Idem, blz. noot 22

Het aangenomen stichtingsjaar,1495, is in overeenstemming met het jaar waarin het zijkapellenplan is ontstaan, 1494, het jaar van het faillissement der Hollandse steden. Het is evenmin in tegenspraak met het jaar 1497 waarin we de kapel gereed veronderstelden. Twee jaar voor een kapel is een normale bouwduur, ook als de ernaast gelegen Huiszittenkapel* in dezelfde tijd moet zijn opgetrokken. Van deze kapel kennen we dankzij Commelin het jaar van in gebruikname, 1497. Door de gemeenschappelijke kapvoet

* noot.

We hebben reeds opgemerkt dat in de periode van de bouw van Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel de verantwoordelijke Huiszittenmeesters niet bekend zijn. Voeren zij als het ware in het kielzog van burgemeester Willem Andriesz? Waren ze daarom misschien dan ook niet meer dan figuren van het tweede plan als Jan Janssen en Claes Gaeff dat vermoedelijk waren voor de Hamburgerkapel?

Beschr. Huiszittenkapel, blz.

46-61/62 moet de Elisabeth Gaevenkapel wel in hetzelfde jaar zijn gereedgekomen.

Willem Andriesz. overleed in 1505 (nadere datum onbekend?) en werd begraven voor het altaar in de kapel, het Verrijzenisaltaar. Mej.Bijtelaar vermoedt dat sinds de oprichting van het altaar (1497?) Lysbeth en Willem Andriesz. de dienst op het altaar hebben bekostigd, maar dat het na de dood van Willem Andriesz. gewenst was fondsen te vormen waaruit de dienst voorgoed gecontinueerd kon worden (Lysbeth Gaevenkapel, blz.31). Daarom stichtte zij samen met de twee kinderen die ze bij hem had een tweetal vicarieën op het altaar ter ere van St.Antonius belijder (Antonius van Padua, 13Juni?) Sinte Cunera (12 Juni) en Sinte Antonia (..).

We kunnen ons afvragen welke binding Lysbeth van Outshoorn had met juist deze drie heiligen (Elisabeth Gaevenkapel, blz.30, noot 2), maar is het mogelijk dat 13 Juni de sterfdag is geweest van Willem Andriesz. (? Elias?) zodat op de dag ervoor, de dag zelf en de dag erna op het altaar een bijzondere dienst werd gehouden? ×

We weten niet in welk stadium van afwerking de kapel verkeerde in 1505. De altaarinventaris is niet overgeleverd (Elisabeth Gaevenkapel, blz.31, al.7). De naam Verrijzenisaltaar doet Mej.Bijtelaar vermoeden dat boven het altaar waarschijnlijk Christus' opstanding was afgebeeld (Idem, blz.33). Echter niet tegen het gewelf, want bij de restauratie is gebleken dat het gewelf van de Elisabeth Gaevenkapel altijd onbeschilderd is gebleven. Maar het is niet onmogelijk dat op het altaar zelf een uitvoerig schilderstuk was opgesteld met deze voorstelling en dat de kapel daarnaar vernoemd was.

Evenmin zijn er bijzondere gegevens beschikbaar uit de periode 1505 tot 1515, het sterfjaar van Lysbeth van Outshoorn (10 December). Zij werd naast haar tweede echtgenoot begraven voor het altaar."De zerken stonden (volgens het Grafboek) in 1532 op naam van Cornelis de Vlaming (van Oudtshoorn) en Andries Willemsz. In de 17de eeuw zijn beide zerken vernieuwd. Ze zijn voorzien van het wapen van Oudts-

x

bedoeld op blz 79 onder noot 2

Van Breen, blz.83 onderaan:

Mej.Dr.I.H.van Eeghen, XLIIe Jaarb.Amstelod., blz. .

"De Oude- of S.Nicolaaskerk te Amsterdam tot 1578" schrijft:

In 1505 bepalen de weduwe en de kinderen van Mr.Willem Andriesz. bij de stichting van een vicarie op het altaar in hun kapel - de z.g.Elizabeth Gavenkapel - dat een bepaalde som afgezonderd zal worden voor de reparatie van deze kapel en het onderhoud van ornamenten, waslichten, enz.

zie brief aan Broeder Henri Boelaars osb en JAJM. Verspeendonk ordner OK-inhoudelijk.

hoorn (3 horentjes) en van een merk: ⅄ ." (Uittreksels uit archieven, blz.9.).

Later kwam ook nog de zerk van Geertruyd Claes de Grebbers-dochter in de ~~Oude Kerk~~ Lysbeth Gaevenkapel terecht: "Na de afbraak van de Minderbroederskerk in 1579 werden verschillende zerken daaruit naar de Oude Kerk vervoerd. In het handschrift van Gerrit Pietersz. Schaep [1] komt de volgende passage voor: (opschrift) Int jaer 1483 den 6 dach in Augusto starff Geertruyd Claes de Grebber d^r (die) huysvr. was van Mr. Wilh. Andries z. hyer onder deese sarck begraven. Bidt voor de zielen.

"Dese sarck heeft .....van Sonnevelt nae de kerckschennerye van 't Minnebroedersconvent doen brengen in ons choor van 't heylich Graff in S.Nicolaeskerck binnen Amsterdam"."(noot)*

Mej. Bijtelaar schrijft in een noot hierbij: de hier bedoelde zerk is terechtgekomen in de Lysbeth Gaevenkapel. Daar die ook "Verrijzeniskapel" heette wordt de vergissing van Schaep begrijpelijk (Uittreksels, blz.21). Schaep was Kerkmeester van de Oude Kerk sinds 1578 (Wapenbord Kerkmeesterskamer).

Overigens is op de tekening die Mej.Bijtelaar van de zerken in de Elisabeth Gaevenkapel heeft gemaakt in 1953 de zerk van Geertruyd niet aangegeven. (Haar afzonderlijke gravenopsommingen nazien!)(Graf 42?)

Een ander gegeven uit het Grafboek van 1532 is dat er tegen de westwand 'stoelen', dat zijn koorbanken, stonden (Noach, blz. 135).

Tot zover de door Mej.Bijtelaar verzamelde archivalische gegevens De vraag is nu: wat gebeurde er na 1515 met de kapel, wie nam de verantwoordelijkheid op zich voor verdere aankleding en verfraaiing?

Wat we verder kunnen reconstrueren betreft de Elisabeth Gaevenkapel zijdelings. Trekbalk 46-26 in de Zuiderzijbeuk, vóór de kapel toont zowel aan west- als aan oostzijde een familiewapen. Het wapenschild, zesmaal doorsneden, 1,3,5,vair op azuur, 2,4,6, keel,

* noot

Historische Gids van Amsterdam. Het Minderbroederskloosterwerd gesticht in 1462 en was gelegen aan de oostzijde van de Oudezijds Achterburgwal, ten zuiden van de tegenwoordige Molensteeg, die vroeger Minderbroedersteeg heette. Het was "het grootste mannenklooster van de stad, waaraan eens de beroemde pater Johannes Brugman († 1473) verbonden is geweest en dat in 1578 door de Calvinisten werd verwoest, omdat de kloosterlingen de Reformatie fel hadden bestreden."

De niet nader genoemde heer van Sonnevelt kan niet meer Andries Willemsz. zijn geweest want deze was overleden in 1556. Het moet dus diens zoon zijn geweest die de zerk van de eerste vrouw van zijn grootvader naar de Oude Kerk liet overbrengen.

werd blijkens Van Beresteyn (blz.72 en ook Van den Brandeler, blz. 47) als zegel gevoerd door de schepen Claes Lambertsz.van Goyen (afb.405(?))[noot], zitting hebbend in 1445, en ook in het wapenboek van Jacob Colijns aangegeven bij de schepen Jan Evertsz.(† 1511) in 1507, wonend in de Warmoesstraat(nº 55) en overigens werkzaam als zeepzieder. Hierna volgen we het spoor van Jan Evertsz. dat zoals zal blijken het beste perspectief biedt. Uiteraard is daarbij het artikel "Amsterdamse portretten uit de 16de eeuw" door S.A.C.Dudok van Heel van het grootste belang.

De op blz.52, al.3 vermelde korenkoper Cornelis Cornelisz. Vlaming (1491-1535), omstreeks 1515 getrouwd met Tiet Jan Evertszndr.(1496-voor 1561), moet een zoon zijn van de Cornelis bijgenaamd 'de Vlaminck' die Mej.Bijtelaar vermeldt ~~in haar artikel~~ ("Lysbeth Gaevenkapel, ~~in de Oude Kerk~~", blz.29, noot3). Deze jongste zoon van Jan Woutersz.van Outshoorn was dus een broer van Lysbeth van Outshoorn en schepen in 1500, burgemeester in 1510, kerkmeester van de Oude Kerk in de jaren 1513,1514 (Ter Gouw). Dit is dus Kornelis Jansz.zoals hij terecht bij Ter Gouw wordt genoemd. De familierelatie tussen de beide Cornelissen wordt door Mej.Bijtelaar terloops vermeldt (blz.32, al.6), niet de belangrijke maatschappelijke functies die deze beide heren bekleedden in het bijzonder bij de Oude Kerk.

Lysbeth en haar tweede echtgenoot Willem Andriesz. waren de initiatiefnemers van de bouw van de zogenaamde Lysbeth Gaevenkapel, die overigens in samenhang met de andere zijkapellen moet worden gezien (zie Beschrijving Huiszittenkapel, § Initiatiefnemers zijkapellen). ~~Willem Andriesz. overleed in 1505, Lysbeth in 1515; beide echtelieden werden in de kapel voor het Verrijzenissaltaar begraven. Wat gebeurde er na 1515 met de kapel, wie nam de verantwoordelijkheid op zich voor verdere aankleding en verfraaiing?~~ Het lijkt dus wel de kant op te gaan dat de weduwe de kapel overnamen.

Volgens Mej.Bijtelaar hadden Lysbeth en Willem Andriesz. twee kinderen (Lysbeth Gaevenkapel, blz.31, al.2) die naar ons gevoel in eerste instantie zich om de kapel waar hun ouders begraven waren zouden moeten bekommeren. Misschien is dat ook wel gebeurd, maar het schijnt niet tot ons gekomen te zijn. Een van die kinderen is de o.a. van het portret door M.van Heemskerck bekende Andries Willemsz.(sinds 1539)van Sonnevelt, genaamd van Outshoorn,† 1556. Deze man was rentmeester van bisschop Joris van Egmond (gekozen 1534) en woonde te Alkmaar (Elias, 235). Waar was hij in 1515? Verbleef hij toen reeds buiten de stad? Wie was zijn broer of zuster?

Doch naar het schijnt niet de kinderen van Lysbeth, maar haar broer en diens zoon stonden in betrekking tot de Oude Kerk en wel als kerkmeesters! De juist in 1515 benoemde kerkmeester Kornelis Korneliszoon de jonge Vlaming (Ter Gouw), ongetwijfeld identiek met bovengemelde korenkoper, wiens vader in de beide voorgaande jaren kerkmeester van de Oude Kerk was. Dit zijn belangwekkende omstandigheden die Mej.Bijtelaar in haar artikel buiten beschouwing laat. Toch kan het niet anders of het wel en ~~wee van de~~ V

wee van de Verrijzeniskapel is tussen Lysbeth en haar broer en diens zoon regelmatig onderwerp van gesprek geweest.

Het huwelijk van Cornelis Cornelisz. met Tiet Jan Evertszndr. (ongeveer), zijn benoeming tot kerkmeester van de Oude Kerk en het overlijden van Lysbeth van Outshoorn vallen in het jaar 1515. Tot de taak van kerkmeesters behoorde onder meer zorg voor onderhoud en uitbreiding van het gebouw in ruimere zin, niet het particuliere detail, al zal voor dit laatste hun goedkeuring een vereiste zijn geweest. In dit geval, ter zake van de Elisabeth Gaevenkapel, konden zorg voor de grote lijn en zorg voor het detail in de persoon van Cornelis Cornelisz. verenigd zijn. In hoeverre zijn later bewezen ketterse instelling alreeds in een vroegere levensfase de intensiteit van zijn werk voor de Oude Kerk heeft beïnvloed kan ik niet vaststellen.

Zijn huwelijk, zijn positie en het wegvallen van Lysbeth van Outshoorn gaven in ieder geval aan de familie van zijn vrouw goede gelegenheid zich in de Oude Kerk te manifesteren, bij voorbeeld door een trekbalkschildering te bekostigen: 1515 kàn daarvoor het aangewezen (bruilofts-)jaar zijn. Zij kon daardoor de relatie met de familie Van Outshoorn en de familie van Willem Andriesz. afficheren. Het familiewapen Evertsz. prijkte voortaan op de trekbalk vóór de kapel en was op die plaats beter in de gehele kerk zichtbaar dan het geval zou zijn geweest op de trekbalk die de kapel overspant (46-47). De datering van de trekbalkschildering past wel bij de gedateerde schildering (1517) in de St.Sebastiaanskapel, welke de laatste kan zijn geweest in een serie decoratief schilderwerk dat in deze periode in de kerk werd uitgevoerd. (Beschrijvingen Huiszittenkapel-bouwperioden, Zuiderportaal-idem).

Overigens is het wapen op de trekbalk wel de enige mij bekende bemoeiing van de familie Evertsz. met de Elisabeth Gaevenkapel en met de Oude Kerk, tenzij hiertoe tevens het graf van de priester Jacop Evertsz. moet worden gerekend, waarover hierna meer.

Dat de behoefte meer op de voorgrond te treden bij de familie Evertsz. inderdaad bestond blijkt mijns inziens ook uit de besproken portretten. Het portret van Jan Jan Evertsz. maakt op mij een posierlijke indruk (met excuses voor het anachronisme: werktuigententoonstelling in de RAI, enz.); het herinnert aan het gezegde: al draagt een aap een gouden ring.... Hoe aristocratisch steekt Andries Willemsz. af bij deze parvenu.

Los van dit persoonlijk gevoelen: de vergelijkbare opzet van de portretten van de echtparen Evertsz. en Van Outshoorn toont navolging aan (door eerstgenoemd echtpaar) van het bewonderde voorbeeld van levensstijl waarvan deze portretten slechts een van de vele uitdrukkingen zullen hebben gevormd.* De familie Evertsz. was betrekkelijk nieuw in Amsterdam en moet de ambitie hebben gehad zich als gelijke te bewegen in burgemeesterskringen. Met zijn keuze van Roelof de schilder in plaats van Maerten van Heemskerck probeerde Jan Jan Evertsz. bovendien voor een dubbeltje op de eerste rang te zitten.

Het is dus als aanvulling op het artikel van S.A.C.Dudok van Heel waarschijnlijk nuttig op te merken dat de portrettenparen niet alleen qua opzet op elkaar gelijken, maar tevens dat de afgebeelde heren aangetrouwde familie van elkaar zijn.

Een andere betrekking van de familie Evertsz. tot de Elisabeth Gaevenkapel kan gelegen zijn in het feit dat aan de noordzijde naast het Verrijzenisaltaar is begraven de altarist Jacob Evertsz. (overleden na 1539). Het graf wordt gedekt door een zerk met het merk X.

*) Deze schilderijen zijn weliswaar tot stand gekomen omstreeks 1540, lang na de afwerking van de Elisabeth Gaevenkapel; ze zijn echter te beschouwen als genoemde navolging in een vergevorderd stadium.

Meester Jacob Evertsz. was possessor van een vicarie op het St. Jacobsaltaar (Memoriemeesters, blz.143, reg.391a) dat stond tegen kolom 2 nabij de toren. Er is mij geen vermelding bekend die enige relatie betreft tot het altaar waarbij hij werd begraven. Hij was in 1539 nog in leven (Memoriemeesters, blz.147, reg.403; Mej.Bijtelaar - Schip II, blz.50). De keuze van het graf zou een relatie met onze familie Evertsz. doen vermoeden. Zou hij anders niet bij 'zijn' St.Jacobsaltaar zijn begraven? Hij zou een broer van Jan Evertsz. geweest kunnen zijn. Maar mij ontbreekt de aanwijzing van de familierelatie behalve de vadersnaam - maar er waren natuurlijk vele Everts in Amsterdam, en de begraaf-plaats - dat kàn toeval zijn.

Kan Jacob Evertsz. sinds 1511 voogd zijn geweest voor Jan Jan Evertsz. die bij het overlijden van zijn vader 13 jaar oud was?

Van Jacob Evertsz. is tenslotte nog bekend dat hij optrad als gevolmachtigde voor Vrouwe Symonsdr, zuster van de (vermoedelijke) doodgraver Dirck Symonsz. alias Graeff (of 'de Graver', v.d.Laan, blz.144). Dirck Symonsz.maakte zijn testament op 24 - 2- 1520 in zijn woonhuis "after dat Oude Kerckhoff" (v.d.Laan, reg.387). Het aldus omschreven huisje kàn de eerste woning tegen de Elisabeth Gaevenkapel betreffen. Zeer indirect is hier dus een tweede relatie tussen Jacob Evertsz. en de Elisabeth Gaevenkapel aangeduid, vanzelfsprekend veel te vaag om hiermee iets te kunnen doen.

waar vanouds(?) het doodgravershuis stond.

* noot:

We volgen hier een eindweegs het spoor 'Van Goyen'. Enig ander verband van de schepen Claes Lambertsz.(van Goyen) met de Oude Kerk is niet bekend (Elias?) Is hij er begraven? Of anders: in welke parochie woonde hij?

Blijkens Van Berensteyn voerde diens zoon het wapen niet in zijn zegel; dat omvat een schepenmerk, maar zoals de Heer Van der Laan mij mededeelde kan dat heel goed verenigd worden met het voeren van een wapen voor andere doeleinden. Deze zoon heette Jan Klaes Lamberts van Goyen, schepen in 1483, burgemeester in 1486. Dit was dus een invloedrijker figuur en vanuit zijn burgemeesterschap als 'opperkerkmeester' misschien meer bij de Oude Kerk betrokken. Van hem kennen we overigens zijn woon- en begraafplaats evenmin.

Het is niet ondenkbaar dat een van beide heren geld gegeven heeft voor het beschilderen van deze ene trekbalk, ofwel voor een aantal andere meer. Dat kan een persoonlijk initiatief geweest zijn en bijvoorbeeld bij legaat zijn vastgesteld, maar het kan ook zijn gebeurd naar aanleiding van een belangrijke étappe in de bouw van de Oude Kerk. De nabije altaren verwijzen niet naar een bijzondere relatie met de vader of de zoon Van Goyen.

Als we eerst van de vader uitgaan dan is de meest nabije belangrijke bouwfase de vervanging van koorpenanten door koorkolommen, stilistisch te dateren na 1440 (Breda als vergelijking), organisatorisch te plaatsen voor 1460 (bouw St Sebastiaanskapel). Hierin zou het jaar 1445 passen. Maar Claes Lambertsz.'s eventuele goedgeefsheid hangt niet noodzakelijk samen met zijn functie als schepen, zodat het jaar 1445 ons in geen geval kan voeren tot een eventueel nauwkeuriger datering van de koorkolommen.

Als de zoon verantwoordelijk wordt gedacht voor de trekbalkschildering 46-26 dan zou men dit kunnen beschouwen als een voorproefje van het investeren dat als motief werd aangevoerd om de bouw der zijkapellen te verklaren. Bij gebrek aan een duidelijker relatie van deze personen tot de Oude Kerk brengen ons deze overwegingen

niet verder. Duidelijk is in ieder geval wel dat de familie Evertsz. dicht bij de Oude Kerk staat, en dat we dus dát spoor dienen te volgen.

Tenslotte nog een vergelijking van de schepenmerken van Jan Claes Lambertsz.(van Goyen) bij Van Bersteyn (nº503 als 295) uit 1484:

en van Jan Evertszn. uit 1507 (Maandbl. Amstelodamum Mei/Juni 1986 blz.49): 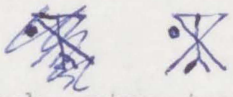

Deze grafische structuren zijn tot op zekere hoogte vergelijkbaar, maar hieruit kan niet tot een familieverwantschap worden besloten. We kennen de voorgeschiedenis van de familie Evertsz,,noch de aangetrouwde families van de Van Goyens.

Blijkens de grafzerken voor het altaar in de kapel was het merk van De Vlaming van Outshoorn:

controleren!

Opvallend is het dan dat dit merk verwerkt ~~is~~ lijkt in het merk van Jan Evertsz. uit 1507, hetgeen een eerdere, vroegere verwantschap met de familie Van Outshoorn zou doen vermoeden. Wie was de echtgenote van Jan Evertsz.?

Als we de trekbalkschilderingen in de Oude Kerk overzien onderscheiden we op 't eerste gezicht naar aanleiding van de in deze schilderingen verwerkte aanduidingen drie perioden:

a. Een bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal schijnbaar zelfstandige schildering uit 1412 met de bekende tekst: "Dit kruuswerck baven is ghewulft in 't iaer van XIIII^{c} en XII". Door de schraalheid van het geheel en de eenvoud van de bloemetjes maakt deze schildering inderdaad een vroege indruk. Het is echter niet onmogelijk dat deze schildering in later tijd ter herinnering aan genoemd feit is aangebracht. Over de positie van deze trekbalk is bovendien nog het een en ander te zeggen. (Beschrijving).

b. In een trekbalkschildering in de St.Sebastiaanskapel (56-57) zijn - eveneens op een banderol - de woorden "Max" en Maria" verwerkt, welke staan voor Aartshertoog Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië. Deze traden in het huwelijk in 1477. Maria van Bourgondië overleed in 1482. Er is dus alle aanleiding de trekbalkschildering te dateren op 1477 of kort daarna.

c. De trekbalkschildering met het wapen Evertsz. Theoretisch zou deze schildering gemaakt kunnen zijn tijdens het leven van Jan Evertsz. (Enkhuizen....-1511), zijn zoon Jan Jan Evertsz. (1498-1567 en zijn dochter Tiet Jan Evertsz. (1498- voor 1561). Zoals uit het bovenstaande blijkt is er in de geschiedenis van deze familie een zodanige coïncidentie van gebeurtenissen in 1515 dat het aannemelijk wordt de schildering op dat jaar te dateren. Dit past bovendien bij de datering van een gewelfschildering (~~44~~ 57-44) N.W. in de St Sebastiaanskapel 1718 (1517). De schilders trokken daarna naar Naarden waar ze hun werk hebben gedateerd 1518. Dit geeft gelegenheid in deze reeks van schilderingen op te nemen de gewelfschotel voor de Smidskapel op de kruising met de Zuiderzijbeuk, voorstellende het achtkwartierswapen van Karel V, hetwelk gezien de daarop

voorkomende kwartieren niet voor 1516 kan worden gedateerd. Deze beschildering kan overigens zijn aangebracht ter herinnering aan het bezoek van Karel in 1515.(Ook de gewelfschotelbeschildering met het keizerswapen kan uit dit jaar dateren). Dit brengt ons op het idee dat alle trekbalkschilderingen in de Zuiderzijbeuk in de periode 1515-1517 tot stand zouden kunnen zijn gekomen, alsmede de gewelfbeschilderingen in de St.Sebastiaanskapel(Kloek, blz.28).[2] ~~De schilderingen in Huiszitten- en Smidska-~~

De familie Evertsz. behoeft niet méér gedaan te hebben dan het bekostigen van de beschildering van het éne trekbalkjuk, maar het is niet uitgesloten dat hun mildheid zich over de hele Zuidbeuk heeft uitgestrekt. In dat geval is het wapenschild op slechts één trekbalk bepaald een teken van bescheidenheid. Overigens is eerder opgemerkt dat de schilderingen waarschijnlijk niet van een hand zijn. Dit gegeven zegt overigens niets over de juistheid van de veronderstelling.

De schilderingen in Huiszitten- en Smidskapel,worden door Kloek gedateerd op 1497-1505. De gewelfschilderingen in de Zuiderzijbeuk op omstreeks 1470.

De eventueel aanwezige trekbalkschilderingen in de Mariakapel staan op zichzelf (kort na 1555).

Tot een andere fase moeten beschouwd worden wijzigingen van de oorspronkelijke trekbalkschilderingen tengevolge van politieke veranderingen of technisch onderhoud(1624, 17..)

De trekbalken van de Noorderzijbeuk vertonen geen schilderingen meer.

De trekbalken die de noordelijke zijkapellen begrenzen zouden redelijkerwijs kunnen behoren tot de gewelfschilderingen in die kapellen.en wel om practische reden. ~~De schilderingen in de Buitenlandvaardersskapel?~~ Hetzelfde geldt voor de trekbalken van de zuidelijke kapellen. Men kan van het steigerwerk dat nu eenmaal in de kapel stond profiteren en ook het trekbalken beschilderen. Deze reden kan een faseverschil scheppen met de trekbalkschilderingen in de zijbeuken. Kloek dateert de hoofschilderingen in de zuidelijke zijkapellen tussen 1497 en 1505. Een stilistische vergelijking tussen de trekbalkdecoraties van zuidbeuk en zijkapellen is noodzakelijk; maar het is moeilijk om xxx 10 of 15 jaar verschil af te lezen; verschillen kunnen ook nog voortkomen uit een andere hand.

De tapijtschilderingen werden reeds door Van Breen (1949, blz.102) gedateerd tussen 1507 en 1518 door vergelijking met de schilderingen in Haarlem en Naarden; het is een periode die

niet alleen bijzonder goed past bij de vernieuwingen van het koormeubilair die toentertijd plaats vonden, maar ook bij de trekbalkschilderingen in de Zuidbeuk en de gewelfschilderingen in de St.Sebastiaanskapel. Het kan door dezelfde schildersploeg zijn uitgevoerd. Het feit dat de decoratieve schilderingen overwegend met schablonen zijn gemaakt roept de bezigheid op van een ploeg ambachtslieden die (tijdelijk) behoorden tot het atelier van een meer bekende, of meer begaafde schilder en uitvoering gaf aan de door deze voorgestelde iconografische en beeldende structuur zoals deze vooral in Naarden duidelijk is uitgesproken. Vergeleken bij Naarden is de Oude Kerk er in deze periode - het begin van de 16de eeuw - wat karig afgekomen. Dit vindt waarschijnlijk zijn oorzaak in de aanwezigheid van oudere schilderingen, bijvoorbeeld in de Zuidbeuk (± 1470), die moesten worden gerespecteerd omdat ze behoorden bij de altaren en waardoor het niet mogelijk was een ambitieuzer structuur op het gewelf te projecteren.

Schip, blz. 58

Kloek, blz.29

In Naarden zijn de afgebeelde gestalten in de ruimte gezet(?) waarvan de indruk vooral wordt opgeroepen door het inkleuren van de achtergrond(?). Eigenlijk maken alle schilderingen in Zuidbeuk en zijkapellen een transfer-achtige indruk, of het nu het werk van 1470, 1497-1505 of 1515-1517 betreft. Het gewelfveld is niet ~~als een ruimte opgevat~~ in een ruimtelijke illusie betrokken; de figuren werken als opgeplakt. Dit is een indruk die men in Naarden niet heeft.(?) Dit moet ik nog eens verifiëren.

Een gemeenschappelijk kenmerk van deze 'plakplaatjes' is hun samenhangende massaliteit. De aard van de gekozen onderwerpen geeft hiertoe aanleiding. Bij de zijkapellen aan de noordzijde is de totaalindruk iets anders. De figuren zijn ajour-achtiger, de ruimte van het gewelf grijpt dieper in de massa van de figuren in, ze zijn minder massaal(?). We kunnen hier dus desgewenst aan een ander atelier denken. Aan de zuidzijde bij de ~~[illegible]~~ Smidskapel behorende heiligen; het zich opofferende lijden in de Huiszittenkapel. Aan de noordzijde minder

lijden, meer opstanding(?) in ieder geval twee afbeeldingen van het laatste oordeel(?), Maria op de maansikkel maakt een triomferende indruk, Pietà is wel weer het lijden enz.

De vraag is eigenlijk of aantoonbaar zou zijn dat hier op een later tijdstip is gewerkt dan aan de zuidzijde, of door een ander atelier. Dit zou overeenkomen met mijn visie op de schraagbeeldjes, zie Huiszittenkapel, vergelijking en conclusie, 1497/1509.

Gewelfschotels.

We kunnen er slechts naar gissen wat de reden kan zijn geweest ook in de Elisabeth Gaevenkapel een gewelfschotel aan te brengen die beplakt is met een voorstelling van het gelaat van Christus als Man van Smarten. (62-63) Het thema van de voorstelling is passend voor de Huiszittenkapel, niet zonder meer voor de Elisabeth Gaevenkapel.

Beschr. Huisz. kapel, blz.

Dit doet bedenken dat de gewelfschotels waarschijnlijk geruime tijd na het gereedkomen van beide kapellen (1497) met deze voorstelling moeten zijn gedecoreerd. Bij het gereedkomen van de beide kapellen was immers, ondanks het feit van een gelijke bouwfase, toch de 'individuele' herkomst, bedoeling en functie nog evident. Enkele jaren later, toen de gewelven van de zijkapellen van schilderingen werden voorzien en mogelijk tegelijk ook de gewelfschotels, was de functie van de Huiszittenkapel uit de aard der zaak volkomen duidelijk, maar de betekenis van de Elisabeth Gaevenkapel, als een 'particuliere' kapel, wellicht in mindere mate. Het is niet onmogelijk dat men, toevallig over drie houtsneden beschikkend, er een aan de Elisabeth Gaevenkapel toebedeelde; het thema was immers universeel genoeg. De decoratie van de andere gewelfschotel (46-47), voorstellend Maria met Kind op de maansikkel binnen een aureool, (zeer fijn geschilderd, niet erop berekend van grote afstand te worden gezien, doch echt atelierwerk,) is evenmin speciaal op deze kapel betrokken.

Timmer. 1082

Vgl. schilderingen Hamburgerkapel.

Ver gezocht, maar evenmin onmogelijk, zou het zijn hier de hand van Willem Andries Willemsz. te bespeuren, die blijkens zijn levensloop veel met armenzorg op had en het symbool van het gelaat van Christus als symbool ook voor 'zijn' familiekapel wel passend kan hebben gevonden. De gewelfschotel met de voorstelling van Maria en Kind wordt echter door dit idee niet verklaard. Het is dus uiterst speculatief.

Beschr. Huiszittenkapel, blz. noot 18

Beslissend voor de aard van het motief kan zijn wie de decoratie betaalde. In principe lijken Kerkmeesters verantwoordelijk te zijn geweest, doch deze zullen zich gehaast hebben de kosten op mogelijke belanghebbenden af te wentelen (?).

Beschr. Huiszittenkapel, blz.

Mej.Bijtelaar wijt de armelijke uitvoering van de decoratie van de gewelfschotels in de Huiszittenkapel aan de zuinigheid van de Huiszittenmeesters. Dit motief kon voor de rijke familie Van Outshoorn nauwelijks gelden en daarom kan dit niet het motief zijn geweest voor het voorkomen van de opgeplakte houtsnede in de Elisabeth Gaevenkapel.

Willem ~~Andries~~ Lysbeth overleed in 1505; zijn zoon Andries Willems, zich naar zijn moeder noemende Van Outshoorn woonde bij Alkmaar. Mogen we uit deze constellatie opmaken dat in 1505 de decoratie in de zin van beschilderingen e.d. nog niet aan de orde was, en dat Andries Willems zich aan de kapel in het verre Amsterdam weinig gelegen liet liggen en zich liever met zijn directe omgeving bezighield? Dit zou de Kerkmeesters kunnen hebben genoodzaakt zelf de afwerking van de kapel ter hand te nemen.

Nog een andere overweging is, dat niet alle vlakke gewelfschotels in de kerk onderling gelijktijdig en evenmin gelijktijdig met de gewelfschilderingen behoeven te zijn uitgevoerd. De schilderingen van de zuidelijke zijkapellen kunnen we dateren op ongeveer 1516-17 (?). De heraldisch gedecoreerde gewelfschotels voor de Smids- en St. Sebastiaanskapel op 1516. Van de St.Maarten-schotel in de Zuidbeuk wagen we geen schatting (type schildering=Maria met Kind?). De grote gesneden schotels in de Zuiderzijbeuk kunnen uit de bouwtijd dateren (1497 of 1497-1500). De beplakte schotels en ook de zeer fijn beschilderde schotels ~~vallen buiten het begrip~~ getuigen van onbegrip voor het feit dat de decoratie door de grote afstand tot de beschouwer in grote lijnen en vlakken moet worden gehouden. Het is daarom zeer wel denkbaar dat bedoelde decoraties in een andere tijd, bijvoorbeeld na 1528(?) zijn ontstaan. Hetzelfde onbegrip vinden we ook in de Mariakapel (?), die in 1555 tot stand kwam, en waar de decoraties niet in dezelfde (?) stijl zijn uitgevoerd, maar wel een te grote finesse vertonen om over zo'n grote afstand werkzaam te zijn. Hier is architectonisch gezien sprake van verval; dit is in bouwkundig opzicht ook geconstateerd in de kap van de Mariakapel (Janse).

De gewelfschotels Maria met Kind in de Elisabeth Gaevenkapel en de Golgotha voorstelling op de eindgewelfschotel van de Zuidbeuk (47-28), de St Maarten (45-24?) in de Zuidbeuk, de eindgewelfschotel van de Noordbeuk, voorstellend Agnus Dei (1-29) vertonen een vergelijkbare benadering. De portret-achtige borststukken in de Mariakapel hebben een echt Renaissance karakter.

Eerstgenoemde schotels vertonen een gelijk aureool.

550
260
290

525
450
245
225
75
300

Restauratie Oude Kerk te Amsterdam
Elisabeth Gasthuiskapel en naastgelegen
deel Zuiderzijbeek

C. Restauratie

C. R E S T A U R A T I E

Algemeen

Na de oorlog zijn er in de onderhouds- en restauratiewerken aan de Oude Kerk drie perioden te onderscheiden:

A. De periode 1945-'51, waarin ondergeschikt onderhoudswerk werd uitgevoerd in afwachting van een meer ingrijpende restauratie, beeindigd door de sluiting van de kerk op last van B & W op 15-6-1951.

B. De periode 1951-'55, waarin een onderzoek werd ingesteld naar de constructieve toestand van vooral kapconstructie en kolommen met de bedoeling een restauratieplan op te stellen en naar aanleiding waarvan tal van noodvoorzieningen werden aangebracht om het gevaar voor instorten op te heffen. In deze periode kon de kerk weer worden opengesteld vanaf 30-11-1952. Tot het begin van de restauratie werd het gebouw verder onderzocht en getekend.

C. De restauratieperiode 7-5-1955 tot 14-3-1979, waarbij het werk werd begonnen in de noordwesthoek en voortgaand naar het oosten en daarna naar het zuiden en westen werd gerestaureerd in fasen die zich aftekenden door een steeds ander beloop van schuttingen in de ruimte, die onderwijl voor kerkdiensten en andere samenkomsten in gebruik bleef. Deze periode werd afgesloten door een feestelijke openstelling van de kerk in tegenwoordigheid van Prinses Beatrix en Prins Claus.

Over de verrichte werkzaamheden in deze perioden geven de opzichtersdagboeken (1945-1962) en later de werklijsten van de uitvoerder onontbeerlijke inlichtingen.

A. Medio Augustus 1946 werd het monument voor Sweers (muurstuk 63-47) schoongemaakt. Evenals alle grafmonumenten in de kerk was dit ingepakt geweest door de Dienst van Bescherming Monu-

menten tegen Oorlogsgevaar (?)Thans werd door de timmerlieden Klein en De Hoog erboven een afdak gemaakt.

Op 16-2-'47 werd het monument en tevens de muur erachter nogmaals schoongemaakt door een metselaar en een opperman. Hiermede is men drie weken bezig geweest.

Op 4-6-'51 werd steiger gemaakt rondom muurzuil 45 in de Huiszittenkapel in verband met het uitvallen van een paar stukjes bepleisterde baksteen onder het daar aanwezige houten beeldje aan de westzijde, Dit was de directe aanleiding tot de sluiting van de kerk op 15-6-1951.

B. Op 7-12-'51 werd van spant 46-47 het steunpunt 46 met de rolsteiger onderzocht. en hoekverstijvingen aangebracht van trekbalk 46-47 naar de muurgording 46-62 en trekbalk 46-26 (foto Rd.60669, Mrt '61). Het monument voor Van der Hulst werd omtimmerd, waarna daarboven steigerwerk werd gemaakt langs muurstuk 46-62.

Hier werden de onderste delen van het gewelfschot verwijderd zodat de kapvoet kon worden onderzocht. Deze werd bespoten met Xylamon tegen houtwormaantasting. Hierna werden de gewelfdelen weer aangebracht; de steiger werd afgebroken.(10-12-'51).

Vervolgens werd het monument voor Sweers omtimmerd en er werd steiger gebouwd voor het muurstuk 63-47, zodat ook hier de kapvoet kon worden onderzocht. Door uitwijken van de muur was sleutelstuk 47 losgekomen van de trekbalk. De ruimte ertussen werd (met hout? foto?) opgevuld zodat het korbeel weer dracht (4-1-'52).

De noodvoorzieningen aan trekbalkjuk 46-26 bestonden blijkens de foto(Rd.Maart'61,neg.nº 60663 en 60664 of 60668) uit een zijdelingse verstijving van de trekbalk onder 45° naar de trekbalken 45-46 en 46-47. Het boven gelegen spantbeen 46(-26) behoefde blijkbaar niet te worden opgevangen, anders dan bijvoorbeeld de kilgraat 46 N.O.

Boven punt 26 werd - ~~in ieder geval~~ aan ~~de~~ oostzijde, en ~~mogelijk ook aan de~~ westzijde - een zware klamp aangebracht, opgestopt naar de muur toe, die vermoedelijk ten doel had de muur boven de scheibogen te verstijven daar waarschijnlijk de balkkop in slechte (en de muurrest.)

staat kleek te verkeren. De gewoonlijk zo genoemde trekbalk werd dus wegens uitwijken naar het zuiden (was dat zo?) van genoemde muur als een drukstaaf gezien. De beklamping kan ook een verstijvende werking voor de verbinding tussen trekbalk en muurstijl hebben gehad. Misschien bevond zich hier een las in de trekbalk die moest worden verstijfd(?)

Inmiddels werd aan de buitenzijde steiger gezet om steunbeer 99, de westelijke hoeksteunbeer van de kapel, en blijkbaar tevens om de zuidelijke hoeksteunbeer nº 98. Beide steunbeeren werden gevoegd (22-4-'52).

Met het oog op de aanstaande openstelling van het gebouw werden de muren die vuil waren geworden door het vallen van stof uit de gewelven en de kapvoet zoveel mogelijk schoongeveegd. Op 30-11-'52 werd de kerk opengesteld.

C. De restauratie begon met de drie noordelijke zijkapellen en het noordertransept, benevens het aangrenzende deel der Noorderzijbeuk, welk kerkgedeelte door een houten schutting werd afgescheiden. De rest van het gebouw bleef voor kerkdiensten en andere activiteiten in gebruik.

Zo werd er blijkbaar in de kerk een tentoonstelling gehouden over de Oekumene, want in het opzichtersdagboek van 30-5-'57 staat aangetekend dat het wapenbord van vice-admiraal (?) Schey door de inrichters van deze tentoonstelling zwaar is beschadigd. Waarschijnlijk is dit niet opzettelijk gebeurd maar is het wapenbord gevallen wat door de langdurige houtwormaantasting een desastreus effect kan hebben gehad.

Elisabeth Gaevenkapel en Zuiderzijbeuk

T i m m e r w e r k e n

Voorzieningen Eind Maart begin April '71 werden de grafmonumenten opnieuw afgeschermd in verband met steigerbouw in de kapel. Medio Mei werd een noodkap opgebouwd boven de zakgoot tussen Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel, afkomstig van de ruimte tussen Smids- en Huiszittenkapel. Onder deze kap, waarvan de detaillering elders beschreven is, ontstond een werkruimte door het maken van een ruime werkvloer op steigerwerk in de zakgoot.

Beschr. Smidskapel blz.28

De steiger aan de binnenzijde werd doorgetrokken naar de Zuider zijbeuk, waar eveneens een werkvloer werd aangebracht, als verlengde van de reeds bestaande werkvloer in de Zuidbeuk voor de Huiszittenkapel. Deze voorzieningen vonden plaats in Maart'72.

Kapconstructie Men begon met het op maat maken van de nieuwe muurgordingen; de oude waren wel onderzocht doch nog niet verwijderd, dat gebeurde in October '72

Knooppunt 46 Eind Januari '72 werd begonnen met het kilspant 46 N.O., in principe behorend tot de Huiszittenkapel. Dit was gereed in Augustus '72. In Maart '72 werden de spanten 46(-45) en 46(-26) gestempeld. Trekbalkstoel 46(-26) werd gedemonteerd, waarbij aan de onderzijde van de trekbalk, waar het voorste stuk van het sleutelstuk had gezeten, een gaaf fragment van de beschildering voor de dag kwam. Aan het herstel van de stoel werd begonnen in Mei'72. De steiger in de Zuidbeuk was inmiddels doorgetrokken tot de westgevel en voorzien van een werkvloer.

Trekbalkstoel 46(-26)

Ook van deze trekbalkstoel werd in verband met de bijzondere 1 de eeuwse beschildering zoveel mogelijk gehandhaafd, hoewel deze stoel in zijn geheel 17de eeuws is. Aan het sleutelstuk werd een een lasstuk gemaakt, terwijl het ondereind van het korbeel van een lasstuk werd voorzien, dat met een zwaluwstaart bevestigd werd aan

Neg.1057, 1058, 1060 zie ook foto 12-6-'51 Bouwtoezicht

het nog bruikbare deel van het korbeel. De pennen aan het boveneinde van het korbeel konden opnieuw worden gebruikt. De muurstijl werd geheel vervangen. In de eerste week van October '72 werd de gerestaureerde stoel in de reeds opgemetselde nis geplaatst en aan de kettingankers die zich in de achterliggende muur bevonden vastgezet.

Nieuwenhuis oppert de mogelijkheid dat aan de zuidzijde de trekbalk zodanig was gekromd dat deze moest worden afgevlaktaan de onderzijde, dat daardoor de keep is ontstaan en dat er zuidelijk daarvan bovendien massa overbleef om het sleutelstuk uit de trekbalk zelf te vormen, een samenstelling die wel eens meer voorkomt. Dit zou dan verklaren waarom de pen van het korbeel tot in de trekbalk doorloopt, hetgeen een ongewone manier van doen is. Bij het maken van een nieuwe trekbalkstoel in de 17de eeuw kan het oude pengat ~~onieuw~~ voor het nieuwe korbeel zijn benut.

Jonge, Constructie hol 305.

Trekbalk en spant 46(-26) Neg.1027, 1061,62

Trekbalk 46(-26) kreeg een nieuw lasstuk, daar het aanwezige grenen exemplaar (een dekker) was verstikt of door zwam aangetast. Eerst werd echter de oude kreupele stijl van het spant verwijderd. Spantvoet en kreupele stijlwerden gerestaureerd en geplaatst in de laatste week van October'72. In voorjaar '73 werden in het spantbeen nog enkele stukken ingezet.

Trekbalkstoel 26(-46) kwam in Januari '74 aan de orde, en werd in de loop van '75 gerestaureerd.

Kapvoet 46-62 Neg. 1080,81, 83,84,91.

In October en November'72 werd de kapvoet tussen Huiszitten-en Elisabeth Gaevenkapel gedemonteerd en schoongemaakt. Hier waren oorspronkelijk drie muurplaten geweest, waarvan de middelste ten gevolge van lekkages vrijwel was verdenen doch waarvan de vroegere aanwezigheid kon worden vastgesteld door de aanwezigheid van een keep aan de onderzijde van elke slof die de drie muurplaten overkeepte. Deze sloffen dragen van beide kappen de sporen, die er met een pen zijn ingestoken. Ze doen tevens dienst als blokkeels doordat ze aan beide einden met een pen steken in de kreupele stijlen (de gewelfribben) van de sporenspanten. De sloffen werden bijna alle vervangen, evenals de drie muurplaten. De functie van de muurplaten bestaat voornamelijk in het koppelen van de sloffen; ze zijn niet aan het onderliggend metselwerk verankerd, maar door middel van een muuranker wel aan de gevel. Het aanlassen van daksporen en het aanlassen of vervangen van gewelfribben(kreupele stijlen van de sporen-

spanten) van Elisabeth Gaevenkapel en Zuidbeuk viel in medio September '73, terwijl eerder deze zelfde herstellingen hadden plaatsgevonden aan de zijde van de Huiszittenkapel. Er werd een nieuwe muurgording gemaakt en de zandstenen(?) lijst daaronder opnieuw gesteld.en verankerd(?)

'73 kon het laatste metselwerk boven punt 46 worden verricht.

In Januari '73 werden de gootklossen aangebracht(?).De gootbodem van Amerikaans grenen(?) werd echter pas in October'73 geplaatst, nadat de sporen waren opgevuld (onder een lijn gebracht). Het nieuwe dakbeschot is voor het beschieten geïmpregneerd met het preparaat Ken Kure wormolie, geleverd door de fa.Schuytvlot te Amsterdam. De onderste delen van het dakbeschot werden aangebracht tot en met de hoogte van het véetlood. De loden goot werd in deze zakgoot aangebracht in de eerste week van November'73. Pas in October/November '74 (tot aan de zoldervloer) en Augustus '75 (boven de zoldervloer) werd de rest van het dakbeschot aangebracht en voorzien van een noodafdekking van ruberoïd; dit alles gebeurde tevens op het driehoekige dakvlak van de Zuidbeuk boven punt 46 (Oct. '74) en op het westelijk dakvlak van de Huiszittenkapel., in afwachting van de leiendekking die pas kon worden aangebracht als de noodkap zou zijn verwijderd.

Spant 46(-47) In Februari '73 werd begonnen met het vervangen van de kreupele stijl van spant 46(-47). Hiervan werd als gebruikelijk een mal gemaakt om de maten zoveel mogelijk vast te stellen en de kromming nauwkeurig af te schrijven en het blok op de begane grond voor te bewerken. Vervolgens werden pennen gemaakt en het profiel aangeschaafd. ~~Xxxxxxxxx~~ De kreupele stijl werd ter plaatse pasgemaakt in Maart '73. Het spantbeen kreeg een lasstuk. ~~Hierna werd aan de aangrenzende muurgording (?) een laseind gemaakt.~~

46 N.W. Neg.1049 t/m 1052 Begin Mei '73 werd er gewerkt aan het kilspantbeen 46 N.W. Achter het schraagbeeldje van de kreupele stijl was ooit een liplas gemaakt (in eiken?) waarbij het voorstuk met beeldje behouden bleef doch eigenlijk te laag werd geplaatst, uithangend voor het natuurstenen kolonnetkapiteeltje. Het bovengedeelte van het spant werd gestempeld en er werden mallen gemaakt van het te vervangen deel van het spantbeen en van de kreupele stijl. Het lasstuk van het spantbeen werd geplaatst eind Mei '73; hierna werd het blokkeel vernieuwd. Daarna volgde het werk aan de kreupele stijl dat zich uitstrekte tot begin Augustus '73 met het aanlopen van de profi-

Notulen Bouwcommissie 3-4-'14

lering, het pasmaken van de kreupele stijl en het afwerken van de verbinding met het blokkeel. Het schraagbeeld werd voor conservering naar het Centraal Laboratorium gebracht en in de loop van 1976 herplaatst.

Trekbalkstoel 46(-47) Neg.1050

Begin Augustus '73 werd tevens de trekbalkstoel 46(-47) gedemonteerd. De kop van zowel de trekbalk als het sleutelstuk waren door worm aangetast. Ook de muurstijl toonde wormaantasting. Omdat aan de trekbalk een lasstuk moest worden gemaakt werd op die plaats de beschildering vrijgelegd en overgenomen.

Van de trekbalkstoel werd een nieuw korbeel omkokerd met afgezaagde plakken van het oude korbeel in verband met de hierop voorkomende beschildering. De muurstijl werd vernieuwd en het sleutelstuk werd aangelast in de eerste week van September'73. In het midden van die maand werd de gerestaureerde stoel geplaatst.

Voor betere drukverdeling hakte de steenhouwer een hardstenen voetplaatje onder de muurstijl van de trekbalkstoel. De verankering werd aangebracht(?)

Het kolonnetkapiteeltje 46 N.W. van zandsteen was reeds in '72 door de beeldhouwer J.F.van Huisstede gecopieerd ten behoeve van kolonnet 46 N.O. waar het kapiteeltje verdwenen was. Het originele kapiteeltje kreeg een vergroot achterblok om het beter te kunnen verankeren in het metselwerk. Dit is nog te zien omdat een gedeelte van de kolonnet ten zuiden ervan niet tot de goede hoogte is opgetrokken.

28-26 voorbereiding

Na de werkzaamheden aan de goot tussen Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel begonnen de timmerlieden aan de zakgoot tussen Zuidbeuk en de lichtbeuk van het Schip ~~in de traveeën 28-25~~ (Oct.'73). Er werd een werksteiger gemaakt op de werkvloer in de Zuidbeuk tegen de westmuur, waarbij een gedeelte van de afscheiding van het grote orgel werd weggenomen.

Met het oog op de naderende winter werd boven de zakgoot een knoodkap gemaakt die als zakgoot fungeerde en voor de lichtbeukramen langsging op een zodanige hoogte dat daaronder kon worden gewerkt. Het werk aan de kapconstructie hieronder begon echter pas in Februari '74.

Trekbalkstoel 26(-46)

Begin Januari werd het metselwerk rondom trekbalkstoel 26(-46)

weggehakt.

Trekbalk 26-46 kreeg een stalen stempelconstructie nabij punt 26; tevens werd de bovenliggende kapconstructie gestempeld. De trekbalkstoel werd weggenomen. Het aan ~~de kop~~ het oor sterk door knaagkever aangetaste sleutelstuk toonde de bijzonderheid dat het met acht houten deuvels aan de trekbalk was verbonden; voorts ook nog met de gebruikelijke bouten.

Ongebruikelijk is voorts dat de pen van de muurstijl en de pen van het korbeel door het sleutelstuk heen bovendien in de trekbalk zijn gestoken en met toognagels daar eveneens bevestigd. Het korbeel heeft hier één pen, doch gewoonlijk zijn het er twee, naast elkaar geplaatst, die niet verder doorlopen dan de hoogte van het sleutelstuk.

Neg. 1058

Een andere bijzonderheid die niet tijdens het werk maar bij het zien van de foto is opgemerkt betreft de aanwezigheid van een telmerk in het bovenvlak van het sleutelstuk. Het is een merk voor '7', echter niet op de bij de Oude Kerk gebruikelijke manier 1 11 , doch 7 11 , vergezeld van een teken dat enige gelijkenis vertoont met de merken die voorkomen in de Haarlemse St. Bavo. Is deze trekbalkstoel een eind 14de eeuwse vernieuwing en de timmerman afkomstig uit Haarlem? We weten er niets van.

Neg. 1261

De nummering is op zichzelf juist, het betreft inderdaad juk 7. Bij mijn weten zijn dergelijke merken bij de vernieuwing van sleutelstukken nooit eerder opgevallen. Het is dus niet uitgesloten dat het toevallige krassen zijn die met de kapnummering niets te maken hebben.

Dan zijn er aan sleutelstuk en aan de trekbalk enkele kepen waarvan de betekenis niet duidelijk is.(?) Het sleutelstuk heeft er een aan de westzijde en over de volle hoogte, terwijl aan de trekbalk een even lange keep nabij de onderribbe daarmee correspondeert; voorts heeft de trekbalk een keep aan de onderribbe aan de oostzijde ongeveer ter plaatse van het korbeel, niet is te

?

Neg. 1259

Neg. 1260

Neg. 1262, 1258

zien of een keep in het sleutelstuk hiermee correspondeerde. Alle kepen zijn bij de restauratie opgevuld.

Volgens de opzichter R.C.Nieuwenhuis bevond zich tussen trekbalk en sleutelstuk een scheg(?), uitlopend naar het noorden. Deze is bij de restauratie verwijderd en de stoel is rechtgezet, waardoor het sleutelstuk naar het noorden opschoof en een gedeelte van de trekbalk, dat uiteraard onbeschilderd was, vrijkwam. De conclusie moet dus zijn dat de scheg is aangebracht vóór de beschildering. Voor een nauwkeuriger datering zijn er dus twee mogelijkheden: òf de scheg is direct bij het plaatsen van de trekbalkstoel in de 14de eeuw aangebracht, òf wel kort voor of ter gelegenheid van de trekbalkbeschildering (15de of 16de eeuw). Het is jammer dat de scheg niet bewaard is (?) en dat er ook geen foto's van gemaakt zijn (?). In verband met de datering zou de oplossing van de bovenbeschreven pen/gatconstructie interessant zijn.

Overigens is er aan de achterzijde van de muurstijl bij de restauratie een opvulstuk van nieuw eiken aangebracht. Mogelijk is dit opgespijkerde stuk schegvormig in verband met het rechtzetten van de muurstijl. De kreupele stijl van het spant 26(-46) is slechts voorzien van een nieuw voetje.

Aan het sleutelstuk werd een laseind gemaakt. De gerestaureerde stoel werd geplaatst en verankerd in de laatste week van Januari '74. Aan de ankers vond een wijziging (welke ?) plaats (28/1 - 1/2-'74, 4/8-2-'74).

Trekbalk 46-26 werd vanaf Januari tot in de eerste week van Juni '74 van verflagen ontdaan, waarbij in het midden van de zijvlakken het vair-wapen voor de dag kwam dat toebehoort kan hebben aan de familie Evertsz. woonachtig in de Warmoesstraat nº 55.

Travee 27-26 In de loop van Februari'74 werd een nieuwe muurgording 27-26 gemaakt en deze werd geplaatst in de tweede week van Maart. De twee consoles werden vernieuwd. Hogerop in het gewelf werd inmiddels geïmpregneerd nieuw eiken gewelfschot aangebracht.

In deze travee werd een nieuwe voorste muurplaat gemaakt; als gebruikelijk kwam de achterste die ingemetseld was te vervallen. Er werden lasstukken gemaakt aan sporen en gewelfribben, alsmede nieuwe blokkeels. Dit werk was in deze travee gereed eind Maart '74. Al het houtwerk werd geïmpregneerd. Het metselwerk rond blokkeels en kapsporen dat eerder was weggekapt werd hersteld waarbij deze onderdelen echter zorgvuldig werden vrijgelaten.

Travee 26-25 In de travee 26-25 vonden dezelfde werkzaamheden in dezelfde periode plaats. Ook hier werd een nieuwe voorste muurplaat en een nieuwe(?) muurgording gemaakt. Metselwerk bij de consoles van de muurgording, bij de kop van trekbalk 26(-46) en het plaatsen van een Ledesteenen console onder de muurstijl van trekbalkstoel 26(-46) werd uitgevoerd medio Februari'74.

Kolonnet 27 Begin Maart'74 werd stempelwerk gemaakt boven punt 27 om de kolonnet te kunnen demonteren. Deze werd vervolgens tot in Juni '74 door de schilders van verflagen ontdaan. Hierna volgde de bouwkundige restauratie. Het baldakijn was gescheurd en aan de onderzijde bij het masker was de stijl vermolmd. Wat is er bij de restauratie aan gedaan? Wat aan de achterzijde van de stijl? De kolonnet is in de loop van '75 herplaatst.

Lichtbeuk Schip Vanaf Maart '74 werd in de daaropvolgende zomermaanden het personeel voornamelijk ingezet op de restauratie van de lichtbeuk.

In September werd het timmerwerk in de Zuidbeuk hervat met het maken van een blokkeel boven kolonnet 27.

Zakgoot 28-25 In verband met de restauratie van de zakgoot in de Zuidbeuk werd een noodkap gemaakt boven de traveeën 28-25 en de oude goot gesloopt. November'74. Eind December'74 werd hogerop in het gewelf nieuw gewelfschot aangebracht.

De steigermonteurs maakten stempels voor de kapconstructie
? ? 27-21 in de Zuidbeuk (13/17-1-'75)? Hoe en waarom?

Door deze stempelconstructie werd het deel van de gewelf- en dakconstructie boven de aanzet van de kreupele stijlen der sporenspanten opgevangen, waarna deze kreupele stijlen werden gedemonteerd, enerzijds ten gevolge van de conditie van deze stijlen zelf, anderzijds om te kunnen werken aan de muurgordingen.

Travee 28-27 Reeds in Februari'74 waren de grenen delen van het gewelfschot ~~xxdexxexxxxxxx~~ verwijderd. In deze travee was het gehele gewelf-
? veld verzakt (waardoor?) en naar voren gekomen, zodat de noorde-
?Vgl.Rd. 60668 Mrt'61 lijke strijkgraat aan het oog werd onttrokken. Deze vervormingen werden te niet gedaan. In Januari '75 werd onder de noodkap het dak- en gewelfbeschot verwijderd voor restauratie van kapvoet en zakgoot. De oude opvulling van de sporen werd eveneens verwijderd mede omdat de nieuwe terrassengoot een heel ander beloop zou krijgen.

Het metselwerk rond blokkeels en kapsporen werd weggehakt zodat deze onderdelen, benevens de voorste muurplaat, konden worden vernieuwd. Ook de gewelfkrommers boven de muurgording werden vervan-
Neg.1295-8 gen. De gewelfrib onder de zoldervloer, westelijk van graat 27(46A)
? moest worden vervangen (waarom?) Het timmerwerk werd afgesloten met het impregneren van het nieuwe hout in de eerste week van Mei '75.

Nog in Januari '75 werd het weggeslagen en slechte metselwerk uitgetand en hersteld waarbij ~~waarbij~~ de kaponderdelen werden vrijgelaten.

~~??.Neg,nr 1491, 1497~~ ~~vrijgelaten. Een gedeelte van een poortje(?) en een doorgang~~ (?) ~~word dichtgemetseld~~. Het metselwerk onder de muurplaat werd uitgetand en de muurplaat aangewerkt.

Daarna werden nieuwe gootklossen gemaakt, bevestigd aan de daksporen en opgelegd in de muur van de lichtbeuk, per gootterras onder één lijn gebracht.

Vervolgens werd de gootbodem van Amerikaans grenenhout pasgemaakt en aangebracht. Er werd een groef geslepen in de lichtbeukmuur teneinde het voetlood te bevestigen. Aan de andere zijde ~~x~~ werd na het aanbrengen van vulstukken op de sporen het dakbeschot

aangebracht tot de hoogte van het voetlood aan de dakzijde. In de eerste weken van Maart '75 werd in de travee 28-27 de loden goot aangebracht en tevens de vergaarbak aan het westelijk einde van dit gootgedeelte, voorzien van een noodafvoer. Hierboven bleef de noodkap, voorlopig nog intact tot Mei '75.

Medio Maart '75 werd gewelfschot aangebracht in de traveeën 28-27 en 27-26. Het hogerop gelegen deel van het dakbeschot onder de noodkap werd gesloopt en door nieuw hout vervangen.

Eind Maart werd de rest van het oude dakbeschot verwijderd over de traveeën 28-24. Na het maken van vulstukken op de sporen werd nieuw beschot aangebracht, voorzien van een ruberoid noodafdekking. ~~Eind Mei '75 werd begonnen met het leiwerk dat in~~

Begin Mei '75 werd voortgegaan met het vernieuwen van gewelfschot in de travee 28-27. Door de schilders werden randmotieven waarvan nog slechts een schaduwgrestte (of gereconstrueerd?) ingekleurd, het overig hout bijgekleurd met wasbeits en het gewelf afgestoft)?)

Ook de muurgordingen 28-27-26 werden schoongemaakt (deze zijn dus waarschijnlijk oud) ? Onder muurgording 28-27 werd een nieuwe console aangebracht.

(47-)28 Neg.1538-41

Tevens werd ~~begonnen met het maken van~~ gewerkt aan een nieuwe kreupele stijl onder het strijkspant (47-)28, gemerkt: IIIIV V . In December '73 was hier reeds de afdeklijst gedemonteerd en had dus blijkbaar onderzoek plaatsgevonden. Aan het spantbeen werd een lasstuk gemaakt, naar het schijnt ter vervanging van een bestaand lasstuk. Ook werden de blokkeels vervangen. In de eerste week van Februari '75 werden deze onderdelen geplaatst en afgewerkt. Er werden daarbij 'ankerverbindingen' aangebracht (? aan de westmuur?).

Een bijzonderheid was dat spantbeen en korbeel opgespijkerde klampen bezatten aan de oostzijde, evenals het laatste sporenspant gemerkt IIIIIII ∧ (70) aan de westzijde. Hier bevond zich namelijk vroeger een trap die vanuit de zakgoot - voor de bouw van de lichtbeuk - naar de zolder voerde. De zakgoot was bereikbaar vanuit de traptoren die zich sinds de bouw van de hallenkerk aan de zuidzijde tegen de toren bevond. Deze is in het begin van de 18de eeuw afgebroken.

Beschr. Schip, blz. 157-8

Amsterdam 700

Medio April was het steigerwerk uit het Schip en de Zuidbeuk vrijwel verdwenen. Begin Mei'75 bevond zich in de kerk nog slechts één houten schutting en wel ongeveer een meter ten noorden van de muurzuilen tussen het zuidertransept en de drie zuidelijke zijkapellen; verder was de gehele kerkruimte vrij, met uitzondering van enkele stapels bouwmaterialen in de Zuidbeuk. De vloer was overal opgeruimd en begaanbaar, zij het dan nog niet overal geëgaliseerd. Deze grote schoonmaak hield verband met de festiviteiten rond het 700-jarig bestaan van Amsterdam, waarin de Oude Kerk als het oudste gebouw van de stad een belangrijke rol zou gaan spelen. Het grote orgel was in zoverre gerestaureerd dat het bespeelbaar was.

De eerste festiviteit was georganiseerd in het kader van een Haventafelconferentie, georganiseerd door de Tafelronde nº 5. Ongeveer 400 genodigden waren getuige van het optreden van een groot aantal musici en mime-spelers in wisselende bezetting en samenstelling onder een wisselende belichting, waarmee het accent, passend bij het gebeuren, steeds op andere ruimtelijke onderdelen van de kerkruimte werd gelegd.

Het belang van deze eerste avond lag hierin dat reeds enkele jaren voor de oplevering van het gebouw kon worden geexperimenteerd met publiek, ruimte en belichting (de drie proefmodellen voor lampen - de lichtcirkels - waren in functie) zodat enigszins duidelijk werd wat de Oude Kerk in één van haar toekomstige nieuwe functies zou kunnen betekenen.

Dakkapellen Zuidbeuk

De timmerlieden begonnen medio Mei'75 met de restauratie van de dakkapel in het noordelijk dakschild van de Zuidbeuk boven punt 26. Er werd een nieuw kozijn gemaakt, de zijwangen werden vernieuwd en er werden eiken boeidelen aangebracht. Loodwerk aan de dakkapellen werd uitgevoerd voor zover dit noodzakelijk was voor de aansluiting van het gehele noordelijke dakvlak van de Zuidbeuk ting vannhet leiwerk, dat in de volgende weken werd uitgevoerd en ~~aan dit dakvlak~~ werd beeindigd begin Juni '75. Inmiddels waren de zijwangen en de platjes van de dakkapellen met lood bekleed, waarbij ten dele het oude lood kon worden gebruikt.

Voorzieningen In de Zuidbeuk werd een schutting gemaakt op ca. 1 m. afstand van de muurzuilen, lopend van de punten 43 tot 47 en aldaar voor de westwand van de Zuidbeuk langs naar punt 28. Deze schutting deed aan de noordzijde dienst als achtergrond voor een tijdelijke foto- en tekeningenexpositie betreffende de restauratie van de Oude Kerk alsmede betreffende metrovondsten, in samenwerking met de stadsarchaeoloog van Amsterdam. Tevens werden kwetsbare onderdelen van het kerkinterieur, zoals geschilderde behangsels en rouwkassen aan de schutting opgehangen. Een ander voortvloeisel van de eerder genoemde grote schoonmaak was dat de vurenhouten banken, die niet meer gebruikt zouden worden maar toch jarenlang door de kerk waren heen en weergeschoven, eindelijk werden gesloopt en afgevoerd.

Medio Mei '75 werden aan de zuidwestzijde (63-47) van de Elisabeth Gaevenkapel steiger gezet waarop een werkvloer werd gemaakt in verband met de restauratie van de kapvoet, en hogerop een tweede werkvloer voor het schoonmaken en restaureren van het gewelf.

Aan de buitenzijde werden van steigermateriaal door de fa. Stampwerk te Haarlem, die in principe al het steigerwerk belangrijke steigerwerk in de kerk uitvoerde en het materiaal verhuurde, verscheidene stempels gemaakt om de noodkap te dragen die voor de gevels der kapellen boven het huis Oudekerksplein 23, de Kerkmeesterskamer, het Zuiderportaal en de IJzeren kapel doorliep.

Medio Juni '75 werden ten behoeve van deze noodkap en tevens van de restauratie der kapelramen zware stalen balken aangebracht op de steunberen, waarvan de koppen voor restauratie waren verwijderd. Eind Juni was de noodkap afgewerkt.

Hierna werd een noodkap gemaakt aan de <u>west</u>zijde van de Elisabeth Gaevenkapel. Tevens werd steigerwerk opgetrokken voor de topgevels van Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel. In de loop

van de volgende maanden werd deze noodkap naar het noorden uitgebreid over de Doopkapel en de westgevel van de Zuidbeuk, waardoor als daarvoor personeel beschikbaar kwam tevens aan de huisjes Oudekerksplein 19/21 en 17 kon worden gwerkt.

Eind Juli werd de steiger tussen de kappen van Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel op de werkvloer afgebroken. De noodkap tussen beide kapellen werd vervolgens gedemonteerd, waarna het leiwerk aan de dakvlakken van Huiszittenkapel, Zuidbeuk en Elisabeth Gaevenkapel kon worden uitgevoerd.

63-47 Begin Augustus '75 werd onder de noodkap het westelijk dakschild van de Elisabeth Gavenkapel gesloopt. Na opvullen van de daksporen werd (voorlopig alleen van het bovenste gedeelte?) nieuw dakhout aangebracht dat van een noodafdekking met ruberoid werd voorzien. Onderaan moesten de daksporen nog worden aangelast..

Aan de binnenzijde werd in de eerste week van September'75 bij de kapvoet het gewelfschot gedemonteerd. De beeindiging van de westelijke helft van de zuidgevel werd aan de binnenzijde opengehakt en uitgetand om de verstikte muur spoor en de strijkspoor(?)te kunnen verwijderen en vervangen. Ook werd slecht metselwerk verwijderd en uitgetand onder de goot 47-63.

Vervolgens brachten de timmerlieden eerst dakbeschot aan op het driehoekige dakvlak van de Zuidbeuk boven punt 47

In de loop van October '75 vond herstel van de kapvoet 63-47 plaats: de muurplaten en de blokkeels werden vervangen, daksporen en gewelfribben aangelast tot eind December'75.

De muurgording 63-47 moest(geheel?) worden vervangen. Muurgording, muurplaten en blokkeels werden aangemetseld in December'75.

63-62 De kreupele stijl met schraagbeeld 63 (toch niet 62?) werd gedemonteerd en hersteld mede door impregnering met epoxyhars (hoe nog meer?). Dit geheel werd medio November '75 herplaatst.

Van het strijkspant 63(-62) werden de blokkeels vernieuwd.

Wat werd er aan dit spant nog meer gedaan, het spantbeen vernieuwd?

47 N.O. Het bovenste gedeelte van kilspant 47 N.O. werd onderstempeld. Het onderste gedeelte van het spant en de kreupele stijl werden

door middel van een mal vastgelegd en na het gereedmaken van een hijsconstructie gedemonteerd. Er werd een las gemaakt aan het spantbeen. In December'75 werd de kreupele stijl vernieuwd uiteraard met behoud van het schraagbeeld dat met epoxyhars werd geïmpregneerd(?) De blokkeels werden geheel vernieuwd.

Trekbalkstoel 47(-46)

In de eerste week van November'75 werd de trekbalkstoel 47(-46) gedemonteerd voor onderzoek. De stoel kon grotendeels gehandhaafd worden maar in muurstijl en sleutelstuk moesten verscheidene stukken worden ingezet, evenals in de trekbalk nabij 47. In de eerste week van December'75 werd de trekbalkstoel herplaatst nadat een console (?) was aangebracht, het metselwerk achter de muurstijl diep was uitgetand en hersteld en de verankering gereedgemaakt.

Spant 47(-46) De kreupele stijl van het spant 47(-46) werd van verflagen ontdaan en gelast. In het bovengedeelte werd een stuk ingezet. De blokkeels werden vernieuwd.

Gewelf 46-62 Het herstel van het gewelfveld 46-62 werd afgerond. Het nieuwe gewelfschot werd voorbewerkt, voorzien van groef en messing, geïmpregneerd en tenslotte gespijkerd met koperen(?) nagels.

Lood- en leiwerk

Door de fa.Broeders werden kilgotem aangebracht in de snijdingen van de dakvlakken van Zuidbeuk en Elisabeth Gaevenkapel, waarbij ten dele het oude lood opnieuw kon worden gebruikt. Tevens werd noklood aangebracht op de Zuidbeuk. Nadat eind December '74 het aanbrengen van dakbeschot op het gehele noordelijke dakvlak was afgerond werd dit in de zomer van '75 geheel met leien gedekt met inbegrip van het zuidelijke dakvlak boven punt 46. De zakgoot 28-22 werd met lood bekleed. De herstelde vergaarbak boven punt 28 werd herplaatst. Tegen de noordelijke helft van de westgevel werden muurstroken en afdeklood aangebracht in September'75.

De werklijsten van de uitvoerder over het eerste halfjaar van 1976 schijnen te zijn verloren gegaan, zodat uit deze periode geen gedetailleerde gegevens beschikbaar zijn.

Eind October'76 brachten de leidekkers afdeklood aan tegen de afdeklijst van de gevel der Elisabeth c

afdeklijst van de gevel der Elisabeth Gaevenkapel en tevens op de noklijst die vooraf was aangebracht. De kilgoot boven punt 47 en de dakkapel werden eveneens met lood bekleed. Het oostelijk dakvlak van de Elisabeth Gaevenkapel werd eind November'76 beleid. Het westvlak volgde begin December. Daarna werd het leiwerk van beide dakvlakken tegen de

topgevel van de kapel aangevuld. In Februari '77 werden aan het westelijk dakvlak nog enkele reparaties uitgevoerd.

De goot boven de westgevel van de Elisabeth Gaevenkapel werd bekleed in de eerste week van April '77. In Augustus '77 werd leiwerk in aansluiting op,de goot aangeheeld en tevens aangeslotenop de topgevel van de kapel.

Eind September '77 maakte de fa.Broeders een tijdelijke regenwaterafvoer voor de zakgoot tussen Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel. Medio October '77 werd en de vergaarbak en de afvoer bij steunbeer 97 afgewerkt en de week daaropvolgend geplaatst. Zowel voor deze vergaarbak als voor die bij steunbeer 96 was door de steenhouwers een hardstenen plaatje gemaakt.

Door de fa.Hamburger te Amsterdam werd zes meter loden buis Ø 122 mm geleverd voor de afvoer naast steunbeer 99. Hieraan werd door de fa.Broeders gewerkt in December '77 en de nieuwe vergaarbak werd nog voor het einde van het jaar geplaatst. De afvoer loopt tot op het plat van huisje 19/21. ? En verder?

?

Metsel- en steenhouwwerken

Scheiboog 28-27

?? Beschr. Schip, blz. 222,al.5

In de eerste maanden van '75 werd het pleisterwerk afgebikt van de scheiboog 28-27. Van deze boog werden door de steenhouwers enkele(?) Ledesteenblokken vervangen (of gerepareerd?) en ter plaatse pasgehakt. Hier was al eerder in verband met de voorzieningen aan de trekstang (Aug.'74) een formeel gezet om de scheiboog op te vangen. Het metselwerk aannde boogzwikken werd hersteld naast kolonnet 27. In de tweede week van Maart'75 werden de formelen onder deze scheiboog verwijderd.

In de loop van 1976 moesten de formelen echter weer worden aangebracht. Muurzuil 28, naast het grote orgel, bleek na het afhakken van de pleisterlaag te zijn samengesteld uit de middeleeuwse kern (1330-'40), met een ommetseling (± ca.1725), aan de voorzijde ter dikte van 77 cm, en aan de zijkant ter dikte van een halfsteensklamp. Deze ommetseling was tengevolge van scheurvorming in door ijzeren ankers in verscheidene verticale stukken gespleten. Nadat scheiboog 28-27 opnieuw door een formeel was opgevangen en de dracht van het gescheurde metselwerk was weggenomen werden de scheuren bij gedeelten diep uitgehakt en ingeboet om zo weer een samenhangend geheel te krijgen. Het basement van de muurzuil, bestaande uit platen hardsteen, was losgeraakt en werd opnieuw geplaatst. De muurzuil werd gestucadoord. Het kapiteel, voorzien van acanthusbladwerk in gips werd hersteld.

In de eerste maanden van 1975 werd gewerkt aan de muurdam boven ? en onder de zakgoot boven punt 28, ter hoogte van het triforium. Het metselwerk aldaar, deels bestaande uit gescheurde fragmenten van het poortje door de muurdam 28, dat vroeger vermoedelijk naar de traptoren in de hoek tussen de grote toren en de westmuur van het Schip en de Zuidbeuk leidde, deels ook bestaande uit 18de eeuwse herstellingen, moest beetje bij beetje over de volle muurdikte worden weggebroken en opnieuw gemetseld. Hierbij kon een deel van de latei(?) boven het poortje worden gespaard. Over de functie van de traptoren en de positie van dit poortje is elders geschreven.

Neg. 1491, 1497

? Beschr. Schip, blz.157, laatste alinea

In Februari '75 werd een formeeltje gemaakt voor de boog van een nis(?) in de westgevel. Er werd een muurdam gestempeld bij punt 28, waarvan metselwerk werd gesloopt en hersteld.

Scheiboog 27-26

In de travee 27-26 werd het pleisterwerk van scheibogen en boogzwikken afgebikt. Rondom kolom 26 werd steiger gezet om te kunnen werken aan het kapiteel dat door roestvorming van de trekankers hier en daar was gescheurd. In de loop van Maart'75 werden hierdoor de steenhouwer herstellingen uitgevoerd. In de dekplaten van de kapitelen 26 en 27 werden stukken Ledesteen ingezet, terwijl de scheuren werden opengehakt en met steenlijm diep ingegoten, zodat weer een samenhangend geheel ontstond. Een hardnekkige specielaag op zuilschacht en basement van kolom 27 kon alleen worden verwijderd door volledig ophakken en vernieuwing van de scharreerslag. In Juni'75 werden enkele blokjes ingezet in het basement van kolom 26.

De boogzwikken werden gepleisterd met handhaving van de fragmenten middeleeuws pleisterwerk(?)

Kolonnet 27

In Januari'75 herstelde(?) de steenhouwer de Ledestenen console onder kolonnet 27. In de eerste week van April '75 werden voorbereidingen getroffen voor het plaatsen van de gerestaureerde kolonnet 27. Het metselwerk rondom de nis waarin de kolonnet moest worden geplaatst werd hersteld.

Westgevel Zuidbeuk 47-28

Sinds medio Augustus '75 werd gewerkt aan de westgevel van de Zuidbeuk. Deze was in de 18de eeuw bekleed of vernieuwd(?) in een harde paars-bruine steen tegeleijkertijd met de ommanteling van de toren. In de westgevel was - ter vervanging van een oorspronkelijk op die plaats aanwezig gothisch raam (1330-'40) - een halfcirkelvormig gesloten raam gemaakt. Deze muur werd evenwel als een historisch gegeven gerestaureerd.

Afb.

Aan de buitenzijde van deze gevel is een niet direct verklaarbare sprong van een halve steen - werkend als een verzwaring - juist boven de Doopkapel, welke op een eigenaardige wijze door

middel van een kraagsteen in de rollaag wordt opgevangen. Deze constructie maakt de indruk of de muur hier boven de Doopkapel een in zijn geheel drieklezoor meer naar het westen staat. Het is voor het begrip van deze vorm noodzakelijk te bedenken dat het gedeelte van de muur buitendaks iets minder dan de helft van de werkelijke muurdikte is. Een van de mogelijke verklaringen is dat men in de 18de eeuw de mogelijkerwijs scheluw opgetrokken of door zetting van de toren vervormde middeleeuwse muur heeft gecorrigeerd door de bekleding te lood op mede door het lood op te trekken te metselen. In de aansluiting op de Doopkapel kan dit een onvoorzien probleem hebben gegeven? Ook voor de restauratie viel de muur achterover als het ware. Is de zolderzijde van deze muur nog middeleeuws?

De topgevelafdekking bestond uit een aan de gevelzijde iets overkragende anderhalfsteens rollaag, welke aan de bovenzijde sterk was gescheurd door inwatering en uitvriezen. De rollaag werd verwijderd en de afkomende goede stenen werden afgebikt. Ook onder de rollaag werd slecht metselwerk verwijderd en uitgetand. Van het bovenste stuk van de topgevel werd ca. 1½ m afgebroken en in eind September '75 weer opgemetseld. In de loop van October werd het voegwerk van deze gevel uitgehakt , waarbij tevens de gevelankers werden gedemonteerd om deze te kunnen ontroesten en schilderen. Het aanbrengen van nieuw voegwerk werd met tussenpozen uitgevoerd tot in Juli '76. Eind October '75 werd begonnen met het opmetselen van een nieuwe rollaag als afdeklijst, in dezelfde gedaante als aangetroffen onder correctie van de vervormingen. Deze werd direct gevoegd. Aan de dakzijde werd een groef ingeslepen voor het bergen van het kantlood.

Ook werd herstelwerk aan de natuurstenen(?) scheiboog van de Doopkapel verricht. Herstel van ernstige scheurvorming in het metselwerk rondom de top van de scheiboog werd in October en November '75 ter hand genomen; het metselwerk werd uitgetand en ingeboet. De scheuren kwamen pas aan het licht na het afbikken van de sterk aan de metselsteen hechtende pleisterlaag.

In de loop van December'75 werden de steigers aan de westzijde

winterdicht gemaakt. Achter deze bescherming werd het raam in de westgevel gedemonteerd, te beginnen met de dekstrippen en de glas-in-loodpanelen die werden afgevoerd. Daarna werden de ijzeren brugstaven verwijderd alsmede de houten tussenstijlen met de vorktracering en de kantstijlen. Tracering en stijlen konden opnieuw worden aangebracht, thans tussen bronzen brugstaven. Eerst werden echter de kantblokken hersteld, waar deze door roestvorming waren gescheurd. De houten raamstijlen werden aan de buitenzijde en geschilderd.(?)(September'76)
met lood bekleed. Het raam werd door de fa.Bogtman beglaasd met verre cordelé. In Augustus '76 moesten hier nog gebroken ruitjes worden gerepareerd.

Aan de binnenzijde werd in Juni '76 de westwand van de Zuidbeuk gestucadoord.

Begin Juli werd het steigerwerk voor de gevel afgebroken en werd tegelijk daarmee de gevel, de beglazing van het raam en de kantblokken schoongemaakt. Het stucadoorwerk aan de westwand en aan de dagkanten van het raam werd voortgezet. In September'76 werd door de steenhouwers in de onderdorpel van het raam een condenshil gehakt. Medio October '77 werd aan deze wand, doch op een lager niveau opnieuw hak- en inboetwerk verricht(?)

In December'75 begon men met het schoonmaken van het kapiteel van muurzuil 46.en de schacht. Werd er een pleisterlaag afgebikt zoals in het jaarverslag staat? Van het basement?

Raam 62-63 sloopwerk nie jaarverslag

Het nieuwe natuursteenwerk van het grote raam van de kapel was aangenomen door de fa.Woudenberg. De reparatie van de kantblokken daarentegen werd in regie uitgevoerd.

In Juni '76 was men bezig met het stellen van (kant?)-blokken, en het bijhakken (waarom) van kantstijlen, terwijl brug- en ankerstaven werden gesteld en ingewerkt.

De tracering was aangenomen werk; er werden in Juli en Augustus mallen gemaakt van de tracering en voor de bekronende kruisbloem op de topgevel. Het pleisterwerk werd van de kantblokken afgebikt.

Het spruitstuk van de middenmontant, gehakt te Rhenen(?), werd gesteld(?) in de laatste week van Augustus '76. In October '76 wer-
? den de laatste blokken van de middenmontant geplaatst(?). Hierna vond ter plaatse restauratie van de boogblokken plaats; er werden blokken gelijmd, uitgehakt en volgezet. Te sterk gescheurde blokken
?zie werk werden vervangen(?).
Hz.blz.223 Eind October werd de constructie van stalen balken welke diende om de boogblokken en de geveltop op hun plaats te houden, gelost
? en afgevoerd en de stempelconstructie (?) afgebroken

In December '76 werden ~~xxxxxxxxxxxxx~~ paramentblokken van de zuidgevel vervangen.

Te Rhenen werd inmiddels de tracering van het raam gehakt. Deze werd aangevoerd medio November '76. Het schot waarop op,ware grootte de tracering is uitgetekend werd ter plaatse opgesteld. Na het stellen van de tussenmontants kon de tracering worden aangebracht.het-
Daarna volgde de tracering van de vlieger
geen plaatsvond tot begin December '76. Daarna werd het voegwerk
? nog eens nagelopen en het glas schoongemaakt(?). In September '77 werd de tracering evenals al het andere nieuwe steenhouwwerk met verdunde Oostindische inkt bijgekleurd.

Men ging voort met het hakken van kantstijlen en het maken van ruimte hiervoor in de kantblokken; door andere steenhouwers werden
? tussenstijlen gehakt. Ook werden nog enkele kantblokken vervangen(?)

De slagdorpel werd uitgehakt voor nieuwe vulstukken in Muschelkalk (zie Hz?), welke in Januari '77 werden ingezet.

Ondertussen werden de blokken van de raamtracering in het werk geaccordeerd wat tot in Februari '77 duurde. De glassponningen werden zelfs tot in Juni toe bijgezaagd (geslepen?).

In Februari werd de verblindingsdorpel gehakt.

Gezamenlijk werk In Augustus '77 werden door de fa. Bogtman glaspanelen aangebracht (wat voor?) in de tracering , waarna door timmerlieden (?) bindroeden werden gemonteerd en de sponningen gekit. Door Bogtman

werden de gebrandschilderde glazen aangebracht in het rechte deel van het raam, waarin de duplicaatfragmenten door De Angelis uit 1761 uit het raam 'De Verkondiging' in de Maria-kapel waren opgenomen, aangevuld met blank glas in 3 of 4 (?) tinten en met een aangepaste loodstripverdeling. In het onderste gedeelte werd de tekst aangebracht:

De panelen werden vastgezet met dekstrippen en revetbouten die, geleverddoor de fa.Rombout te Geldermalsen, door deze moesten
? worden nabewerkt(?)
in de tracering
Zie Beschr. Hz.230 Hierna werden de panelen dichtgezet met butyleenkit.

Van het oude raam werden glas, de bakstenen vorktracering, de bakstenen middenstijl en tussenstijltjes, alsmede brugstaven en verblinding uitgesloopt.

? Op het gerepareerde(?) oude basement werd een nieuwe middenmontant opgericht; brugstaven van brons werden geplaatst, waarvan
Beschr.Huiszittenkapel, blz.225 enkele werden gekoppeld aan de kettingankers (deze constructie is elders beschreven). De neggekanten werden hersteld evenals vork en raamboog. De onderste drie raamvakken bleven verblind, waarbij evenwel de tussenstijltjes en de brugstaven blijven spreken.

Gevelafdekking De blokken van de afdekking van de topgevel werden gedemonteerd
? en gerepareerd(?).

In de tweede week van Augustus ½76 begon men met het stellen van de gerepareerde blokken van de afdeklijsten. Er werden diverse verankeringenvvan de blokken aangebracht, d.w.z. de tussenblokken zijn hier en daar gedookt en de afdeklijsten aan de topgevel verankerd om afschuiving te voorkomen. Van de oude
? werk blokken werden bepaalde delen vernieuwd(?) Te Rhenen schijnen ook enkele nieuwe blokken te zijn gehakt in Januari en Februari '77. Dit werk werd voortgezet tot in Augustus '77. Hogels en

(Een schouderstuk (bij de westpoel?) werd aangebracht in Mei '77.

tussenblokken werden gevoegd in Juni '77. Van het topstuk van de gevelafdekking werd van wit board een mal gemaakt. Evenals bij de hogels het geval was werd het blok hiervan te Rhenen op maat

? gezaagd en door de beeldhouwer Van der Schaft in vorm gehakt(?)

De hogels werden door Van der Schaft gehakt sinds October '76 tot en met September '77. Te Rhenen werden de tussenblokken gehakt sinds Februari'77. Het aanzetstuk van de hogels werd hieraan door

? werk Van der Schaft gehakt(?) sinds April '77 en geplaatst in Juni'77. nadat door de steenhouwers ankers waren aangebracht.

Hierna ging Van der Schaft verder met de kruisbloem sinds eind April '77, die eind Mei werd aangevoerd. Door de steenhouwers werd een verankering aangebracht in Juni, waarna deze bekroning kon worden geplaatst. Van der Schaft heeft gewerkt aan 'topstuk gevel' maar waarschijnlijk heeft hij dit topstuk niet zelf gehakt (Rhenen) maar bij het plaatsen van de kruisbloem dit topstuk geaccordeerd.

Het schouderstuk van de topgevelafdekking werd gehakt op 3 Juni. evenals de piron van de kruisbloem. De bladmotieven van de kruis-

? bloem moesten worden bijgewerkt (waarom)

BGevelvlak Vanaf medio November '76 werd de zuidgevel aan de buitenzijde schoongemaakt en ingeboet. Losse schollen van de paramentblokjes werden verwijderd en al te verweerde blokken werden vervangen. Zo werd van boven naar beneden de gevel afgewerkt en gevoegd en steiger gesloopt, hetgeen zich voortzette na plaatsing van de traceering. In het schoonmaken en opnieuw voegen waren tevens de zijvlakken van de steunberen betrokken.

Zuidgevel Eind Augustus (?)'77 ~~begon~~ men verder met het uithakken en inboeten van de topgevel van de Elisabeth Gaevenkapel. In September werd dit naast het raam gedaan. Tegelijk werd gevoegd. Medio October werd inboetwerk en voegwerk uitgevoerd in de gevel naast de steunberen 97 en 98.

Begin November werd glas gezet door de schilders in de zolderraampjes van de topgevel.

Metselwerk westgevel en steunbeer 99 Medio December '76 werd een blok (?) gehakt voor steunbeer 99 van de westgevel. De gevel naast de steunbeer werd schoongemaakt en de schoorsteen van het huis Oudekerksplein 19/21 gesloopt. De gevel werd plaatselijk uitgehakt teneinde roetsteen te verwijderen en vervolgens ingeboet. Medio Maart '77 werd de rest van het gevelvlak schoongemaakt en losse voegen uitgehakt en opnieuw gevoegd.

De paramentblokjes van steunbeer 99 werden gevoegd. Aan deze

steunbeer werd voorgewerkt tot Januari'77. In Augustus werd het werk aan deze steunbeer hervat met het uitzagen en vervangen van blokken(?). Afwerking van de steunbeerkop door Van der Schaft vond plaats medio September '77.

Terwijl de timmerlieden een noodgoot(?) maakten werden de gootblokken (onder-en bovengoot?) gedemonteerd en door de steenhouwers gerepareerd(?). In Rhenen werden enkele(?) nieuwe blokken voorgehakt, die in het werk werden geaccordeerd.

Het onderliggend metselwerk werd uitgehakt en ingeboet. Voor de zand(?)stenen spekbanden in deze gevel werden enkele(?) nieuwe blokken gehakt.

In de derde week van Januari '77 werd de overgang naar de op dezelfde hoogte(?) gelegen goot van de Doopkapel ingeboet(?) en schoongemaakt (wat?). Aan de goot werd gewerkt tot in Februari '77. Medio Februari brachten de timmerlieden een 'gootopstand'? aan, terwijl ook aan de goot werd gemetseld. Begin Maart werd door de steenhouwers de gootbodem uitgehakt (verdiept?). De gootrand (?) werd in Juni '77 bijgewerkt met Mineros.

In November '77 maakten de steenhouwers een 'beeindiging op de goot' boven steunbeer 99. In de eerste week van December werd de gootlijst (?) bij punt 99 gesteld. De steenhouwers hakten een gat (door de bodem?) ten behoeve van de afvoer van de westgevel.

Steunbeer 97

In Januari '77 werd te Rhenen gewerkt aan 'pitoens' en steunbeerafdekking. Gezien het vervolg gaat het hier vermoedelijk om steunbeer 97. Tevens werd er gewerkt aan gootblokken (van de bovengoot, dus vermoedelijk bij de Doopkapel.

Steunbeerkop 97 werd eind Juni '77 aangevoerd. Misschien alleen de achterblokken, want daar staat ook 'zinken mallen steunbeerkop 97'. Er werd in de daaropvolgende week in Rhenen aan deze steunbeerkop doorgewerkt dus waarschijnlijk aan het voorvlak.

Door Van der Schaft werd aan 'topstuk steunbeer 97' gewerkt. Kan hiermee de pinakelaanzet bedoeld zijn? Hij hakte hogels op de steunbeerkop eind September '77.

In Juni '77 werden blokken voor steunbeer 97 gehakt en ook nog in September, in aangenomen werk. Dit gaat om de paramentblokjes.

Eind Augustus werd de steunbeer afgebikt (losse schollen verwijderd) Tot in October werden de blokken geplaatst.

Steunbeer 98

? Eind Mei '77 werd door de steenhouwers gehakt aan steunbeerkop 'westgevel E.G.no 97'(?) en aan de spiegelstukken. Eind Augustus

? werden blokken behakt (ook in aangenomen werk?) voor steunbeer 98. Door de metselaars werd medio October '77 ~~aan deze steunbeer gewerkt. Vermoedelijk werd de in het jaarverslag vermelde~~ de steunbeerkop herplaatst, die blijkens oude foto's in goede staat was, doch

? werk waaraan een enkel stuk kan zijn vernieuwd. Deze herplaatsing was pas mogelijk na verwijdering van de ~~staalconstructie die verband hield met de restauratie van het raam~~ stalen balken die de noordkop droegen, die volgend blad van de dwarsbeukenkapel Oct '77 ~~eind October '76.~~ E.G.

Interieur

? Muurzuil 46 was reeds medio October '76 afgebikt en gevoegd, waarbij tevens een spitsboog (46-62)? werd uitgehakt en gevoegd. Het schoeiwerk voor N/z en E.G. werd eveneens in December '76 geloopt. De schilling

Deze muurzuil werd in Januari '77 schoongemaakt en weer bijgewerkt(?). Tevens werden 'binnengevel' en raam bijgesmeerd' en schoongemaakt. Een opperman werkte aan het afbikken van de andere wanden, waar nog restanten pleisterwerk waren overgebleven.

Het grafmonument voor Van der Hulst tegen de oostwand werd ontkist en de muur rondom afgebikt en schoongemaakt. Metselaars maakten het monument schoon en hakten het metselwerk weg rondom

?. het verroeste ankerwerk. Deze verankering werd in orde gemaakt (?) en in de portlandcement gezet. Alle open voegen werden volgewerkt. Ook naast het monument (?) werden ankers uitgehakt en weer aangewerkt (Feb.'77). Medio Februari werd de wand rondom het monument gestucadoord waarna het monument weer werd schoongemaakt.

Het grafmonument voor Sweers tegen de westwand werd eveneens ontkist en schoongemaakt, terwijl het omringende metselwerk werd

? ingeboet (na controle van het ankerwerk?)dat eveneens in de portlandcement werd gezet.

De zuidwand onder het raam, die reeds in '73 van pleisterwerk was ontdaan, werd ingeboet. In de loop van 1977 werden alle wanden boven de versnijdingslijst gestucadoord, met inbegrip van de verblindingsstukken van het raam. Onder de lijst werden de wanden in de loop van '78 gestucadoord.

? Vermoedelijk werden in '77 ook reparaties aan de blindtraceringen in de kapel uitgevoerd die niet nauwkeurig als zodanig zijn omschreven. Begin September '77 was dit gereed want de werklijst geeft aan dat toen de steiger voor de binnentraceering werd gesloopt.

Begin December '77 werd door een opperman nog stucadoorwerk verricht en werd de binnensteiger geheel gedemonteerd. Behalve met het stucadoorwerk hield deze demontage ook verband met het gereedkomen van het glazenierswerk.

Noodkap zuid De noodkap voor de gevel van de E.G. en de Huiszittenkapel, die diende ter bescherming van huisje 23 werd eind September '77 gesloopt, ndat de beglazing van ~~het~~ de grote raam was afgeschermd. De stalen balken die op de steunberen lagen (zie Hz.) werden afgevoerd. Daarna werd de steiger voor de zuidgevel gesloopt.

Schilderingen gepatineerd

1973

In het voorjaar werd het gewelf van de Zuiderzijbeuk tegenover de Elisabeth Gaevenkapel, dus de traveeën 26-27 en 27-28 schoongemaakt. De restauratie hiervan duurde tot in Februari 1974. In travee 26-27 werd de randbeschildering opgehaald. Van de hoofdschildering in dit veld restte slechts een schim. Door de vroegere aanwezigheid van het altaar van Sint Jan Evangelist tegen kolom 26, dus in de directe nabijheid, kon toch worden vastgesteld dat de gestalte van deze apostel hier is afgebeeld, en wel met zijn attribuut, een miskelk, in de hand. De eerste vermelding van dit altaar is overigens 1391.

Blz. Timmers

Blz.

Volgens Kloek (blz. 7,10) valt over datering en stijl weinig te zeggen. Toch is er enige gelijkenis met de nabijgelegen schildering van St.Crispinus en Crispinianus terzake van het kantige 'grondje' waarop de heilgen staan. Laatstgenoemde schilderingen worden door Kloek gedateerd kort na 1468.

Tevens werd de beschildering vrijgelegd van trekbalk 26-46. Deze toont aan drie zijden een golvende bladrank; in het midden waarvan een wapen is opgenomen, doorsneden in zes stukken van vair en rood. Deze laatste kleur is tevens het fond van de trekbalk. Het wapen zou afkomstig kunnen zijn van de familie Everts wonend in de Warmoesstraat aan het begin van de 16de eeuw.

?

1974

In de eerste week van dit jaar werd het gewelf van de Zuidbeuk boven punt 47 schoongemaakt. Het schoonmaken van het noordelijke gewelfveld van de zijbeuk in de travee 28-27 werd voortgezet. Hier bevond zich geen hoofdbeschildering (wel randbeschildering?). Dit veld werd gebeitst. De gewelfgraat boven kolom 27 werd schoongemaakt. Hier kwam de gebruikelijke keperbeschildering (?) voor de dag. In Maart en April werd de koonnet daaronder schoongemaakt (voor of na losneming?).

?

Met het herstellen van de randbeschilderingen in de insteek

voor de kapel was de restauratie van de gewelfschilderingen in de Zuidbeuk zo goed als voltooid.

Het schoonmaken of wel het restaureren van trekbalk 46-26 werd medio April voortgezet of uitgevoerd. en wel tot begin Juni. Ook de trekbalkstoel 26 werd in Mei behandeld.

~~Gewelfschotels? niet in '74 zoals abusievelijk in het jaarversl.~~

1975 In de Zuidbeuk werd de gewelfschotel 26-46, voorstellend Johannes de Doper met het Lam, door de restaurator Visser met medewerking van de schilder Roskam van het bedrijf Van Hilten, Petri, Koelewijn en Van den Ent van een polychromie voorzien. Deze schotel was reeds in Februari '72 door de restaurator Niemöller van verflagen ontdaan, waarbij zeer weinig oorspronkelijke verfresten bewaard waren gebleven. in Maart '75.

De achterzijde van de schotel bevatte zoals gewoonlijk zwaluwstaartvormige kepen met daarin de resten van de stralen. Deze werden weer aangebracht, afwisselend rechte en vlamvormige stralen, ~~die vervolgens werden verguld.~~

Afb. 464-27 De polychromie van de gewelfschotel, met de voorstelling van een zegenende bisschop in reliëf, werd door Roskam vrijgelegd met behoud van allerlei details. De polychromie werd gerestaureerd door Visser met medewerking van Roskam. Ook deze schotel bezat aan de achterzijde zwaluwstaartvormige kepen, waarin hier en daar nog de afgezaagde stelen van de stralen aanwezig waren.

In de loop van de daarop volgende weken werden alle nog af te werken gewelfschotels van de Zuidbeuk, met uitzondering van de eindschotel, gerestaureerd en van afgezwakt vergulde stralen voorzien, waarna ze in de eerste week van Mei werden aangebracht.

Medio April werd de gewelfbeschieting van de Zuidbeuk gebeitst.

In Augustus '75 werd de eindgewelfschotel gedemonteerd. Deze bleek te zijn bevestigd op een ijzeren beugel enkele decimeters onder de onderzijde van de standvink. De aldus ontstane afstand tussen onderzijde standvink en bovenzijde van de schotel werd overbrugd door grenen (?) schenkels, zodat het leek of hier een zeer dikke gewelfschotel was aangebracht. De achterzijde van deze schotel liet zien dat de twee stralen aan de muurzijde ooit waren verzet en wel van de muur af. Zodoende trof men nu zeven kepen aan in plaats van vijf. Nieuwenhuis leidt hieruit af dat de schotel is 'vermaakt':'van de oudste schotel op deze plaats, kennelijk uit de tijd voor de bouw van de zijkapellen, restte hier nog <u>één</u> plank waaraan geconstateerd kon worden dat het hier ging om een vlakke, beschilderde gewelfschotel'. Welke beschildering dan?

De thans aanwezige schildering, voorstellend een Calvarieberg ~~Golgotha~~ binnen een ring van vlammen (een aureool) doch ook vlammend naar de binnenkant), werd zeer fraai vrijgelegd door Roskam en behoefde door deze nauwelijks te worden aangevuld.

Bij het aanbrengen van deze schotel is de beugel opnieuw gebruikt.

In de traveeën 26-28 werd nog enig retouche-werk verricht aan de randschilderingen aan de onderzijde van de gewelfvelden. De muurgordingen en consoles, die gedeeltelijk waren vervangen, werden op kleur gebracht (hoe?)

In de Elisabeth Gaevenkapel werden alle overschilderingen van de gewelfvelden, trekbalk 46-47 , de beeldjes 46 N.W, 62, 63 en 47, en de gewelfschotels verwijderd. Het gewelfschot was op veel plaatsen vernieuwd, waardoor weinig randschilderingen werden aangetroffen.

In het midden van het oostelijk gewelfveld 46-62 was nog wel het oude gewelfschot aanwezig, doch dit was onbeschilderd. Ook het westelijk gewelfveld bezat geen hoofdschildering.

Trekbalk 46-47 werd schoongemaakt onder leiding van (?) de de restaurator Schoonekamp. Hierover is een uitvoerig rapport samengesteld. Trekbalkstoel 47 werd door de schilders van Van Hilten(?) schoongemaakt in Augustus '75, evenals de schraagbeeld-

(Aug. t/m Nov.'75)

jes 62 en 63, die van kalk- en verflagen werden ontdaan. van de oorspronkelijke polychromie waren nog slechts sporen aanwezig, het minst bij beeldje 63 dat al eens eerder was schoongemaakt (wanneer?)½ Beeldje 63 werd na bouwkundig herstel van de kroeupele stijl begin Augustus'76 herplaatst en de polychromie werd in December'77 door de schilders van de fa.Van Hilten aangebracht.

De trekbalk 46-47 werd voornamelijk in October '76 gerestaureerd.

Muurzuil 45 werd ingeschilderd (? Oct.76)

Begin December '76 waren de schilderingen klaar.

Voorstel Nieuwenhuis betreffende restauratie grafmonument A. van der Hulst

in bijlage bij punt 3 notulen vergadering d.d. 17-3-'87.

~~Huisje 23~~ Sinds December '76 werd gewerkt aan huisje 23. Omdat hier meer sprake is van een totale verbouwing dan van restauratie, betreffen de hier volgende notities de voortgang van het werk in grote lijnen en enkele vondsten en onderdelen die bewaard bleven. en de werkzaamheden die betrekking hebben op een vroegere toestand.

In December werd de kelder ontruimd. Hierbij kwamen rond de schouw allerlei bijzonderheden voor de dag die inzicht verschaften in de oorspronkelijke structuur ter plaatse, vuurpot, schouw, bedstee dienstbode enz. Zie foto's.

In Januari '77 werd een steunbeer (nº 23) ingeboet, welke? 97? Begin Februari werden er 'ondersteuningsblokjes' nº 23 gehakt. In de daaropvolgende week: hakken van gat in muur t.b.v. balklaag nº 23. Het zagen en hakken van sleuf in gevel nº 23 ten behoeve van zijwang loodvoeg (?)

In Maart '77 werd de kelderwand nº 23 afgebikt.

Eind Juli werd een kelderkozijn nº 23 uitgehakt en een verblinding onder en naast het kozijn opgetrokken (?) Een muur werd gestempeld en het kelderkozijn gesteld en aangewerkt.

Waarschijnlijk boven de hal werd de verdiepingsvloer in de tweede week van Augustus opengemaakt ten behoeve van het plafondornament (waarschijnlijk in de hal, maar misschien ook wel in het voormalig kantoor, daar waren twee ovalen gewaaierde en gegroefde ornamenten.)

Het medaillon (dus toch in de hal ?) werd gedemonteerd en de vloer weer dichtgemaakt.

Een gedeelte van de schouw (waar?) werd gedemonteerd.

In Augustus '77 werd het bovengedeelte van de gevel afgebroken zie jaarverslag en notulen.

Ondertussen werd door de schildersfirma Van Hilten ramen en kozijnen van verf ontdaan.

In December '77 werden er pannen gedekt op nº 23.

Terzake van de overwegingen die zowel van de zijde van het Stichtingsbestuur, van de architecten en van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geleid hebben tot de verbouwing van dit huis tot kosterswoning is tot in details verslag gegeven in de notulen van de directievergaderingen 1975-'77, waardoor een nadere beschrijving van deze overwegingen overbodig is. Dat is tenslotte het geval t.a.v. het resultaat hiervan overbodig is waar van het voorgaande gebouw weinig meer rest dan de positie en de positie van enkele kozijnen in de gevel.

De vorm die deze verbouwing heeft gekregen is een compromis tussen het standpunt van het Stichtingsbestuur, waarin verbiediging van de historische authenticiteit prevaleert, terwijl tevens groot belang wordt gehecht aan de toekomstige functie van het huis; en het standpunt van de architecten, waarin beschouwing van de stedebouwkundige positie van de kerk in de stad voert tot de behoefte de hoeken van de kerkmassa vrij te maken en dus te ontdoen van ombouwing, en mede in architectonische zin tot het verlagen van die ombouwing waardoor het kerkgebouw visueel een belangrijker plaats zou innemen en het licht onbelemmerd kan toetreden tot het kerkinterieur; dan zijn er nog de functionele overwegingen betreffende het wijzigen van de bestaande indeling van het huis, die eveneens prevaleren en boven het historisch gegeven: schoonheid en functionaliteit zijn de primaire uitgangspunten.

Van de discussie tussen deze standpunten wordt in de notulen op boeiende wijze getuigenis afgelegd. Het betreft een discussie die, buiten de in het geding zijnde objecten om, bij het restaureren in het algemeen steeds opnieuw actueel is.

Schoonheid en zelfs ook functionaliteit zijn criteria met een subjectieve inhoud. Er zijn andere stedebouwkundige en architectonische overwegingen denkbaar die niet alleen op de visuele aspecten berusten en waarin het historische element is geïntegreerd. Naar aanleiding van het onderhavige restauratie-object berust een brief van ondergetekende d.d. 28-10-1975 in het Stichtingsarchief.

VOORSTEL VOOR DE AFDELING a.5.b. Foto's

VAN EEN EVENTUEEL IN DE TOEKOMST TE VERSCHIJNEN
DEEL BESCHRIJVING ELISABETH GAEVENKAPEL

A.van Rooijen
Dec.1989

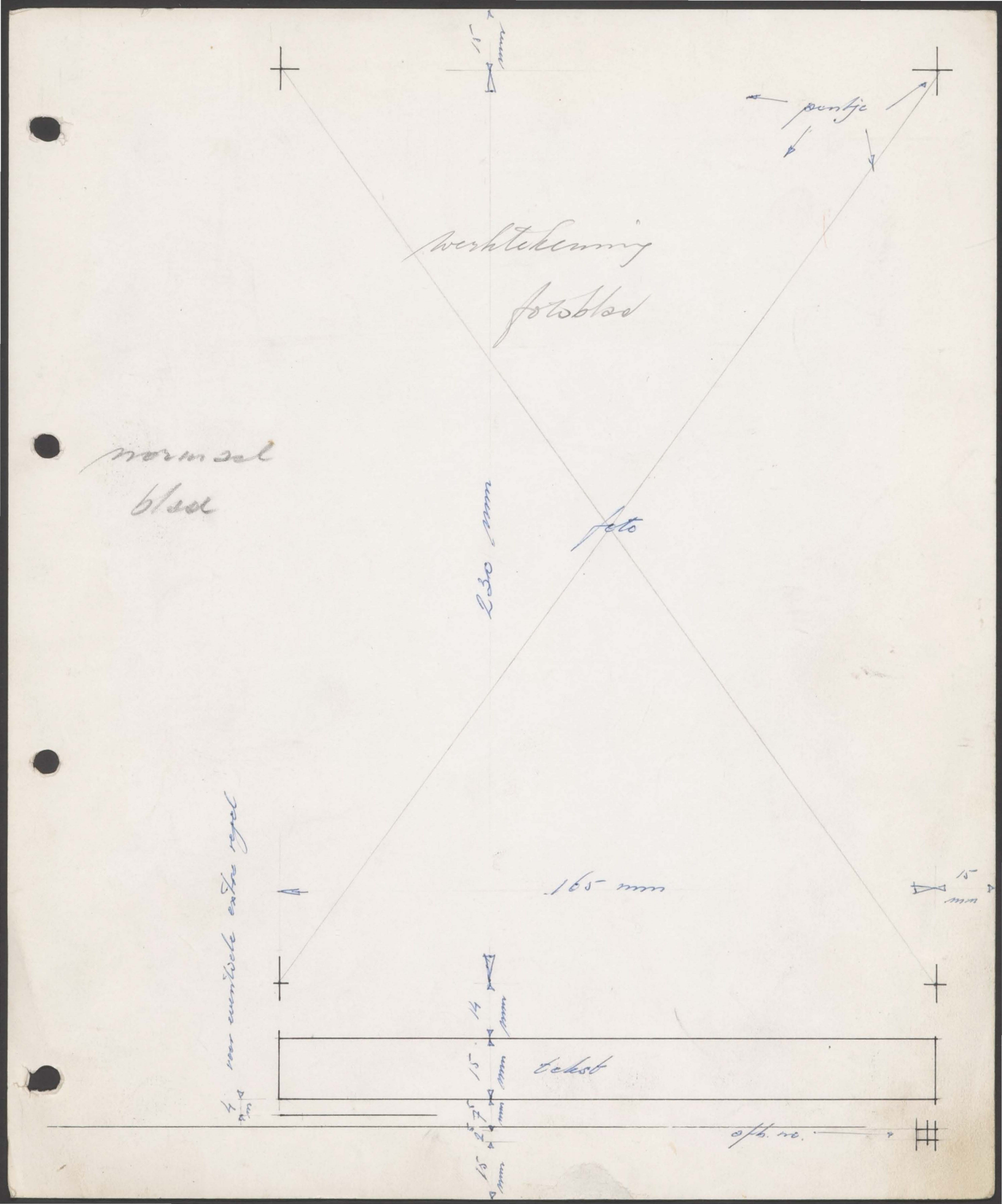

15 mm
pentje
werktekening
fotoblad
normaal
blad
230 mm
foto
165 mm
15 mm
voor eventuele extra regel
14 mm
15 mm
tekst
4 mm
7,5 mm
15 mm
afb. no.

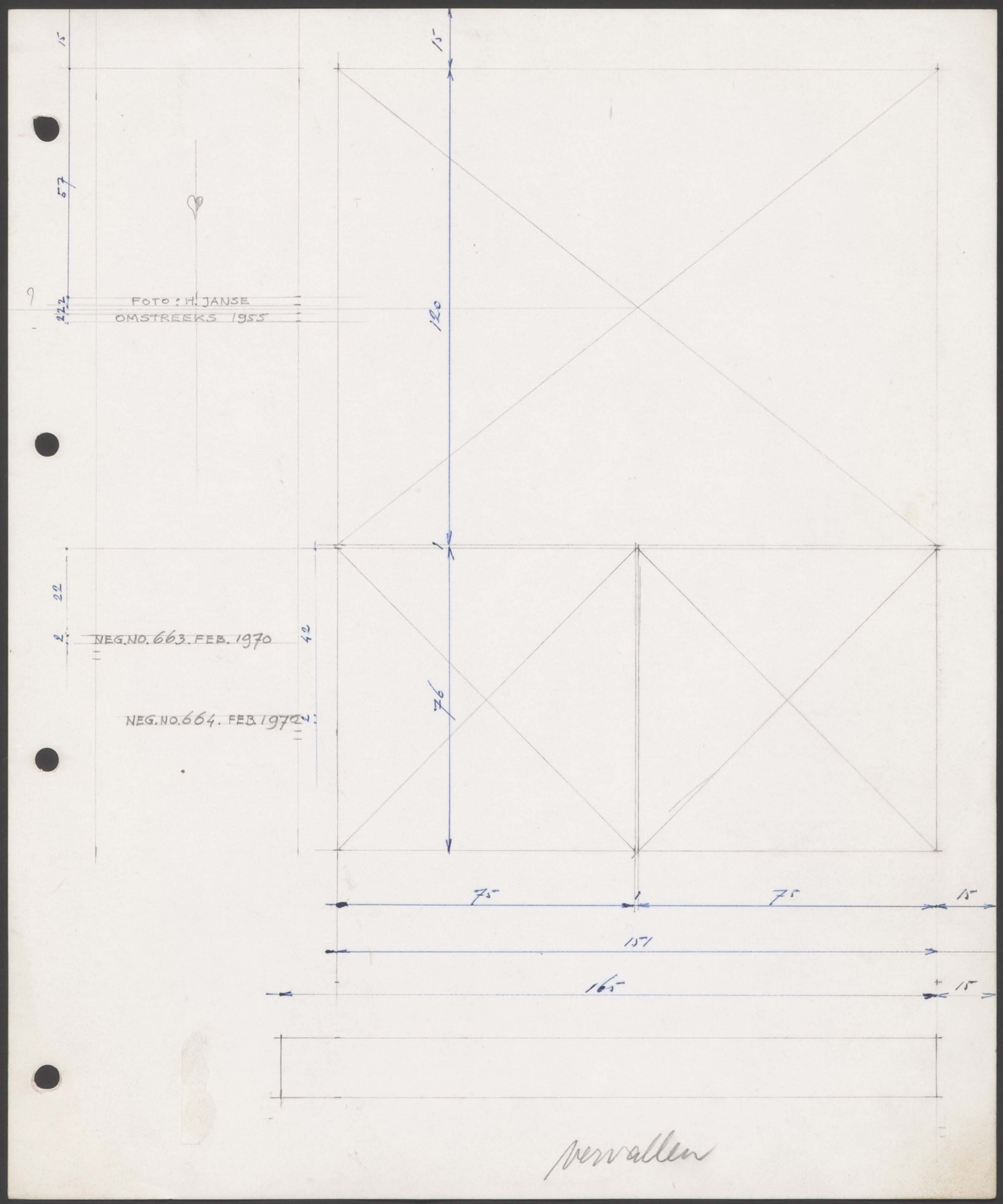
15
57
22,2
FOTO: H. JANSE
OMSTREEKS 1955
15
120
1
22
2
NEG.NO. 663. FEB. 1970
42
NEG.NO. 664. FEB. 1970
2
76
75
1
75
15
151
165
15

17. 21, 22, 23
27. 28. 29

7x

B. Foto's

1.	Processievaandel der Heilige Stede	1555	A.H.M. B 1652 K 517	
2.	Loterijprent, detail	1558	Gem.Archief	7894
3.	Zuidzijde van de Oude Kerk door C.J.Visscher, detail	na 1611	Gem.Archief	15610
4.	Zuidzijde van de Oude Kerk, getekend door P.H.Schut, gravure door F.de Wit, detail	1669	?	
5.	Plattegrond Oude Kerk, detail	voor 1706	Gem.Archief	E 345
6.	Zuidzijde van de Oude Kerk, aquarel door J.Schouten, detail	1778	Gem.Archief	20124
7.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het noorden, tekening door C.Pronk naar een schilderij door E.de Witte	1659?	K.O.G.	
8.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen, schilderij door H.van Streek,	na 1678	?	L 18718
9.	Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen, aquarel door J.Schouten	± 1750	?	
10.	Interieur Schip naar het westen, aquarel door H.P.Schouten, detail Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg	1786		80767
11.	Westgevel Zuiderzijbeuk naar het noordoosten Foto: J.M.Bakels	± 1939?	Rest.bur.Neg.nº	?
12.	Westgevel Zuiderzijbeuk naar het oosten Foto: ~~H.Janse~~ Rijksdienst voor de Monumentenzorg	~~1953~~	~~Rest.bur.Neg.nº~~	40142
13.	Westgevel Zuiderzijbeuk naar het oosten Foto: P.Zwart	1966	Rest.bur.Neg.nº	
14.	Steunberen 99 en 98 naar het noorden Foto: J.M.Bakels	1936	Rest.bur.Neg.nº	
15.	De drie zuidelijke zijkapellen naar het noordoosten Foto: H.Janse	1957	Rest.bur.	
16.	De drie zuidelijke zijkapellen en het huis Oudekerksplein 23 naar het noordoosten	(1943?)	Gem.Archief	10715-42
17.	Huis Oudekerksplein 23 naar het noordwesten	?	Gem.Archief B 1499	
18.	Steunbeer 98, details Foto's: R.C.Nieuwenhuis	≤1989	Rest.bur.Neg.nº	2046 2047
19.	Westgevel Zuiderzijbeuk Foto's: R.C.N.	1975	Rest.bur.Neg.nº	1614 1613 1606 1615 1608 1610
20.	Voegwerk gevel Elisabeth Gaevenkapel Foto's: Gerard de Vries	1978	Rest.bur.Neg.nº	1842 1841

21. Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen
Foto:Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1961 60668 of 60663

22. Interieur Elisabeth Gaevenkapel naar het zuidwesten
Foto: Henk Jonker 1957 ?

23. Westwand Elisabeth Gaevenkapel en toegang Doopkapel
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg ? ?

24. Interieur Schip, Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel naar het zuiden
Foto: Lichtbeeldeninstituut 1929 CCLI77

25. Interieur Elisabeth Gaevenkapel naar het zuidwesten
Foto: ~~Rijksdienst voor de~~ Gem.Buro Han van Gool Monumentenzorg 1979 1286

26. Kapiteel en basement muurzuil 46
Foto's: Rijksdienst voor de Monumentenzorg en R.C.N.
? ?
1989 Rest.bur.Neg.nº 2059
1958 53122
1989 Rest.bur.Neg.nº 2050

27. Grafmonument Van der Hulst, foto Hemsing
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1911 4533

28. Schraagbeeldje 47 na restauratie
Foto's: R.C.N. 1989 Rest.bur.Neg.nº 1787
1789
1788

29. Schraagbeeld 62
Foto: R.C.N. 1989 Rest.bur.Neg.nº 2041

30. Schraagbeeld 63
Foto's: R.C.N. 1989 Rest.bur.Neg.nº 2055
2042

31. ~~Trekbalkkop 46(-47)~~ Steunpunt 46
Foto's: R.C.N. 1972 Rest.bur.Neg.nº 1027
~~Trekbalkkop 46(-47)~~
~~1050~~
~~1649~~
~~1054~~

32. Kolonnet 27
Foto's: A.v.R. 1966 Rest.bur.
R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1300
1303
1299

33. Schraagbeeld 46 NwW
Foto's: R.C.N. 1976 1784
1785
~~1786~~

34. Gewelfschotels Elisabeth Gaevenkapel
Foto's: R.C.N. 1976 Rest.bur.Neg.nº 1653
1652
1975 1536
1580
1529

21. Interieur Zuiderzijbeuk naar het westen
Foto:Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1961 60668 of 60663

22. Interieur Elisabeth Gaevenkapel naar het zuidwesten
Foto: Henk Jonker 1957 ?

23. Westwand Elisabeth Gaevenkapel en toegang Doopkapel
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg ? ?

24. Interieur Schip, Huiszitten- en Elisabeth Gaevenkapel naar het zuiden
Foto: Lichtbeeldeninstituut 1929 CCLI77

25. Interieur Elisabeth Gaevenkapel naar het zuidwesten Gem.Buro Han van Gool
Foto: ~~Rijksdienst voor de~~ Monumentenzorg 1979 1286

26. Kapiteel en basement muurzuil 46
Foto's: Rijksdienst voor de Monumentenzorg en R.C.N.
? ?
1989 Rest.bur.Neg.nº 2059
1958 53122
1989 Rest.bur.Neg.nº 2050

27. Grafmonument Van der Hulst, foto Hemsing
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1911 4533

28. Schraagbeeldje 47 na restauratie
Foto's: R.C.N. 1989 Rest.bur.Neg.nº 1787
1789
1788

29. Schraagbeeld 62
Foto: R.C.N. 1989 Rest.bur.Neg.nº 2041

30. Schraagbeeld 63
Foto's: R.C.N. 1989 Rest.bur.Neg.nº 2055
2048

31. ~~Trekbalkkop 45(-46)~~ Steunpunt 46
Foto's: R.C.N. 1972 Rest.bur.Neg.nº 1027
~~Trekbalkkop 46(-47)~~
~~xxxxxxxxxxxxxxxxxx~~
~~xxxxxxxxxxx~~ ~~1972~~ 1050
~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~
~~xxxxxxxxxxx~~ ~~1972~~ 1649
~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~
~~xxxxxxxxxxx~~ ~~1972~~ 1054

32. Kolonnet 27
Foto's: A.v.R. 1966 Rest.bur.
R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1300
1303
1299

33. Schraagbeeld 46 NwW ~~xxx47xNx0x~~
Foto's: R.C.N. 1976 1784
1785
~~1788~~

34. Gewelfschotels Elisabeth Gaevenkapel
Foto's: R.C.N. 1976 Rest.bur.Neg.nº 1651
1652
1975 1530
1580
1529

35. Gewelfschotels Zuiderzijbeuk
Foto's: R.C.N. 1975 Rest.bur.Neg.nº 1530
1579
1532
1654
1651
1647

36. Beschildering op noordelijk gewelfveld
Zuiderzijbeuk 27-26
Foto: R.C.N.? ? ?

37. Randschilderingen gewelfinsteek
in Zuiderzijbeuk
Foto's: R.C.N. Rest.bur.Neg.nº 1282
1249
1256
1285
1281

38. Beschildering trekbalk 46-47
Foto's: R.C.N. 1976 Rest.bur.Neg.nº 1801
1803
1805
1806

39. Beschildering trekbalk 46-26
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1347
1350
1544
1972 1061

40. L8de eeuwse beschildering trekbalkstoel
46(26)
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1349
1346
1345

41. Middenmotief beschildering trekbalk 46-26
Foto: R.C.N. 1974 Rest,bur.Neg.nº ?

42. Trekbalkstoel 26(-46)
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1262
1258
1259
1261

43. Trekbalkstoel 46(-26)
Foto's: R.C.N. 1972 Rest.bur.Neg.nº 1058
1057

44. Kapconstructie Zuiderzijbeuk
Foto's: R.C.N. 1974 Rest.bur.Neg.nº 1297
1298

45. Resten doorgang naar voormalige traptoren
Foto's: R.C.N. 1975 Rest.bur.Neg.nº 1496
1492
1499
1498
1490
1493
1485
1487
1494
1495
1491
1497

46. Strijkspant boven punt 28
Foto's: R.C.N. 1975 Rest.bur.Neg.nº 1540
1541
1538
1539

47. Huis Oudekerksplein 23, gang belétage
Foto's: R.C.N. 1977 Rest.bur.Neg.nº 1770
1768
1769

48. Huis Oudekerksplein 23, kapconstructie
Foto's: R.C.N. 1976 Rest.bur Neg.nº 1678
1685
1680
1677
1676
1673

49. Huis Oudekerksplein 23, noordwand belétage
Foto's: R.C.N. 1977 Rest.bur.Neg.nº 1774
1773
1777
1776
1772

50. Pothuis Oudekerksplein 23 bij Kerkmeesterskamer
Foto: Mej.B.M.Bijtelaar (?) 1959?Rest.bur.Neg.nº 1848

51. Huis Oudekerksplein 23, souterrain
Foto's: R.C.N. 1978 Rest.bur.Neg.nº 1832
1829
1834
1834

detail opnemen? of verwijzen
naar Beschr. of viszittenkapel?

1

detail loterijprent

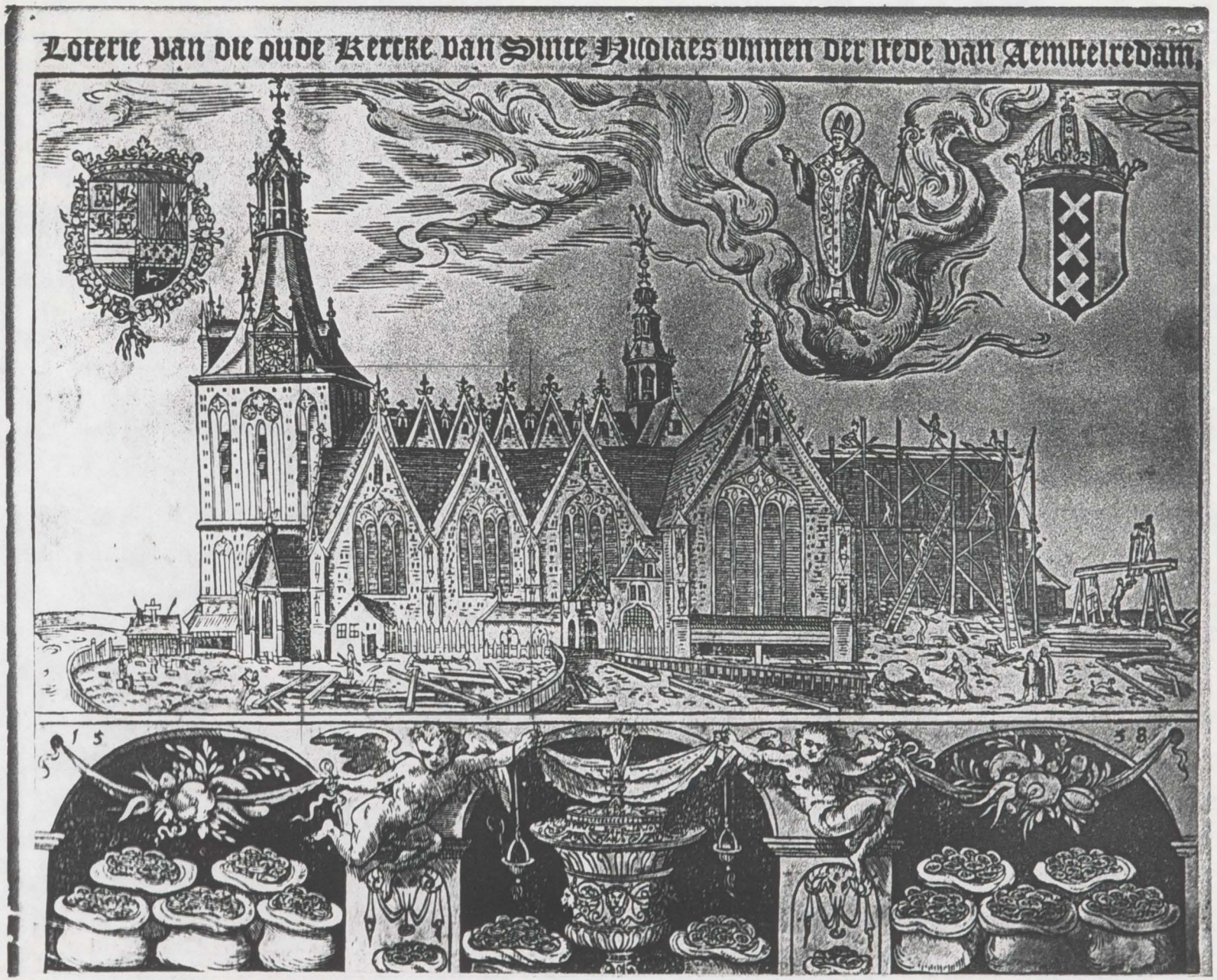

(2)

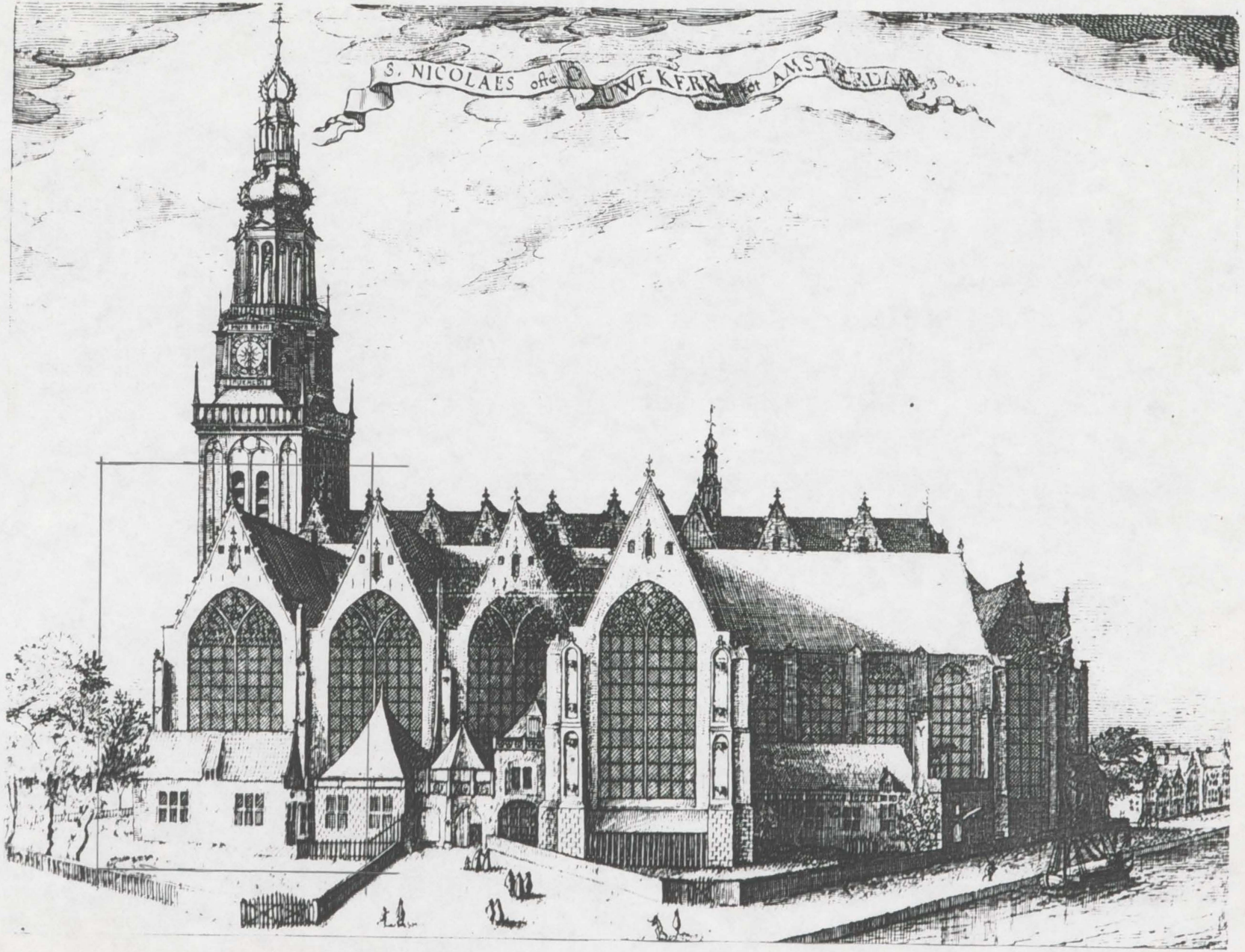

orbit C Wissaker

3

l'Eglise Vieille
UDE KERCK, begonnen ontrent den jaere 1370, is met een Toren verwerft en op gebouwt A°1566. TEMPLUM VETUS, inchoatum circa annum 1370, turri ornatum et restauratum est A° 1566.

4

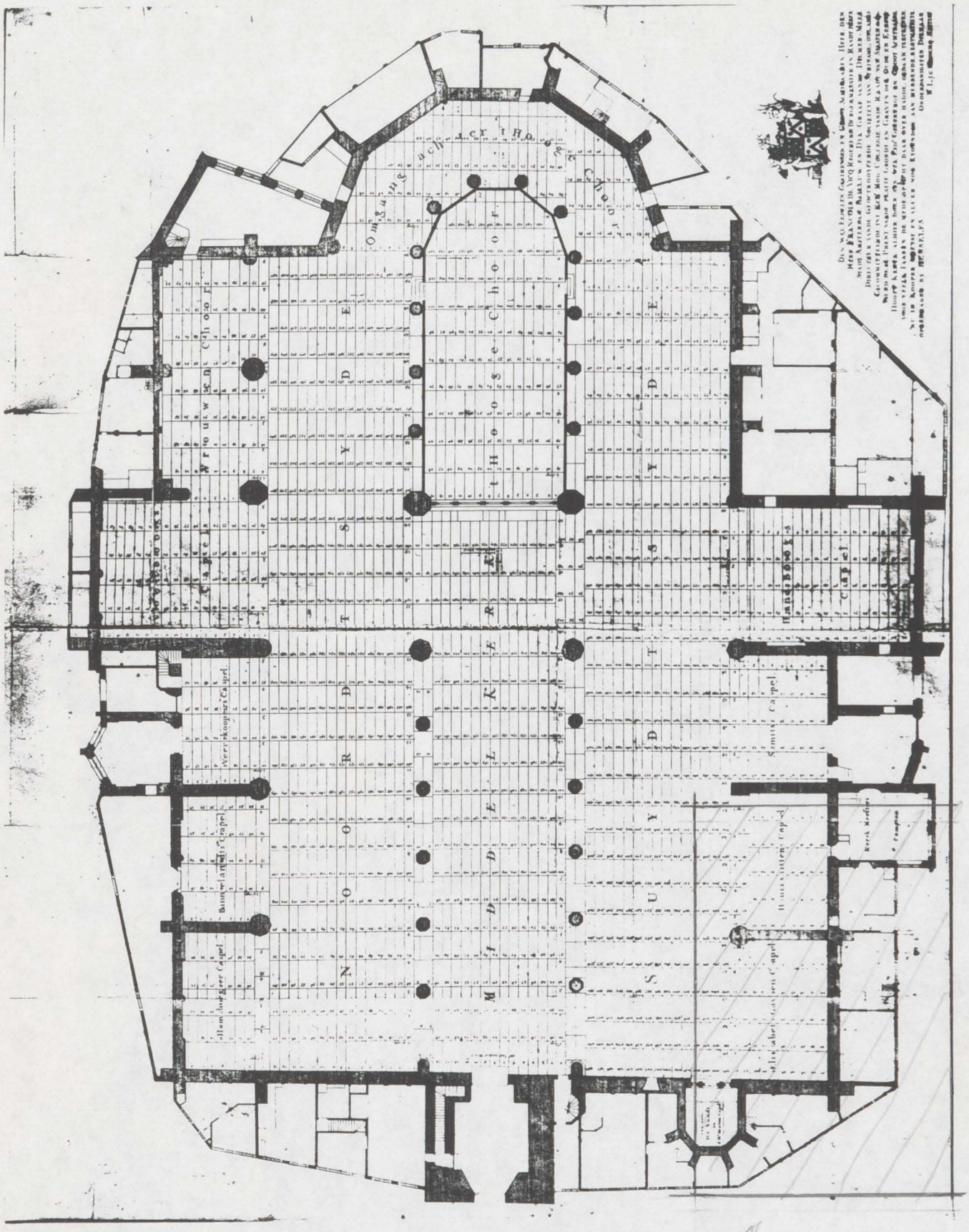
Omgang achter t Hooge Choor
Wrouwen Choor
t Hooge Choor
Capel
Handeboogs
Capel
Veerskoopers Capel
Samitse Capel
Kerk Meesters
Campion
Hamburgser Capel
Elisabet Gasten Capel
NOORDTSYDE
MIDDELKERK
SUYDTSYDE

detail

5

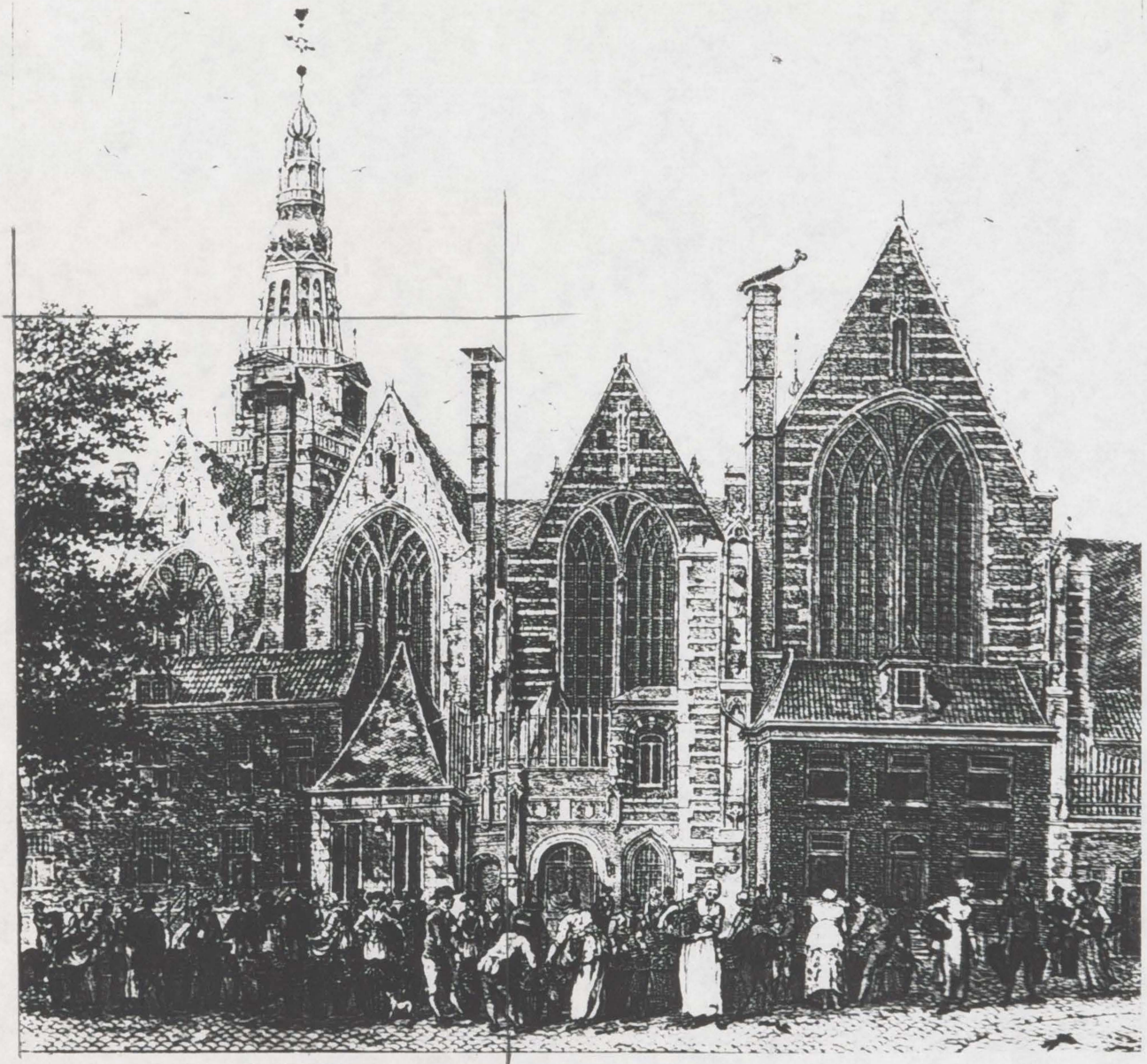

2 : 3 = x : 11

detail

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
~~BESCHRIJVING VAN DE SEBASTIAANSKAPEL.~~ AQUAREL VAN J.SCHOUTEN, 1778
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

6

afb.

1691-1759

Tekening door C Pronk

naar schilderij

van E. de Witte 1659?

K.O.G.

Mantel Kat 44. 6/2 87.

circulit · Papier pro 100% uit 100% oud papier

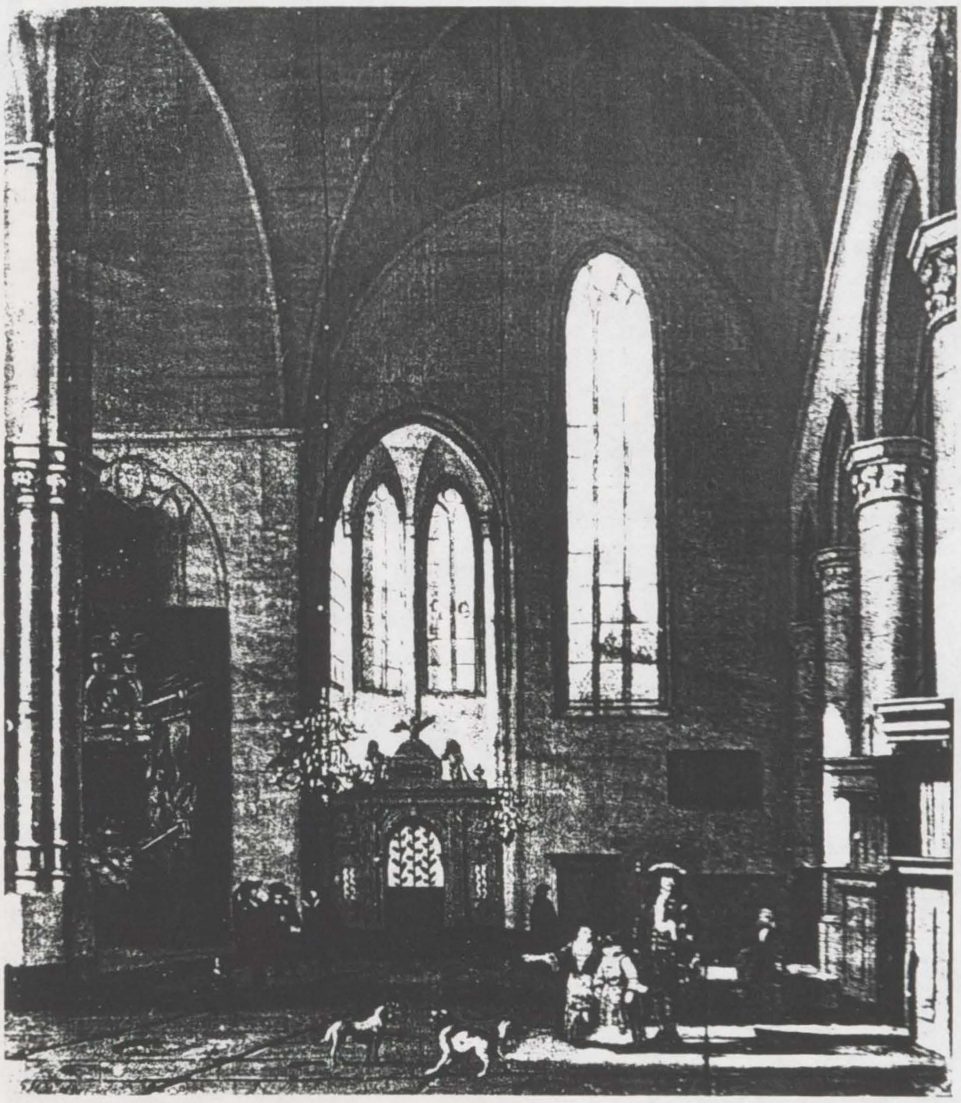

van Streek

na 1678

8

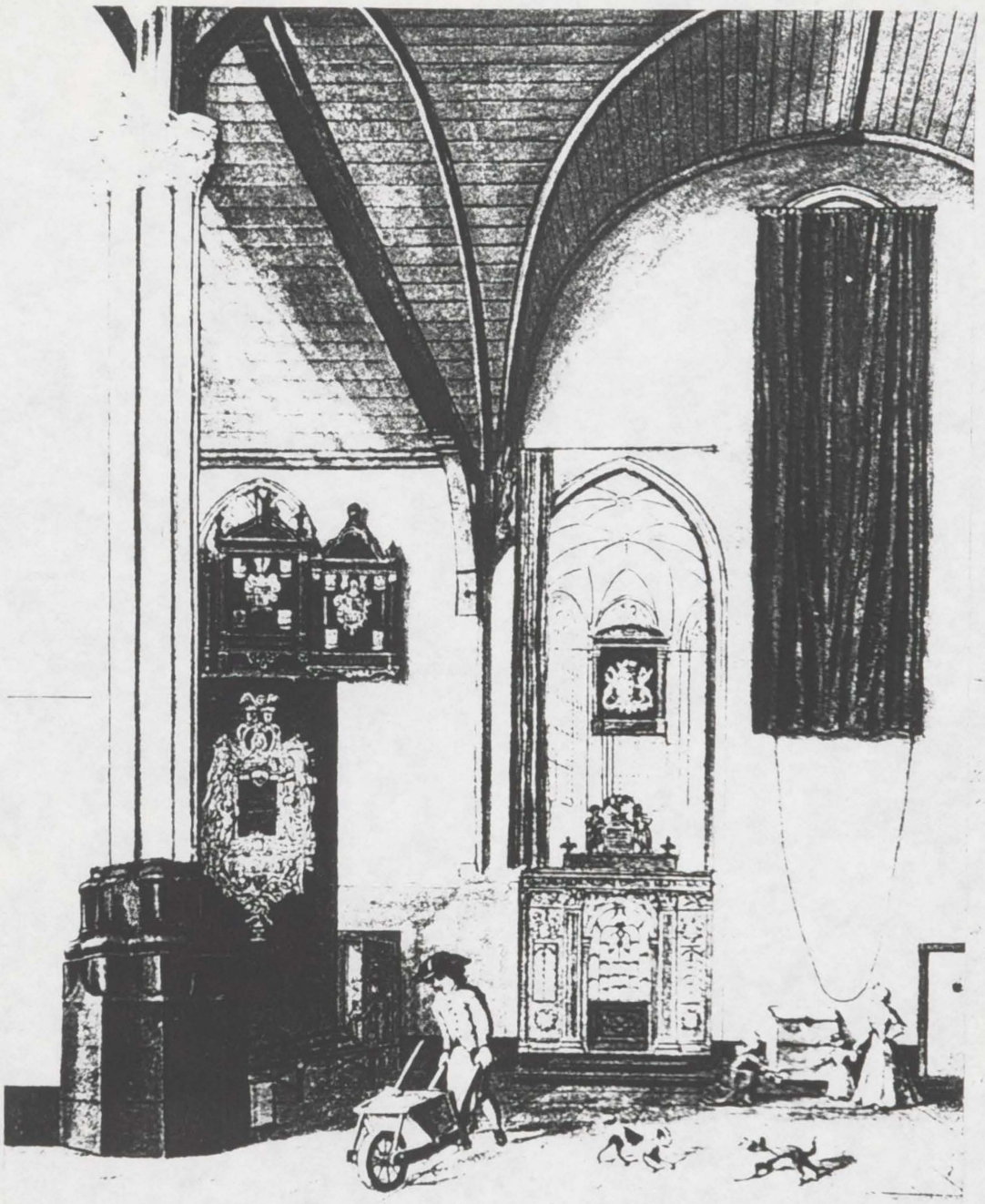

J Schosteck

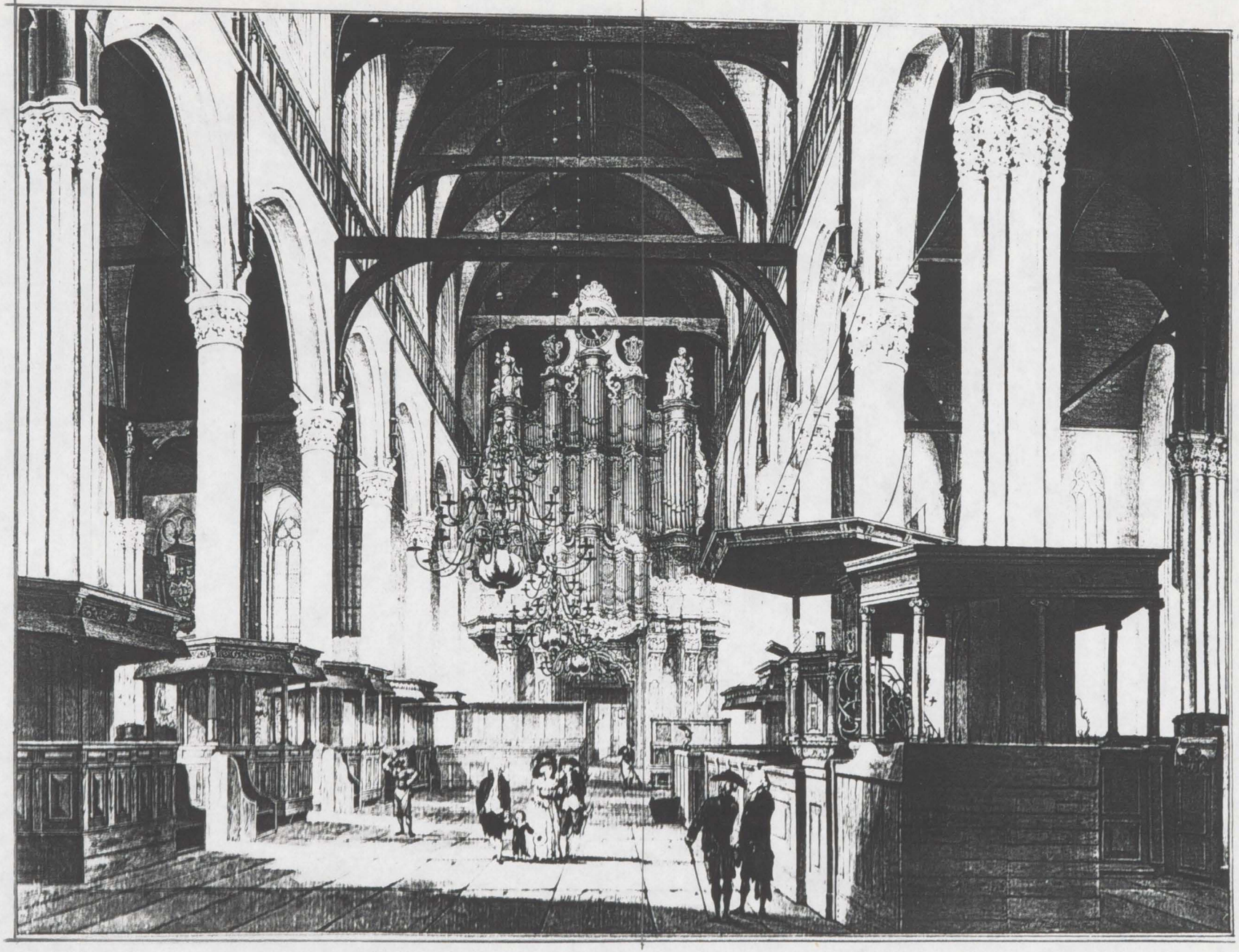

OBIT 2 VAN LOUVAAND 1011AN HENS
12 31

4P Schoolten, Oktober

(6)